

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Vývoj ústavní péče o osiřelé děti

Diplomová práce

2022

Lucie Petrová

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Lucie Petrová**
Osobní číslo: **H20388**
Studijní program: **N0111P190001 Resocializační pedagogika**
Téma práce: **Vývoj ústavní péče o osiřelé děti**
Téma práce anglicky: **Development of institutional care for orphaned children**
Zadávající katedra: **Katedra věd o výchově**

Zásady pro vypracování

Tato diplomová práce pojednává o historickém vývoji ústavní péče o osiřelé děti na území České republiky, konkrétně bude práce rozebírat historický vývoj jednotlivých institucí zastřešujících péči o děti bez domova, kterými byly například vychovatelny, nalezince nebo sirotčince. Obsahem práce bude také postavení osiřelého dítěte v průběhu historických etap. Další kapitoly detailněji rozebírají přímo ústavní péči a její aspekty. Výzkumná část práce je založena na kvalitativním výzkumném šetření v konkrétních zařízeních ústavního typu, jako metoda sběru dat budou použity individuální polostrukturované rozhovory. Výzkumný soubor bude záměrně vybrán z řad odborníků, kteří se v oblasti ústavní péče pohybují. Cílem diplomové práce bude podrobněji proniknout do problematiky ústavní péče a pokusit se zmapovat vývoj konkrétních zařízení péče o opuštěné děti a mladistvé.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvětenství do roku 1914: disciplinace jako součást ochrany dětství*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2012. ISBN 978-80-7395-486-4.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-08-7.

MÜHLPACHR, Pavel. *Vývoj ústavní péče: (filosoficko-historický pohled)*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2512-3.

ROMAN, Nicoleta, ed. *Orphans and abandoned children in European history: sixteenth to twentieth centuries*. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2018. Routledge studies in modern European history. ISBN 978-1-138-07109-4.

ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007. ISBN 978-80-86991-27-6.

VOCILKA, Miroslav. *Dětské domovy v České republice: (charakteristika jednotlivých dětských domovů)*. Praha: Aula, 1999. ISBN 80-902667-6-2.

Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.**
Katedra věd o výchově

Datum zadání diplomové práce: **1. března 2021**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2022**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D. v.r.
děkan

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D. v.r.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 1. března 2021

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 30.3. 2022

.....
Bc. Lucie Petrová

PODĚKOVÁNÍ:

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu Prof. PhDr. Karlu Rýdlovi, CSc., vedoucímu této diplomové práce, za odborný dohled, vstřícnost a cenné rady, které mi během psaní práce poskytl. Velké poděkování také patří všem dotazovaným respondentům, kteří mi věnovali svůj čas a odpověděli na všechny mé otázky.

ANOTACE

Tato diplomová práce se zabývá historickým vývojem ústavní péče o osiřelé a opuštěné děti v naší zemi. Teoretická část práce předkládá postupný vývoj jednotlivých institucí zastřešujících péči o děti bez domova a snaží se tak poukázat na začátky dnešních dětských domovů a dalších specializovaných zařízení péče o děti. Důležitou součástí práce je také postavení osiřelého dítěte v průběhu historických etap. Další kapitoly detailněji rozebírají přímo ústavní péči a některé její aspekty. Praktická část práce je založena na výzkumu kvalitativního typu, jehož hlavním cílem je analyzovat nejvýraznější rozdíly v ústavní péči v porovnání mezi minulostí a současností. Za tímto účelem je využita metoda sběru dat formou polostrukturovaných rozhovorů s cíleně vybranými respondenty.

KLÍČOVÁ SLOVA

ústavní výchova, dětský domov, osiřelé dítě, vychovatel, ústav

TITLE

Development of institutional care for orphaned children

ANNOTATION

This diploma thesis deals with the historical development of institutional care for orphaned and abandoned children in our country. The theoretical part of the work presents the gradual development of individual institutions covering homeless children and thus tries to point out the beginnings of today's children's homes and other specialized childcare facilities. An important part of the work is also the position of the orphaned child during the historical stages. Next chapters are focused on institutional care and some of its aspects in more detail. The practical part of the work is based on qualitative research, the main goal of which is to analyze the most significant differences in institutional care in comparison between the past and the present. For this purpose, the method of data collection in the form of semi-structured interviews with purposefully selected respondents is used.

KEY WORDS

institutional care, children's Home, orphaned child, tutor, institute

OBSAH

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	11
1. Vymezení základních pojmů	11
2. Funkce ústavů	13
3. Osířelé dítě v průběhu historických etap	17
3.1 Období starověké	17
3.2 Období středověké	18
3.3 Období novověké	19
3.3.1 Moderní doba – období po 1. sv válce	23
3.3.2 Moderní doba – období po 2. sv. válce	26
4. Ústavní péče	27
5. Psychická deprivace	28
5.1 Psychická deprivace v ústavní péči	29
5.2 Typy psychické deprivace	30
6. Rizika ústavní péče	32
7. Pravidla a sankce ústavu	36
8. Efektivita ústavní péče	37
9. Ústav jako teritorium	38
10. Personál ústavu	40
11. Dobrovolníci	43
12. Klienti ústavu	46
PRAKTICKÁ ČÁST	50
1. Kvalitativní výzkum	50

2. Cíle výzkumného šetření	51
3. Výzkumné otázky.....	51
4. Metoda sběru dat.....	52
5. Výzkumný soubor	52
6. Realizace výzkumu	53
7. Prostředí výzkumu	53
7.1 Dětský domov Pardubice.....	53
7.2 Výchovný ústav Kutná Hora.....	54
7.3 Dětský domov se školou Býchory	54
8. Analýza a interpretace získaných dat	55
9. Shrnutí	76
ZÁVĚR	79
Seznam tištěných zdrojů.....	81
Seznam elektronických zdrojů.....	82
Seznam příloh	82

ÚVOD

Tato diplomová práce pojednává o vývoji ústavní péče na našem území a také o ústavní péči jako takové a o jejích specifických znacích. Ačkoli dnešní společnost upřednostňuje a vyzdvihuje pozitivní vliv náhradní rodinné péče a ústavní zařízení jsou z pohledu široké veřejnosti vnímána spíše negativně, můj názor je takový, že zařízení ústavního typu mají v našem systému své místo a že pro některé své klienty představují jediné místo, kde se mohou cítit bezpečně a ústav je pro ně v podstatě jediný domov, který kdy poznali. Ústavní zařízení prošla v průběhu let velkým posunem a dočkala se mnoha různých proměn. Cílem práce je tedy zmapovat, jak tato zařízení vznikala a jakým způsobem se vyvíjela až do současné podoby.

Celá práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se pokouší poskytnout prvotní vhled do problematiky ústavní péče a postupně rozkrývat její specifické znaky jeden po druhém. První kapitola se zabývá vymezením základních pojmů se kterými se v oblasti ústavní péče často setkáváme. Jsou zde vysvětleny například pojmy jako instituce, ústavní výchova, ochranná výchova, diagnostický ústav a další. V dalších kapitolách práce jsou tyto pojmy často skloňovány.

Druhá kapitola popisuje jednotlivé funkce ústavů a vlastně tak shrnuje celou podstatu ústavních zařízení včetně vlivu, kterým působí na své klienty.

Následující kapitola se již zabývá postavením osiřelého dítěte ve společnosti a vývojem této role v průběhu historických etap. Osiřelé či opuštěné děti se ve společnosti objevují již od nepaměti a i dnes máme děti, které nemají žádnou rodinu ani nikoho, kdo by se o ně mohl postarat. Od minulosti se ale výrazně změnil přístup k těmto dětem i způsob výchovné činnosti, která je při práci s těmito dětmi aplikována. Právě tyto odlišnosti mezi minulostí a současností jsou zde popisovány.

Čtvrtá kapitola je jednoznačně zaměřena na ústavní péči jako takovou, snaží se přiblížit, za jakých okolností se dítě do ústavu dostává, kým je tvořen personál ústavu a také vyjmenovává různé typy ústavních zařízení, kam jsou děti a mladiství v naší zemi umisťováni.

Následující kapitola pojednává o problematice, která je s ústavní péčí a s pobytem dítěte v ústavu již tradičně spojována a která představuje v očích široké veřejnosti velké negativum všech ústavních zařízení. Jedná se o psychickou deprivaci, cílem této kapitoly je tedy vysvětlit, co vlastně tento termín znamená, jaké jsou projevy psychické deprivace a jak k ní dochází. V menší podkapitole jsou vypsány a krátce popsány konkrétní typy psychické deprivace, se kterými se u dětí můžeme setkat.

Následující kapitoly jsou svým obsahem zaměřeny na jednotlivé znaky ústavních zařízení, které ústav charakterizují či na problémy, na které ústavy během svého provozu narážejí a musí se s nimi potýkat. Obsahově se tyto kapitoly jednotlivě zaměřují na rizika ústavní péče, pravidla a sankce, které v ústavech panují, na efektivitu ústavní péče a v neposlední řadě také na ústav jako teritorium.

Jedny z posledních kapitol teoretické části této práce jsou zaměřeny na osobnosti, které se v ústavních zařízení pohybují a které ho svým způsobem utvářejí. Kapitoly postupně popisují a rozebírají klientelu ústavu, která je v každém zařízení odlišná podle jeho zaměření a funkce, další nepostradatelnou složkou ústavu je personál a jedna z posledních kapitol se zabývá dobrovolníky v ústavech a jejich funkcí.

Praktická část diplomové práce je založena na výzkumném šetření kvalitativního typu, které má jasně stanovený cíl. Cílem tohoto šetření je vymezit a pojmenovat největší rozdíly, ke kterým došlo v ústavních zařízeních péče o děti a mladistvé v porovnání mezi minulostí a současností. Ke splnění tohoto cíle je využito výzkumné metody polostrukturovaného rozhovoru, přičemž jako respondenti byli vybráni pedagogové a vychovatelé, kteří aktuálně působí v zařízeních ústavního typu, jež pečují o děti a mladistvé. Výzkumné šetření se tedy soustředí na osobní zkušenosti všech respondentů, které posbírali během své bohaté praxe a speciálně se zaměří na rozdíly v konkrétním zařízení od doby nástupu respondenta do instituce až po jeho nynější působení v ní.

Cílem této diplomové práce je proniknout do problematiky ústavní péče pro děti a mladistvé a pokusit se co nejvěrněji zmapovat její mnohaletý historický vývoj, díky němuž dosáhla nynější podoby.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Vymezení základních pojmů

Slovo instituce má své kořeny v latinském *institurere*, což znamená zařizovat nebo zřizovat. Zpočátku tento termín zahrnoval soustavu procedurálních pravidel, například zákony, zvyklosti či tradice. Z pohledu sociologického můžeme za instituci pokládat například církev, právo, školství, ale také rodinu. Postupem času nabývá termín instituce nového významu, hovoří se o ní jako o zařízení disponujícím výchovnými, církevními a dalšími účely. Dále je pojem instituce spojen s budovou, v níž se všechen život uvnitř instituce odehrává.¹

Slovo organizace pochází z řeckého *organon* neboli nástroj. Sociologové tímto termínem označují účelově vykonstruovanou skupinu lidí, kterou spojuje stejný cíl. Organizace je schopna dosáhnout stanovených cílů efektivněji než skupina, jejíž členové jsou provázáni neformálními pouty. Pro organizaci jsou naopak typické formální vztahy sestavené hierarchicky. Pravidla a postupy uvnitř organizace jsou jasně definovány a na jejich dodržování je kladen důraz.²

Ústav je zvláštním typem organizace, skupina profesionálních pracovníků zde pečuje o skupinu nějak znevýhodněných lidí. Ústav má pro tyto dvě skupiny odlišný význam, pro personál je to místo jejich zaměstnání, docházejí sem jako do jakékoli jiné práce. Z pohledu klientů je však ústav místo, které jim dočasně či trvale nahrazuje domov. Pro zaměstnance jsou klienti objektem jejich práce, avšak sami klienti se často považují za individuální subjekty, z nichž každý potřebuje jiný přístup.³

Ústavní výchova je vždy nařizována na základě rozhodnutí soudu a to v situacích, kdy je výchova dítěte těžce ohrožena či narušena a běžné výchovné postupy již nejsou účinné nebo pokud rodiče dítěte z nejrůznějších příčin nejsou schopni výchovu obstarat.⁴

Ochranná výchova je taktéž nařizována soudem a nejčastěji se týká mladistvého, jehož výchova byla z nějakého důvodu zanedbána a proto se vykonává v zařízeních speciálně výchovné péče, kde je dítě umístěno dokud nedosáhne věku osmnácti let.⁵ Dítě nebo mladistvý, kterému je uložena ochranná výchova, obvykle vykazuje známky závažných poruch chování,

¹ MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Vyd. 2. přeprac. a rozš. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-76-1. s. 17.

² Tamtéž.

³ Tamtéž.

⁴ STODŮLKOVÁ, Eva a Eliška ZAPLETALOVÁ. *Pedagogika pro střední školy*. Beroun: Machart, 2011. ISBN 978-80-87517-22-2. s. 145.

⁵ Tamtéž.

kteře běžná ústavní péče a výchova již nedokáže napravit. V mnoha případech se tyto poruchy chování projevují ve formě trestného činu.⁶

Diagnostický ústav je specifické zařízení, jehož hlavní funkcí je provést svěřenému dítěti komplexní vyšetření za použití různých metod a forem pedagogické a psychologické diagnostiky, výstupem tohoto procesu by posléze měla být celistvá diagnostická zpráva. V této zprávě by neměly chybět informace o specifických výchovných a vzdělávacích potřebách dítěte, o poruchách chování, pokud dítě nějakými trpí a dále jsou připojena vyjádření odborníků, podle kterých je dítě doporučeno do konkrétních zařízení, která budou nejlépe vyhovovat jeho potřebám. V diagnostickém ústavu dítě obvykle pobývá po dobu osmi týdnů, během této doby je dítě zkoumáno a vyšetřováno a na konci pobytu odborníci vytvářejí komplexní diagnostiku. Diagnostika dítěte není nezbytná v každém případě, pokud dítě nejeví žádné výrazné známky poruchového chování, diagnostika se obvykle neprovádí a dítě je přímo umístěno do dětského domova, v případě pozdějších projevů poruch chování lze diagnostiku dítěte provést dodatečně. Pokud diagnostický ústav shledá, že je dítě vhodné k adopci či ke svěřením do pěstounské péče, předá tuto zprávu společně s údaji o dítěti náležitému odboru sociální péče o dítě.⁷

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že diagnostický ústav slouží jako jakási přechodná stanice mezi původním nefunkčním či jinak problémovým prostředím a mezi náhradním, většinou ústavním, domovem. Dítě zde pobývá jen omezenou dobu, během které se rozhoduje o jeho dalším osudu.

Dětský domov představuje pravděpodobně nejrozšířenější typ zařízení ústavní péče o dítě. DD pečují nejčastěji o děti ve věkovém rozsahu tří až osmnácti let,⁸ v některých případech mohou děti zůstat v DD až do dvaceti šesti let, a to v rámci studia a přípravy na budoucí povolání.⁹ Děti mají zpravidla soudem nařízenou ústavní výchovu, nebo je o jejich umístění do DD soudně rozhodnuto na základě předběžného opatření.¹⁰ Tyto děti většinou nevykazují žádné známky vážných poruch chování. Děti musí plnit povinnou školní docházku a navštěvují školy, které ovšem nejsou spojeny s dětským domovem ve kterém žijí, škola a dětský domov jsou v tomto případě pro dítě dvě rozdílné instituce.¹¹ Dětské domovy mohou jako své klienty

⁶ MUSIL, Roman. *Pedagogika pro střední pedagogické školy*. Praha: Informatorium, 2014. ISBN 978-80-7333-107-8. s. 87.

⁷ TRNKOVÁ, Lucie. *Náhradní péče o dítě*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. Právo prakticky. ISBN 978-80-7552-864-3. s. 112.

⁸ MUSIL, Roman. c. d., 2014. s. 88.

⁹ BUBLEOVÁ, Věduna, Alena VÁVROVÁ, Lucie VRÁNOVÁ a Jana FRANTÍKOVÁ. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. ISBN 978-80-87455-01-2. s. 56.

¹⁰ MUSIL, Roman. c. d., 2014. s. 88.

¹¹ TRNKOVÁ, Lucie. c. d., 2018. s. 114.

rovněž přijímat nezletilé matky společně se svými dětmi.¹²

Dětské domovy se školou mají na starost péči o děti od šesti let věku do doby, než dítě ukončí povinnou školní docházku, i tyto děti mají soudem nařízenou ústavní výchovu, ovšem na rozdíl od dětí žijících v dětských domovech trpí nějakou závažnou formou poruchového chování nebo u nich bylo diagnostikováno duševní onemocnění, jež vyžaduje péči léčebně výchovnou.¹³ Děti umístěné v tomto zařízení navštěvují školu, jež je součástí domova, ve kterém žijí. Přicházejí do kontaktu stále se stejnými dětmi a míra svobody je zde omezenější než v dětském domově.¹⁴

Výchovné ústavy jsou určeny pro děti věku staršího patnácti let, u kterých byly diagnostikovány závažné poruchy chování a z tohoto důvodu jim soud nařídil ústavní výchovu anebo uložil výchovu ochrannou. V případě, že se u dětí starších dvanácti let začnou objevovat poruchy chování tak těžkého stupně, že nemohou být ubytovány v dětském domově se školou, jsou rovněž zařazeny do výchovného ústavu, přestože spadají pod věkovou hranici patnácti let.¹⁵ Hlavní náplní výchovných ústavů je výchovné a mnohdy hlavně převýchovné působení na klienty, všechna práva a povinnosti jsou jednoznačně vytyčeny a čas je jasně strukturován.¹⁶

2. Funkce ústavů

Ústav můžeme považovat za zcela odlišný svět, samostatně fungující jednotku, kde vládne řád. Život v ústavu je do jisté míry omezený a předvídatelný, díky sledu neustále se opakujících aktivit se může zdát až stereotypní, zvláště pokud ústavní život porovnáme se životem za zdi ústavu. Ústav je spojen se třemi archaickými lidskými zkušenostmi, jsou jimi zkušenost rodiny, obce a vyhoštění (vyobcování).¹⁷

Po nástupu do ústavu většina lidí pravděpodobně zažije šok, dle mého názoru je tento šok způsoben naprostou odlišností mezi dosavadním prostředím, kde jedinec vyrůstal a žil a mezi prostředím, kam byl umístěn. Pokud hovoříme o dětských domovech, dětských domovech se školou či výchovných ústavech, je třeba si uvědomit, že děti umísťovány do těchto zařízení pocházejí z prostředí, kde často neplatí žádná pravidla a žádné restriktce. Děti mnohdy nemají zabudovanou žádnou rutinu, žádný režim dne a jejich život je zcela dezorganizovaný, některé děti dokonce ani neplní povinnou školní docházku. Režim je pro každého člověka důležitý a

¹² MUSIL, Roman. c. d., 2014. s. 88.

¹³ TRNKOVÁ, Lucie. c. d., 2018. s. 114.

¹⁴ STODŮLKOVÁ, Eva a Eliška ZAPLETALOVÁ. c. d., 2011. s. 148.

¹⁵ TRNKOVÁ, Lucie. c. d., 2018. s. 114.

¹⁶ MUSIL, Roman. c. d., 2014. s. 90.

¹⁷ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 19.

pro dítě ještě důležitější, protože k jeho zdravému růstu a optimálnímu vývoji jsou potřeba vhodné podmínky, mezi které takový režim bezesporu patří. V dospělém životě jsme obklopeni termíny, plány, rozvrhy a časovými harmonogramy, pokud chceme uspět, musíme si v okolním chaosu sami vytvořit řád. Dítěti řád prospívá, znamená pro něj jistotu. Pokud ale na žádný řád není zvyklé, první dny a týdny v ústavu pro něj pravděpodobně budou obtížné, protože ústavní život je vystavěn na pravidlech a přesném rozvržení času.

Již ve starých dobách bylo celé lidstvo sužováno strachem z chaosu. Lidé proto věřili, že jakási nadpřirozená síla dokáže chaos urovnat a prostřednictvím různých magických rituálů se pokoušeli s touto silou navázat spojení. Jakmile se lidé začali usazovat a stavět si svá první obydlí, mohli se proti zlým, temným silám lépe bránit. Jejich domy jim poskytovaly útočiště a bezpečí, které doposud neznali. Vlastní dům a rodina žijící v něm dala člověku pocit jistoty, pocit domova. V okolí domu se nacházela další obydlí patřící známým lidem a dále se zde rozprostírala uhlazená pěstěná příroda, pole, lučiny a zahrady. Až za touto pomyslnou hranicí začínala oblast neznámého a nebezpečného chaosu. Až do dvanáctého století pro nás tuto oblast představoval prales, lidé měli pochopitelně strach sami ho navštěvovat, protože nebyl prozkoumaný a nikdo přesně netušil, jaká nebezpečí se zde mohou ukrývat. Pouze výjimečně nechávali lidé proniknout chaos z neznámého světa dovnitř, do svého domova, a to za účelem oživení společnosti. Lidské rituály mají z větší části funkci udržovací, jejich úkolem je zachovat, podtrhnout či zaopatřit aktuální stav. Pouze menší část rituálů má úlohu transformační, což znamená, že napomáhají ke změně a pouštějí dovnitř neznámé temné síly z vnějšku. Například dnešní oslavy karnevalu jsou zůstatky rituálů a obřadů, které umožňovaly průchod jindy temnému a neznámému.¹⁸

Z výše uvedeného vyplývá, že lidský druh pociťoval strach z neznámého už odedávna, nejhorší pro člověka je, když neví, co může očekávat, proto každý z nás potřebuje nějakou jistotu, pevný mantinel, kterému může věřit a na který se může spolehnout, tuto funkci by měla plnit rodina, ta poskytuje zázemí a s ním i pocit jistoty, pokud ovšem rodina a rodinná péče z nějakého důvodu selže, dostává se dítě do péče ústavní. Dokáže však funkci zázemí, bezpečí a jistoty plně poskytnout ústav?

Pokud chceme dát dítěti šanci, aby v klidu vyrostlo, aby si osvojilo hodnoty, které mu chceme předat a které sami považujeme za správné, musíme mu poskytnout klidné bezpečné prostředí chráněné před chaotickými vlivy z vnějšku, dítě tak nejčastěji vyrůstá v bytě nebo v domě, které tyto podmínky splňují. Dítě ještě nestihlo získat dovednosti, díky kterým by ve

¹⁸ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 19.

velkém světě obstálo, ještě není připravené. Dítě je spokojené a vede se mu dobře v prostředí zahrnujícím jeho a jen několik nejbližších osob, které jsou dobře známé a dítě je na jejich přítomnost zvyklé. Nedostatečná nebo žádná rodičovská péče má na dítě negativní dopad v podobě citové deprivace, touto deprivací trpí hlavně ty děti, které putují z rodiny do rodiny nebo často střídají různá ústavní zařízení.¹⁹

Dvě ze tří archaických zkušeností – obce a rodiny, mají společný jeden zážitek, a to zážitek domova. Domov je místo, které člověk považuje za své vlastní, jedině člověk dokáže z domu, bytu nebo jiného příbytku vytvořit domov. V prostředí svého domova se člověk cítí dobře, ví, co může očekávat, ví, kam patří, ačkoli pro jiného člověka může být právě toto prostředí podivné a cizí. Ústav vždy představuje jakousi snahu o umělý domov, měl by klientům poskytovat jistotu, aby se v něm cítili alespoň „jako“ doma.²⁰

Poslední archaickou zkušeností, která stojí v protikladu k předchozím dvěma, je zkušenost vyobcování. Středověk měl jasně vyhraněná místa, kde mohli přebývat lidé vytlačení na okraj společnosti, nejčastěji se jednalo o cizince, chudé a nemocné lidi, kacíře či mrzáky. Společností byly tyto skupiny lidí považovány za přítěž a období středověku nenabízelo jiné možnosti než najít pro ně místa na okraji a ponechat je zde svému osudu. Často tedy obývali válkou zpustošené vesnice, oplocené čtvrti měst nebo tehdejší špitály. Kromě těchto lidí žili někteří další vyhnanci odmítnutí společností buď jako osamělí poutníci nebo vytvořili skupinu, se kterou neustále cestovali z místa na místo. Ve středověku také existovala i takzvaná loď bláznů, která obeploovala města a přijímala nevídané, nechtěné jedince.²¹

Poslední archaická zkušenost, vyobcování, představuje negativum prvních dvou. O nárok zařadit se do skupiny nebo do obce může člověk přijít a následkem toho může být vykázán do prostředí nepoznaného a temného chaosu. Zde může za určitých okolností zformovat skupinu s lidmi, které potkal stejný osud, případně s lidmi se stejným hendikepem, i navzdory tomu je však kontakt s původní obcí, s domovem, téměř nulový.²²

Stejně jako obce, státy a další jednotky, mají i ústavy své pověsti a mýty o jejich založení. Mimoto mají ústavy také svůj vnitřní řád, který je upevňován díky pozitivním a negativním sankcím. V ústavech funguje společenská hierarchie, z formálního hlediska mají některé pozice vyšší postavení než jiné. Každý ústav má své vlastní tradice, rituály a zvyklosti a vytváří tak specifickou atmosféru. Dalším znakem ústavů je jistá uzavřenost vůči okolnímu světu, vstup

¹⁹ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 20.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž, s. 20-21.

²² Tamtéž, s. 21.

do ústavu podléhá kontrolám a obvykle musí být i hlášen předem. Mezi personálem a klienty se nachází hranice, kterou můžeme přirovnat k hranici mezi rodiči a dětmi. Ústavy nějakým způsobem upravují nebo regulují téměř všechny činnosti klientů, jejich vztahy v ústavu, jinými slovy je značně omezováno klientovo soukromí.²³

Hlavní funkce ústavů můžeme postihnout v následujících třech bodech. Prvním bodem je *podpora a péče*, tato funkce nahrazuje chybějící zázemí, které by za normálních okolností měla poskytnout rodina a které je pro každého klienta velmi důležité. Tuto funkci můžeme nejvýrazněji spatřovat v dětských domovech, dříve také v kojeneckých ústavech, dále v institucích pečujících o svobodné matky a jejich děti, dále také v ústavech pro osoby s těžkou mentální či fyzickou retardací. Všechna zmíněná zařízení pečují o lidi, kteří si nedokáží pomoci sami a kterým z nejrůznějších důvodů nemůže pomoci ani jejich rodina či blízké okolí. Podpora a péče, které jim ústav nabízí jsou tedy naprosto stěžejními prvky, bez kterých by se jen těžko obešli.²⁴ Funkce podpory a péče je dle mého názoru tou nejdůležitější funkcí, kterou ústav nabízí. Klient by měl mít pocit, že je pro někoho důležitý, že má nějakou hodnotu a přestože dočasně nebo trvale přišel o rodinu, pořád jsou lidé, kterým na něm záleží. Pokud klient, ať už dítě, dospívající či dospělý tento pocit nemá a naopak se domnívá, že je naprosto bezcenný a pro své okolí představuje jen přítěž, lze předpokládat, že jeho další fungování v ústavu bude značně problémové.

Druhou funkcí ústavu je *léčba, výchova a resocializace*, tato funkce je nejčastější v nemocnicích, léčebnách, dále v institucích pečujících o rizikovou mládež nebo v organizacích pro osoby propuštěné z vězení. Společným znakem všech těchto zařízení je snaha o změnu aktuálního stavu, lze tedy předpokládat, že klient opouštějící zařízení bude v jiném stavu, než v jakém byl, když se do něj dostal.²⁵ V ideálním stavu by měl tedy klient díky pozitivním vlivům dané instituce změnit své myšlení a zaměřit se na změny, které uplatní ve svém budoucím jednání. Díky této funkci by měl klient začít myslet dopředu a plánovat, co bude dál, co udělá, až ústav opustí, co může očekávat, kam se může vrátit, jaké další organizace má navštívit, když bude potřebovat pomoc či poradit. Jinak řečeno má tato funkce nabádat klienta k tomu, aby využil čas, který v ústavu má k přemýšlení o sobě a o svém životě. Čím lépe bude klient připraven na život mimo ústav, tím spíše předejde recidivě a nebude se muset do ústavu vrátit.

²³ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 21.

²⁴ Tamtéž, s. 22.

²⁵ Tamtéž.

Poslední funkcí ústavu je *omezení, vyloučení a represe*. S touto funkcí se můžeme nejčastěji setkat ve věznicích, na odděleních psychiatrie s nařízenými pobyty, v uprchlických táborech a v dalších podobných zařízeních. Tato funkce slouží jako jakási ochranná hranice, bez této hranice by totiž okolní společnost mohla být ohrožována trestanci či lidmi s vážnými psychickými onemocněními, kteří mohou být nebezpeční jak sami sobě tak i svému okolí.²⁶

Ústavní péče již ze své podstaty představuje kontrolu nad někým, nad něčím jednáním. Klient se musí z velké části podvolit ústavnímu režimu a každému nějakou dobu trvá, než si na zdejší režim zvykne a plně se adaptuje. Pracovníci v ústavu jsou vždy ti, kteří mají nad klienty moc a jsou tím pádem ve výhodě, může se proto stát, že své nadřazenosti zneužijí a klienty trestají bez zjevného důvodu. I přes všechna tato rizika, může být pro někoho ústav jediným východiskem z beznadějně situace, díky kterému může žít alespoň částečně důstojný život.²⁷

Z výše uvedeného je zřejmé, že ústavní péče není ideální alternativou za láskyplnou péči a zázemí, které by měla poskytovat rodina. Personál v ústavech je sice vyškolen a tvoří ho profesionálové, ale nikdy nebudou fungovat jako skutečná rodina. Na druhou stranu je však jisté, že některé děti a mladiství zkrátka nemohou zůstat v prostředí své původní rodiny a stejně tak není možné umístění do rodiny pěstounů. V těchto případech, kdy si s sebou dítě mnohdy nese traumatické zážitky nebo trpí výchovnými problémy, může být ústavní péče a hlavně ústavní režim pod dohledem profesionálů tím nejlepším řešením jeho situace.

3. Osirelé dítě v průběhu historických etap

3.1 Období starověké

Z dob antiky se nepodařilo zachovat žádné prameny o zařízeních pro chudé lidi, osirelé děti nebo pro smyslově či jinak hendikepované jedince. Nemocné, postižené a nechtěné děti byly buď zabity nebo odloženy. V případě, že takové dítě někdo našel a vychoval, mohl jej prohlásit za své vlastní dítě nebo se z něj stal otrok.²⁸ Ochota přijmout nevlastní dítě do rodiny byla do značné míry závislá na současném společenském nastavení. V tomto období nebylo nijak výjimečným jevem přijmout dítě do rodiny z čistě ziskových důvodů, nejčastěji z důvodu nabytí majetku nebo za účelem získání levné pracovní síly. Hodnota života člověka byla velmi nízká a hodnota života dětského byla ještě nižší, jelikož dítě nepředstavovalo v očích společnosti takový zisk, jako dospělý člověk, který byl oproti dítěti pracovně výkonnější. Pokud tedy došlo

²⁶ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 22.

²⁷ Tamtéž, s. 23.

²⁸ Tamtéž, s. 26.

k přijetí dítěte do rodiny, neboli k osvojení, primárním aspektem byl zájem osvojitele. Z pohledu práva získává osvojení formu již v období starého Říma, toto právo říká „*adoptio naturam imitatur*“, což si lze vyložit tak, že vztah mezi rodiči a jejich biologickými dětmi je téměř na stejné úrovni jako vztah mezi rodiči a jejich osvojenými dětmi. Podle Římského práva se osvojiteli mohli stát pouze muži, a to proto, že muž se v této době těšil větším právům, než žena. Muž totiž představoval hlavu rodiny a byl jejím hlavním živitelem. Osvojení dítěte bylo podmíněno věkovým rozdílem mezi rodičem a osvojovaným dítětem, tento rozdíl musel činit nejméně 18 let.²⁹

3.2 Období středověké

Budování speciálních útulků pro hendikepované lidi a pro děti bez rodičů a bez potřebného zázemí se začíná objevovat až společně s křesťanstvím.³⁰ Křesťanství s sebou přináší zásadní obrat právě ve vztahu k dětem, nalezené dítě bez rodiny a bez domova si již nezaslouží smrt, ale milosrdenství. Důsledkem toho jsou zakládány první nalezince a útulky pro opuštěné děti.³¹ První křesťanští vládci Byzantské říše zakládali tzv. *xenodochia*, což byly útulky pro choré pocestné a *orfanotrofia* neboli sirotčince.³² První doložené zprávy o útulku pro opuštěné děti pocházejí z roku 335 z Konstantinopole. První nalezinec byl založen roku 787 v Miláně, ale už předtím byly v některých kostelích zabudovány speciální nádoby, do nichž mohly matky ukládat své narozené děti a věřit, že se najdou lidé, které pro jejich děti budou dobrými rodiči. Roku 1118 nechal papež Inocence III. vybudovat v Římě nalezinec, který byl opatřen tzv. tornem, jednalo se o jakousi schránku, která byla konstruována tak, že do ní matka mohla uložit své dítě a to se dostalo do vnitřních prostor kláštera, kde ho někdo našel. Matky nemanželských dětí mohly díky tomuto vynálezu odkládat novorozence a zůstat při tom v utajení, takže na ně nepadla hanba. Kromě toho představoval tento způsob odkládání dětí ochranu před jedním z nejtěžších hříchů, kterého by se matka dopustila, kdyby své dítě usmrtila.³³

Dřívější torny jsou jasnými historickými předchůdkyněmi dnešních babyboxů, které po jejich vzoru též slouží k odkládání nechtěných dětí, jejichž matky se ocitly v bezvýchodné situaci a nedokáží svým dětem poskytnout domov a péči, kterou potřebují.

²⁹ NOŽÍŘOVÁ, Jana. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Linde Praha, 2012. ISBN 978-80-86131-91-7. s. 27.

³⁰ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 26.

³¹ MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8. s. 17.

³² MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 26.

³³ MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 17.

Římský nalezinec, založený papežem Inocentem III., se stal po dobu dlouhých staletí vzorem příkladné péče o osiřelé a opuštěné děti. Jeho tradice trvá až do roku 1913, kdy se tento typ nalezinců v Madridu zrušil. Ve všech ústavech se již na začátku jejich fungování vyskytovaly různorodé problémy, tím nejzásadnějším byla vysoká mortalita dětí a další značný problém představovaly pro ústavy finance. Ústavní zařízení byla totiž dotována převážně z milodarů a charitativních akcí. Ústavní činnost se také často setkávala s nepochopením ze strany veřejnosti. Výše uvedené důvody tedy způsobily, že mnoho nalezinců bylo nuceno zavřít. Opětovného zřízení se ústavní zařízení dočkala v dobách, kdy vypukla válka, rozhořely se politické konflikty či nastaly epidemie. Můžeme tedy říct, že nalezince znovu vznikaly v krizových obdobích, kdy byly jejich služby nejvíce potřebné.³⁴

Nalezince byly většinou zakládány ve snaze zachránit bezbranné dítě před smrtí nebo před nástrahami, které by mu hrozily v rukou nečestných nálezců. Někteří lidé byli schopni za vidinou lehce vydělaných peněz dítě prodat nebo ho nejprve sami zmrzačili a následně jej vystavovali na tržištích, aby dítě svým vzhledem vyvolávalo lítost kolemjdoucích a vydělávalo pro svého majitele peníze. Osud osiřelých či opuštěných dětí byl většinou smutný a bolestný, často zaujímaly role levných pracovních sil, na společenském žebříčku se nacházeli jako nejnižší vrstva a podle toho s nimi bylo také nakládáno.³⁵

3.3 Období novověké

Doba osvícenecká přináší další fázi ve vývoji péče o osiřelé děti, nalezince jsou již považovány za běžnou součást společnosti a jejich zřizování je přirozenou odezvou počínajícího racionalismu, který se kromě jiného projevuje také v tehdejší sociální politice. Nalezinec ve Vídni byl vybudován roku 1784 a o pět let později vzniká nalezinec také v Praze, za vlády Josefa II. Postupem času do Evropy prosakují z okolního světa myšlenky významných pedagogických filozofů Rousseaua a Pestalozziho, těmito myšlenkami byly významně ovlivněny i nově vznikající sirotčince. Dříve bylo hlavním účelem nalezinců a později sirotčinců zachránit život dítěte, postupem času se však pozornost přesouvá k výchově dítěte, tedy k pěstování jeho charakteru.³⁶ Pestalozzi působil ve Švýcarsku na přelomu osmnáctého a devatenáctého století a bezesporu ho lze řadit mezi významné pedagogy a vychovatele této doby. Během své práce věnoval mnoho pozornosti chudým strádajícím dětem, především

³⁴ BUBLEOVÁ, Věduna. *Historický vývoj péče o opuštěné děti*. Náhradní rodinná péče: česko-slovenský časopis. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2000, 3(1), 46-51. ISSN 1212-3765. s. 46.

³⁵ MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 18.

³⁶ Tamtéž.

sirotkům a i přes nepřízeň osudu se jim snažil zajistit důstojný život. Jeho názory a filantropické snahy byly pro vývoj ústavní péče velmi přínosné a inspirativní.³⁷

Nalezince sice dokázaly zachránit velké množství novorozených dětí před smrtí umrznutím či vyhladověním, nedokázaly však předejít smrtelným nástrahám v dalším životě dítěte. Mnoho dětí zemřelo v nalezincích následkem závažných infekčních chorob, které se rychle šířily, a to hlavně díky špatným hygienickým podmínkám. Další nástrahu pro děti žijící v nalezinci představovala citová deprivace, kterou vyvolávalo právě ústavní prostředí, jež neposkytovalo rodinné zázemí a láskyplnou péči.³⁸

Pokud bylo dítě po porodu shledáno jako zdravé, mohlo následujících osm dní pobývat v nalezinci se svou biologickou matkou. Po uplynutí této doby bylo dítě svěřeno do péče pěstounky, jež většinou bývala sama matkou, protože plnila i funkci kojné. Pouze ve výjimečných případech se stávalo, že by dítě setrvalo v nalezinci i několik měsíců po porodu. Majitelé nalezinců si velmi dobře uvědomovali, že jedinou šancí, jak dítěti poskytnout skutečný domov, je odstěhovat jej co nejdříve z nalezince a umístit do rodiny, ať už k osvojitelům nebo do pěstounské péče placené. Často využívaným řešením tedy byly již zmíněné placené pěstounky, které osiřelým a opuštěným dětem v prvních letech života nahrazovaly matky.³⁹ Pěstounky musely vlastnit osvědčení, vystavované farním nebo obecním úřadem, které potvrzovalo, že se jedná o ženy zámožné a morálně zdravé, bez tohoto osvědčení by jim dítě nemohlo být svěřeno. Před převzetím dítěte musela být žena vyšetřena lékařem, který posoudil její zdravotní stav a zda může dítě kojit. Pokud pěstounka splnila všechny podmínky a dostala do své péče dítě, náležela jí mzda, kterou jí jednou měsíčně vyplácel nalezinec, odkud si dítě převzala. Každý měsíc musela ukázat potvrzení, že dítě stále žije, toto potvrzení vydávala oblastní fara a bez něj by pěstounka nedostala peníze. Úmrtnost dětí v nalezincích i v rodinách pěstounů byla stále velmi vysoká. Přestože podle zákona měly pěstounkami být zámožné ženy, jednalo se většinou o ženy velmi chudé a bez prostředků, jejichž hlavní motivací k převzetí dítěte byla peněžní odměna. Tato odměna často představovala hlavní příjem rodiny dané pěstounky. Dítě v pěstounské rodině zůstávalo, dokud nedosáhlo věku šesti let a následně bylo přesunuto zpět do nalezince. Pokud pěstounka k dítěti citově přilnula a rozhodla si jej ponechat i po uplynutí šesti let od jeho narození, tak mohla, ztratila ovšem nárok na měsíční odměnu a dítě musela žít z jiných zdrojů. Děti „vrácené“ zpět do nalezinců byly svěřeny do péče

³⁷ KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2429-4. s. 78.

³⁸ MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 18.

³⁹ Tamtéž, s. 19.

původní matky, pokud to ovšem situace umožňovala, vlastní matka mohla v době nepřítomnosti dítěte zemřít nebo se ztratit, v těchto případech bylo dítě vysláno do matčiny domovské obce. Domovské obce se dle domovského zákona zavazovaly k tomu, aby pečovaly o děti chudé a opuštěné, jež byly z těchto důvodů závislé na pomoci veřejnosti. Jejich záchranu představovalo domovské právo, díky němu mohl státní občan na území obce pobývat a v případě nouze také požádat o hmotné zabezpečení. Domovským právem mohl disponovat pouze státní občan a to jen ve vztahu k jediné obci. Děti narozené uvnitř manželského sňatku získávaly své domovské právo ve stejné obci, v jaké ho měl v čase jejich narození otec dětí. Na druhé straně děti narozené mimo manželství měly domovské právo ve stejné obci jako jejich matka, díky této skutečnosti putovaly šestileté děti do domovských obcí svých matek, kde o ně podle zákona mělo být postaráno. Další osud dítěte byl do značné míry závislý na obecních představitelích a na jejich ochotě a vůli najít chudým dětem domov. V lepších případech si dítě převzala rodina, která dbala na jeho výchovu a do péče o něj investovala více, než kolik dosahoval obecní příspěvek. Dítě bylo pravidelně posíláno do školy a v pozdějším věku se mohlo vyučit některému řemeslu.⁴⁰

Děti žijící v takových rodinách měly štěstí, ačkoli si málokdo dokáže představit, jaká traumata musely prožívat, když byly z pěstounské péče vráceny zpět do ústavu a z ústavu putovaly zase do další náhradní péče. Právě proto se v dnešní době usiluje o to, aby bylo dítě co nejdříve umístěno do stabilního prostředí.

V případě, že se pro dítě žádná vhodná rodina v obci neobjevila, muselo být dítě vydraženo, na veřejném místě, nejčastěji na návsi či v hostinci se pořádaly veřejné dražby, během kterých bylo dítě svěřeno tomu, kdo byl ochoten pobírat na něj od obce nejnižší příspěvek. Pokud ani během tohoto procesu neprojevil o dítě nikdo zájem, nastoupila tzv. technika „střídy“, jejíž podstatou bylo, že dítě se každý týden střídalo mezi různými rodinami, kde obvykle fungovalo jako levná pracovní síla. Mnohdy byly děti ubytovány v chlívech a kotcích společně s hospodářskými zvířaty, během dne tvrdě pracovaly anebo žebrale po okolí. Tyto děti také většinou neměly možnost pravidelně docházet do školy, čímž pádem byla jejich budoucnost značně nejistá.⁴¹

Naděje opuštěným dětem svítla společně se zakládáním sirotčinců, tyto instituce byly přímo určeny pro péči o nechtěné děti a dokázaly si od domovské obce vyžádat na dítě zaopatřovací příspěvek, díky tomu pak dítěti byla dána základní péče i vzdělání.⁴² V českých zemích se první

⁴⁰ TRNKOVÁ, Lucie. c. d., 2018. s. 3 – 4.

⁴¹ Tamtéž, s. 4.

⁴² Tamtéž.

sirotčince začaly objevovat po třicetileté válce, tedy v období, kdy notně stoupl počet opuštěných dětí. Jako jeden z nejstarších ústavů lze nepochybně označit Vlašský špitál, který roku 1575 založili na území Prahy usedlí Vlaši. Tento špitál nabízel chudým, opuštěným a osiřelým dětem ochranu a tuto funkci dokázal plnit po následujících dvě stě let. Roku 1773 sloužil Vlašský špitál jako útočiště pro téměř dvanáct set chovanců. V roce 1789 byl zřízen pražský nalezince, který pečoval především o nemanželské děti a který představoval spíše provizorní domov, z něhož byly děti záhy předány do péče pěstounů.⁴³ Sirotčince byly zakládány v rámci zemského chudinského zákona, jež vyšel roku 1868 a na svou dobu se jednalo o progresivní zařízení, která přišla ve správnou chvíli.⁴⁴ Za nejstarší sirotčinec v naší zemi můžeme pokládat ústav, jež vzešel z odkazu Jana Straky z Nedabylic a Libčan, který pečoval především o chudé sirotky českých šlechticů. V roce 1883 fungovalo v Čechách dvacet jedna sirotčinců, které poskytly domov třem stům čtyřiceti čtyřem dívkám a čtyřem stům šedesáti čtyřem chlapcům. Významným ústavem se stal Sirotčinec arcikněžny Gisely, který otevřel své brány v prosinci v roce 1875 a byl situován v obecním domě na pražských Hradčanech. Na počátku žilo v tomto sirotčinci padesát jedna dětí, roku 1878 se jejich počet zvýšil na osmdesát šest dětí, které byly živeny z příspěvků od města a také od dobrovolných dárců, mezi výrazné dárcce patřil Americký klub dám.⁴⁵ Osud dítěte již není pouze v rukou člověka, ale pečují o něj konkrétní instituce. Nalezince sice také plnily funkci péče o dítě, ale jejich starost se omezovala spíše na nalezení dítěte a jeho následné umístění nejprve k pěstounce a poté do náhradní rodiny, pokud se žádná taková nenašla, byl osud dítěte řízen domovskou obcí. Sirotčince dětem daly možnost dospět společně s dalšími dětmi v uzavřené komunitě. Ještě před tím, než propukla první světová válka, si lze všimnout určitého rozvoje.⁴⁶ Zemský výbor, jakožto významná instituce v oblasti péče o opuštěné děti, zakládá na našem území roku 1902 fond pro sirotky, z něhož byl rodinám, které přijaly do péče opuštěné dítě, pravidelně vyplácen příplatek. Výše tohoto příplatku se pohybovala mezi osmi až dvanácti korunami za měsíc.⁴⁷ Sirotčí fond také zrealizoval statistické šetření, které ukázalo, že začátkem roku 1902 v Čechách pobývalo dvacet šest tisíc devět set nemajetných, opuštěných, osiřelých či nějakým způsobem zanedbávaných dětí ve věku mezi šesti a čtrnácti lety.⁴⁸ V jednotlivých okresech se dva roky po založení sirotčího fondu, tedy roku 1904, začínají objevovat Okresní komise pro

⁴³ BUBLEOVÁ, Věduna. c. d., 2000. s. 46.

⁴⁴ MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 28.

⁴⁵ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006. Fénix. ISBN 80-7185-647-9. s. 288.

⁴⁶ MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 28.

⁴⁷ BUBLEOVÁ, Věduna. c. d., 2000. s. 46.

⁴⁸ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. c. d., 2006. s. 287.

pěči o mládež, jejichž hlavní úlohou je péče o osiřelé a opuštěné děti. Nejprve se jejich činnost primárně orientovala na rozdělování příspěvků z fondů pro sirotky a také na poskytování nezbytné denní péče pro děti v krizové situaci. Okresní komise ve spojení s oficiálními orgány pro blaho dítěte a mládeže položily základní kámen sociální péče o ohrožené děti v naší zemi.⁴⁹

Ve Vídni se roku 1908 zakládá Ústředí péče o mládež a ve stejném roce v Praze vzniká Česká zemská komise při péči o mládež, fungující při Zemské školní radě. Tato komise seskupuje dobrovolníky v různorodých oborech a řídí aktivitu Okresních komisí péče o mládež, na konci válečného období pod sebou sdružuje již patnáct ústavů.⁵⁰ Tento významný orgán se kromě jiného přičinil o vznik časopisu „Ochrana mládeže“, který vycházel od roku 1910, přičemž v roce 1922 se jeho název mění na „Péče o mládež.“ Dále se Česká zemská komise zasadila o vyučování péče o mládež, jakožto školního předmětu na pražských učitelských ústavech a také v roce 1918 založila Vyšší školu sociální práce pro absolventy středních škol. Komise tak napomáhala nové soustavě sociální péče, kterou vyzdvihovali především lékaři, pedagogové a advokáti, ti také stáli za založením mnohých institucí sociální péče. Konkrétně mezi ně patřilo například Sdružení pro výzkum dítěte, založeno roku 1910, dále Spolek pro péči o hluchoněmé v Království českém, který vzniknul v roce 1914 a v neposlední řadě také Učňovský útulek na Malé Straně, který otevřel své brány roku 1915. Česká zemská komise tedy pečovala o mládež, která se vlivem mnoha okolností ocitla ve stavu, kdy byl její vývoj v ohrožení, ať už se jednalo o vývoj fyzický, mentální či mravní. Ačkoli Komise během svého působení zápolila s velkým množstvím peněžních a materiálních problémů, dařilo se jí s těmito nesnázemi úspěšně bojovat, a to především díky pilné a obětavé práci dobrovolníků.⁵¹

3.3.1 Moderní doba – období po 1. sv válce

Po roce 1918, tedy po skončení první světové války, již mohla Československá republika navázat na vylepšený stav v oblasti péče o děti, kterého dosáhlo bývalé Rakousko-Uhersko během předešlých let. Okresní komise se transformovaly na Okresní péči o mládež, která nyní disponovala už i výkonnou mocí a pod jejíž působnost spadala právě péče o opuštěnou a osiřelou mládež. Česká zemská komise se přeměnila na Zemskou ústřední péči o mládež. Roku 1931 vedly a obstarávaly okresy celkem dvacet čtyři místních sirotčinců. Stát řídil šedesát dětských domovů, jež sloužily k přechodnému ubytování pro opuštěné nebo

⁴⁹ BUBLEOVÁ, Věduna. c. d., 2000. s. 46.

⁵⁰ MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 28.

⁵¹ BUBLEOVÁ, Věduna. c. d., 2000. s. 47.

ohrožené děti. Tyto dětské domovy se svou funkcí v něčem podobaly současným diagnostickým ústavům. Počet dětí v dětských domovech byl limitován na dvacet míst, menší množství dětí tedy navozovalo jakousi rodinnou atmosféru. Jakmile se vyřešily všechny formality, byly děti z dětských domovů buď navraceny ke svým biologickým rodinám, nebo byl zahájen proces hledání náležité adoptivní nebo pěstounské rodiny, pokud však nebyla možnost umístit dítě do rodiny, přicházela na řadu péče ústavní. Do ústavů nejčastěji nastupovaly děti staršího věku.

Pěstounská péče nabývala následujících čtyř forem:

1) První formu představuje *Pěstounská péče nalezená*, která nastupovala hned, jakmile dítě ukončilo svůj pobyt v nalezinci nebo v sirotčinci. Pěstounská péče se již neopírala pouze o samotnou pěstounku ženu, ale ve většině případů bylo dítě svěřeno manželskému páru, stále ovšem jen do doby, než dítě dosáhne určitého věku. V případě nalezince v Praze byla tato hranice stanovena nejprve do deseti let dítěte a postupem času byla zvýšena do šestnácti let dítěte, po tomto roce života se dítě vrátilo zpět do ústavu. V této fázi již pěstouni podléhali určitému výběru, ten spadl do kompetencí ústavu, který se přitom opíral o tzv. ústavní poručenství. I po umístění dítěte do pěstounské rodiny měl ústav stále dohled nad jeho péčí, aby mohl v případě potřeby zasáhnout.⁵²

Největším posunem vpřed v této fázi shledávám fakt, že dítě je umisťováno do rodiny, jejíž základem je manželský pár. Díky tomu je výchova dítěte ovlivněna jak ženskou rolí matky, tak mužskou rolí otce. Dítě si tímto osvojuje rozdílné role rodičů a jejich postoje.

2) Další formou je *Pěstounská péče kontrolovaná a řízená Okresními péčemi o mládež*. Tento typ péče měl návaznost na minulé období Rakouska-Uherska. Roku 1921 ale vyšel nový zákon pojednávající o ochraně dětí v cizí péči a o ochraně dětí nemanželských. Sociální pracovníci se o tento zákon opírali při pátrání po vhodných adeptech na pěstouny. Aby mohli získat do své péče dítě, museli pěstouni plnit určité podmínky, pěstoun musel být bezproblémový po mravní stránce, také musel být v dobré fyzické i psychické kondici, dále musel mít stálé zaměstnání a bydliště a v neposlední řadě musel být schopen poskytnout svěřenci řádnou výchovu. Roku 1932 bylo díky Okresní péči o mládež umístěno do rodin pěstounů více než patnáct tisíc opuštěných či osiřelých dětí, pěstounská péče byla poskytována buď zdarma nebo také za pravidelnou mzdu. Po konci následujícího desetiletí, roku 1942 v období protektorátu, se však počet dětí snížil sotva na polovinu. Více než třem tisícům z nich

⁵² MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 28 – 29.

byla pěstounská péče poskytována bez jakékoli finanční podpory pro pěstouny a o další čtyři tisíce dětí bylo pečováno za mzdu.⁵³

Tato fáze představuje posun hlavně co se nároků na pěstouny týče. V porovnání s pěstounkami, které často žily na pokraji bídy a děti si braly z nalezinců motivovány především finanční odměnou, musí pěstouni konečně splňovat určitá kritéria, aby dítě dostali. To je dle mého názoru výrazný posun vpřed. Velice důležitým bodem je také to, že pěstoun měl předpoklady a motivaci dítě správně vychovávat. Z tohoto hlediska je ideální, pokud je sám pěstoun rodičem nebo se angažoval při výchově svých mladších sourozenců či jiných příbuzných a s výchovou má zkušenosti, ačkoli vlastní děti samozřejmě nejsou podmínkou pro výkon pěstounské péče.

3) Třetí formou je *Pěstounská péče v tzv. koloniích*. Kořeny této myšlenky sahají až na Moravu, odkud se ale velmi rychle dostala i do Čech. Rodinné kolonie vznikaly ve vybraných obcích vzájemně spolu sousedících a často tedy spadajících pod společný okres. V rámci tohoto okresu vypátrali sociální pracovníci náležitě pěstounské rodiny a do jejich péče poté začali umisťovat opuštěné děti. Velkou výhodou tohoto typu pěstounské péče bylo to, že rodiny s dětmi bydlely relativně blízko od sebe a sociální pracovníci tak mohli dohlížet na jejich péči a výchovu a pokud bylo třeba, tak rodinám s čímkoli pomoci či poradit. Ve dvacátých letech řídila Okresní péče o mládež celkem šestnáct rodinných kolonií, roku 1937 tento počet vzrostl na dvacet čtyři kolonií.⁵⁴

4) Poslední formou je *Pěstounská péče uzavřená mimo všechna soudní jednání na základě dohody mezi biologickými rodiči dítěte a mezi pěstouny*. Tento typ péče se nejčastěji odehrával soukromě v kruhu rodiny, což znamená, že děti byly předány do péče a na vychování ke svým prarodičům anebo dalším příbuzným, které si biologičtí rodiče dítěte zvolili. Toto je jediná forma pěstounské péče, která se dochovala z období první republiky až do let sedmdesátých.⁵⁵

Jako nejideálnější forma náhradní rodinné péče byla shledávána adopce, při které byla všechna odpovědnost za dítě svěřena jeho novým rodičům a dítě získalo příležitost vyrůstat v přirozeném rodinném prostředí. Zemské ústředí péče o mládež se pokoušelo prosadit a uplatnit co možná nejlepší systém při procesu osvojování dětí. Nejprve musely všechny děti podstoupit celkové vyšetření a následně měla být za pomoci shodného dotazníku každému dítěti sestavena rodinná a sociální anamnéza. Stěžejním účelem Okresních péčí o mládež bylo najít

⁵³ MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 29.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ Tamtéž, s. 30.

mezi případnými uchazeči ty nejideálnější osvojitele, ti byli pochopitelně vybíráni podle striktních kritérií.⁵⁶

Roku 1935 vznikl Zemský pedagogický ústav, za jehož založením stojí doktor Cyril Stejskal, tento ústav fungoval při Zemském ústředí péče o mládež. Zaměstnanci této instituce si kladli za cíl vyzdvihovat bezchybný systém při realizaci adopcí a také vybudovat třídicí centrálu pro potřeby a požadavky Okresních péčí o mládež. Pedagogická ústav společně s Okresními péčemi o mládež uzavřeli spolupráci, na jejímž základě se povedlo během krátkého času najít velkému množství dětí nový domov v adoptivních rodinách.⁵⁷

3.3.2 Moderní doba - období po 2. sv. válce

Výrazné změny s sebou přineslo poválečné období a stěžejním byl poté rok 1948. Všechna zařízení, která původně disponovala statusem nalezinců musela být přejmenována a nově nesla název „Ústavy péče o dítě.“ Okresní komise péče o mládež zcela zanikly stejně jako s nimi spojené Zemské ústředí. Dříve fungující systém péče o ohrožené děti byl taktéž zrušen a společně s ním i všechny dobročinné organizace. Mimo příbuzenskou pěstounskou péči byly všechny další formy pěstounské péče roku 1950 zrušeny, k obnovení došlo až o dvacet tři let později.⁵⁸ Co se týče dětí, které v době těchto změn vyrůstaly v pěstounských rodinách, existovaly pro ně pouze dvě východiska. Buď se z pěstounů stali osvojitelé a dítě adoptovali a přijali tak do rodiny jako dítě vlastní, nebo nastoupila péče ústavní. Jiná řešení této situace nebyla podle zákona možná a zákon sám se spíše přikláněl k péči kolektivní, tedy k životu v ústavu. Jak již bylo uvedeno, v roce 1973 naštěstí dochází k výrazné změně a to v tom smyslu, že pěstounská péče je znovu obnovena a opět se stává významnou součástí systému náhradní rodinné péče a dodnes poskytuje rodinné prostředí a péči dětem, které musely opustit svou původní rodinu.⁵⁹

Už předchozí kapitoly zmiňují, že náhradní péče rodinná představuje pro dítě větší přínos než péče ústavní. Z výše uvedeného ale vyplývá, že děti, které žily v domácnostech se svými pěstouny byly kvůli legislativním změnám vytrženy ze svého přirozeného prostředí, na které byly zvyklé a poté musely být proti své vůli umístěny do ústavu. Pokud mělo dítě štěstí, rozhodl se jeho pěstoun pro osvojení, to ale nebyla samozřejmost a z praktického hlediska dokážu pochopit, že ne každý pěstoun se na takový krok cítil připraven. Být pěstounem není

⁵⁶ BUBLEOVÁ, Věduna. c. d., 2000. s. 50.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 30.

⁵⁹ TRNKOVÁ, Lucie. c. d., 2018. s. 10.

totéž jako být osvojitelem. Osvojením se dítě stává dítětem vlastním, stane se nedílnou součástí rodiny a z osvojitele se stává rodič. Další věc je ta, že pěstouni ve své péči mnohdy měli větší počet dětí než jedno jediné a osvojit si najednou tři a více dětí je velká zodpovědnost pro každého rodiče.

4. Ústavní péče

Pokud nastane situace, kdy selhává původní rodina dítěte a z nejrůznějších důvodů není možné dítě předat k osvojení nebo umístit do pěstounské rodiny, nastupuje ústavní péče ve formě některé kolektivní výchovné instituce. Nejčastějšími modely s mnohaletou působností jsou speciální dětská zařízení spadající do oblasti zdravotnictví, dále dětské domovy a dětské domovy se školou a pro děti tělesně, mentálně či kombinovaně znevýhodněné jsou určeny ústavy sociální péče. Ústavní péče se od péče rodinné zásadně liší tím, že dítě není předáno do určité náhradní rodiny nebo do péče jednoho konkrétního vychovatele, ale jeho péči má na starosti instituce, což není konkrétní člověk, ale mnoho lidí kooperujících podle určité hierarchie. V ústavěch sice významně figurují vychovatelé, kteří se na péči o dítě významně podílejí, ale ve srovnání s náhradními rodiči na sebe berou odpovědnost jen částečně, v rámci svých pracovních povinností.⁶⁰

Ke speciálním dětským zařízením ve sféře zdravotnictví náležely kojenecké ústavy pro děti do jednoho roku, ty dnes již neexistují, ale zachovány zůstaly dětské domovy pro děti ve věku od narození do tří až pěti let. Kojenecké ústavy byly svého času důležitou složkou preventivní pediatrické péče. Hlavními důvody pro umístění dítěte do kojeneckého ústavu byly nejčastěji zdravotní komplikace. Právě zde bylo pečováno o novorozence s nízkou porodní hmotností, dětem zde byla poskytována umělá výživa, kterou bylo obtížné sehnat, protože nebyla tak snadno dostupná jako v současné době. Některé děti byly předány do kojeneckého ústavu, aby byly izolovány od rodičů trpících tuberkulózou.⁶¹

Začátkem šedesátých let se poněkud proměňují okolnosti, za kterých byly děti umisťovány do kojeneckých ústavů, dříve zdravotní komplikace se stále častěji mění na komplikace v sociálním prostředí dítěte. V sedmdesátých letech však díky materiální podpoře rodin v zájmu péče o jejich děti upadají i sociální důvody, proč umisťovat děti do ústavních zařízení. Novým „trendem“ se stávají děti narozené s nějakým typem postižení. V osmdesátých letech přijímají kojenecké ústavy stále větší množství hendikepovaných dětí, takových dětí se

⁶⁰ MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 39.

⁶¹ Tamtéž.

jejich matky často zřikaly hned po porodu, protože se nedokázaly smířit s tím, že jejich dítě je jiné než ostatní zdravé děti. Vzniká tak nový model, a to opuštěné postižené dítě. Postupem času se objevují nové různorodé sociálně zdravotní důvody, na jejichž základě jsou děti umisťovány do ústavních zařízení. Kojenecké ústavy, v době své existence, a dětské domovy pro děti do pěti let spadají pod působnost Ministerstva zdravotnictví. Pobyty zde mají většinou krátkodobou povahu.⁶²

Ústavy sociální péče mají na starost péči o děti těžce mentálně retardované a také o děti s kombinovaným postižením, které jsou znevýhodněné po smyslové, fyzické i mentální stránce a z těchto i dalších důvodů je nelze umístit do rodinné péče. Pro tyto případy máme k dispozici různé druhy zařízení s nepřetržitou péčí patřící pod správu Ministerstva práce a sociálních věcí.⁶³

Složení dětí, které jsou přijímány do ústavů náhradní péče, se během let proměňuje. Z větší části přicházejí chlapi, dále se však zvyšuje počet dětí hendikepovaných, dětí s genetickou zátěží, dětí romského původu, dětí staršího věku a stále častějším fenoménem jsou také děti, jejichž rodiče jsou závislí na alkoholu, omamných látkách, hracích automatech nebo se v rodině vyskytuje jiná patologie, která znemožňuje nebo těžce narušuje výchovu dítěte.⁶⁴

5. Psychická deprivace

Pojem psychická deprivace je v dnešní době významným fenoménem a stává se objektem zájmu sledování mnoha autorů. Samostatný termín deprivace obvykle představuje určitou ztrátu, strádání způsobené nenaplněním nějaké základní potřeby, v případě psychické deprivace tedy nejsou naplněny potřeby duševní, citové. Je všeobecně známo, že aby se dítě mohlo bezproblémově vyvíjet, je pro něj nenahraditelný vřelý cit a láska. Konkrétní okolnosti, při kterých se nejčastěji objevuje psychická deprivace u dítěte, často bývají velmi různorodé a komplikované.⁶⁵ Deprivaci tedy můžeme vymezit jako důsledek jisté životní situace, během které nejsou v patřičné míře uspokojovány primární citové potřeby dítěte, tento stav obvykle trvá delší dobu.⁶⁶

⁶² MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 39 – 40.

⁶³ Tamtéž, s. 41.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5. s. 23.

⁶⁶ DUNOVSKÝ, Jiří. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-192-5. s. 61.

5.1 Psychická deprivace v ústavní péči

Je velmi neobvyklé, pokud je do některé formy náhradní péče umístěno dítě, které si s sebou nenese nějaké negativní následky ze svého předchozího domova. Pokud se jedná o děti, které si prošly kojeneckým ústavem nebo dětským domovem, je nutné předpokládat, že takové děti budou pravděpodobně trpět nějakou formou a stupněm psychické deprivace. Závažnost deprivace syndromu je do značné míry ovlivněna samotnou osobností dítěte a situacemi, které doposud probíhaly v původním prostředí dítěte, klíčovou složkou tohoto prostředí je samozřejmě rodina a lidé kolem dítěte.⁶⁷

Děti projevují své emoce prostřednictvím spontánních reakcí, ty jsou však ovlivněny sociálními interakcemi a sociálním prostředím, ve kterém se dítě nachází. Dítě svobodně a otevřeně vyjadřuje své emoce, pokud je v jeho okolí někdo, kdo mu naslouchá a dává mu najevo svůj zájem a svou pozornost. Děti, které jsou o tyto interakce již v raném věku ochuzeny, jsou poté nuceny své emoce a pocity potlačovat v důsledku čehož bývají emocionálně narušené. Citová deprivace celkově komplikuje zdravý rozvoj dítěte. Děti, které nemají téměř žádné pozitivní emocionální interakce v dalších životních etapách často trpí nedostatkem sebeúcty, mají křehké sebevědomí a nemají víru samy v sebe.⁶⁸

V této kapitole opět narážíme na skutečnost, že každé dítě je jiné a chová se odlišně v různých životních situacích. Některé děti jsou citlivější a negativní dopady nevhodného prostředí se na jejich osobnosti mohou podepsat mnohem hlouběji a na delší dobu než na dětech jiných. Traumata v dětství často přetrvávají celý život a mohou se probudit až v dospělosti, kdy se zdá, že dítě je „vyléčeno“ a na mnohé události již zapomnělo.

Pro takto poznamenané děti je nejvhodnějším řešením některá z forem náhradní rodinné péče, která má na dítě léčebné a blahodárné účinky. Pro účely nejen léčby ale i prevence citové deprivace byly cíleně zakládány původní SOS dětské vesničky a tradiční dětské domovy se transformovaly na domovy bytového a spíše rodinného typu, aby tolik nepřipomínaly původní ústavy. Pozitivním krokem vpřed bylo samozřejmě znovuoobnovení pěstounské péče. Vzhledem k tomu, že psychická deprivace se často rodí v ústavních podmínkách, kde bylo dítě nuceno strávit velké množství času, je pochopitelné, že další pobyt dítěte v dalším ústavním zařízení je řešením nesprávným.⁶⁹

⁶⁷ MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 84.

⁶⁸ PANDA, K. C. *Elements of Child Development. (A basic text for students in Psychology, Education, Home Science, Teachers in Special education, Student Social Work at +2 and University levels)*. Kalyani Publishers, 1981. ISBN 81-7663-467-0. s. 130 – 131.

⁶⁹ MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 84.

5.2 Typy psychické deprivace

Prvním typem je *typ relativně dobře přizpůsobený*, do něhož spadají děti, které se v ústavním prostředí chovaly spíše nenápadně a zbytečně k sobě nepoutaly pozornost, naopak se vcelku hladce adaptovaly na prostředí ústavu a i přes poměrně nízký počet vývojových stimulů se snažily využít vše, co jim ústav mohl nabídnout. Tyto děti jsou často personálem ústavu označovány jako „zlatíčka.“⁷⁰ Během pobytu v ústavu si děti poměrně rychle najdou své místo v kolektivu a spřátelí se s jinými dětmi, jinými slovy zapadnou. Neznámé návštěvníky ústavu nijak neprovokují ani přehnaně neusilují o jejich zájem, naopak s nově příchozími přirozeně naváží spojení a obvykle se těší značné oblibě.⁷¹ Tento typ dětí je většinou doporučován k osvojení nebo do některého typu pěstounské péče.⁷²

Z výše uvedeného vyplývá, že děti tohoto typu dostanou v náhradním ústavním domově nálepku zlatého dítěte. Přizpůsobivost je velkou výhodou, protože čím dříve se dítě sžije s novým prostředím a s lidmi v něm, tím dříve se z nového prostředí stává domov a z nových lidí se stává rodina. Tyto děti mají tak velkou šanci, že po opuštění ústavu rychle zapadnou do nové rodiny.

Dalším typem citové deprivace dítěte je *typ útlumový*, jež zahrnuje děti, které na ústavní prostředí zareagují upadnutím do jakési pasivity a někdy až apatie. Ústavy totiž mnohdy nenabízejí dostatečné množství aktivizačních citových podnětů a děti, kterým právě tyto podněty chybí se uzavřou do sebe, přestanou téměř komunikovat a práce s nimi je tak mnohem složitější. V takových situacích je zapotřebí důkladně diagnostikovat a zjistit, zda je útlumový stav opravdu způsoben citovou deprivací nebo zda dítě netrpí nějakou formou mentální retardace, to musí ovšem zhodnotit a rozhodnout povoláný odborník. Pokud se u dítěte projeví citová deprivace útlumového typu, je mu doporučena náhradní rodinná péče jakéhokoliv typu. V mnohých případech se tyto děti v náhradní rodině, nejčastěji pěstounské, zbaví strachu a ostychu a díky vřelému citovému prostředí se dokáží znovu otevřít vnějšímu světu.⁷³

Třetím typem je *typ náhradního uspokojení*, do kterého řadíme děti, které dlouhodobé neuspokojování svých primárních citových potřeb vyvažují přehnaným uspokojováním svých dalších potřeb. Často se u nich vyskytuje výrazné agresivní chování, mívají narcistické či sadistické sklony, jiné se například přejídají a tak dále. Aby se tyto děti začaly uzdravovat, je jim doporučena, stejně jako dětem útlumového typu, náhradní rodinná péče. Pro dítě je lepší

⁷⁰ MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 85.

⁷¹ LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. c. d., 2011. s. 115.

⁷² MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 85.

⁷³ Tamtéž.

začít pomalu, nejprve individuální péčí pěstounskou, která se postupem času může vyvinout až v adoptování dítěte stávajícími pěstounskými rodiči.⁷⁴

Typ sociálně hyperaktivní zahrnuje ty děti, jejichž reakcí na citově chladné ústavní prostředí je přemíra sociálního zájmu. Objektem jejich zájmu většinou nebývají materiální věci, hry, učení nebo jakákoli práce, ze všeho nejvíce usilují o kontakt s lidmi okolo sebe. Tento kontakt však často bývá spíše plytký a přelétavý. Děti tohoto typu jsou vzhledem ke svému okolí milé a kamarádké, nedokáží ale navázat hluboký vztah k jednomu člověku, naopak přelétají mezi velkým množstvím lidí.⁷⁵ Zajímají se o každého nového člověka ve svém okolí, okamžitě se chtějí seznámit, objímají ho a mazlí se s ním, také se před ním často předvádí, aby upoutaly pozornost, nikdo je však nebaví příliš dlouho a tak raději přesměrují svou pozornost na dalšího nově příchozího. Většinou pro ně nikdo není „ten nejoblíbenější,“ ke všem se chovají stejně přátelsky. Je pro ně náročné přijímat nové návyky a učit se novým vědomostem, díky neutuchajícímu zájmu o nové a další osoby bývají často roztržité a nesoustředí se na své povinnosti a na školní výuku, kvůli tomu se jim mnohdy zhoršuje prospěch.⁷⁶ Nejčastěji jsou tyto děti opět doporučovány do pěstounských rodin individuálního typu. Delší pobyt v ústavech s velkým počtem dalších dětí nebo umístění do mnohočlenné pěstounské rodiny není pro tyto děti ideálním řešením, ve větším kolektivu se mohou výše zmíněné vlastnosti zesilovat a naopak se zeslabuje možnost navázání blízkého citového vztahu k náhradní matce či otci.⁷⁷

Tento typ psychické deprivace může mít jistě negativní dopady na navazování partnerských vztahů v dospělosti, a to právě proto, že dítě díky deprivaci ztratilo schopnost navázat hluboký a dlouhodobý vztah, jak přátelský tak partnerský. Naopak se mu každý rychle omrzí.

Posledním typem je *typ sociální provokace*, sem spadají děti, které na nedostatek emocionálních podnětů reagují tak, že si svůj nárok na chybějící lásku vydobývají neustálým provokováním dospělých kolem sebe.⁷⁸ Propadají výbuchům vzteku, když například chtějí jednu určitou hračku a za žádných okolností ji poté nechtějí vrátit nebo půjčit jinému dítěti. Mnohdy chtějí být před ostatními upřednostňovány, touží po výhodách jen pro sebe samé. Jejich chování v kolektivu dalších dětí je odlišné v porovnání s chováním pouze za přítomnosti vychovatele, to jsou potom jako vyměněné, během těchto chvil je totiž naplněna jejich potřeba pozornosti, jsou spokojené, že se někdo věnuje jenom jim a tak se zklidňuje i jejich proměnlivé

⁷⁴ MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 85.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. c. d., 2011. s. 109.

⁷⁷ MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 85.

⁷⁸ Tamtéž.

chování.⁷⁹ Tyto děti si dospělé, v prostředí ústavu nejčastěji vychovatele, často přivlastňují a chovají se k nim majetnicky, chtějí, aby se věnovali pouze jim a dávali jim všechn svůj čas. Jiné děti pro ně představují rivaly, vidí v nich své soupeře a z tohoto důvodu k nim často zaujímají útočný postoj. Dětem tohoto typu často prospěje osvojení a do nové rodiny se adaptují až nečekaně hladce. Ve své podstatě dostanou přesně to, po čem touží, tedy láskyplnou péči a pozornost. Doporučenou formou náhradní rodinné péče je pro tyto děti tedy nejčastěji adopce a také pěstounská péče individuálního typu, skupinová pěstounská péče nemusí být v těchto případech ideální.⁸⁰

Z výše uvedeného vyplývá, že na psychickou deprivaci reaguje každé dítě jinak. Děti do ústavů často přicházejí již s nějakým počátečním traumatem ze svého domova a ze své původní rodiny a nyní se ocitají v nové a neznámé instituci, kde je pro ně všechno cizí a kde se musí přizpůsobit místnímu režimu. Jak již bylo mnohokrát zmíněno v předchozích kapitolách, ústavní prostředí nabízí jen velmi omezené množství citových podnětů pro dítě. Jedním z důvodů této skutečnosti je nízký počet vychovatelů a dalšího personálu v porovnání s vysokým počtem umístěných dětí. Největším benefitem fungující rodiny, která poskytuje dítěti láskyplnou péči, je dle mého názoru to, že dítě má v rodině člověka nebo i více osob, na které se může spolehnout, kterým věří a za kterými přijde, má-li nějaký problém, jež nedokáže samo vyřešit. Dítě žijící v ústavní péči je o takovou osobu často ochuzeno, samozřejmě se může objevit vychovatel, který dítěti přiroste k srdci a oblíbí si ho jako svého „rodiče,“ ale žádný vychovatel se nemůže věnovat jen jedinému dítěti, musí si zachovat profesionalitu a rozdělit svůj čas mezi všechny děti.

6. Rizika ústavní péče

Pobyt v ústavní péči s sebou neodmyslitelně přináší určitá rizika, čím déle pobyt trvá, tím se rizika stávají nebezpečnějšími a mohou hlouběji zasáhnout budoucí život dítěte nebo klienta. Jedním z nejvýznamnějších rizik dlouhotrvající ústavní péče je tzv. hospitalismus, jedná se o stav naprostého splynutí s ústavním životem, který je navíc doprovázen stále se zmenšující snahou přizpůsobit se životu mimo ústav. Za zdmi ústavu je o klienta v rámci možností postaráno, mnohá rozhodnutí běžného dne nejsou v kompetenci klienta, nýbrž v kompetenci ústavního personálu, o to tvrdší bývá návrat do reality.⁸¹

⁷⁹ LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. c. d., 2011. s. 110.

⁸⁰ MATĚJČEK, Zdeněk. c. d., 1999. s. 85 – 86.

⁸¹ MÜHLPACHR, Pavel. *Vývoj ústavní péče: (filosoficko-historický pohled)*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2512-3. s. 37.

Dle mého názoru funguje ústav v životě klienta jako jakási pojistka, nemusí mít strach, že se rozhodne špatně a že udělá chybu, protože ústav rozhoduje za něj, přejímá za něj odpovědnost. Nemožnost rozhodnout se může být chápána jako velká nesvoboda, ale zároveň jako velká úleva.

Okolí klienta se omezuje téměř výhradně na spolubydlící v ústavu a na personál ústavu, jinými slovy klient každý den potkává stejné lidi. Pohyb klienta je tak limitován, a to zdmi ústavu a jeho blízkým okolím. Po určité době strávené v ústavu je pro klienta schůdnějším řešením splynout se zdejším prostředím, které je sice omezené a ochuzené o mnoho podnětů z vnějšku, ale mnohem lépe se v něm orientuje. Právě proto, že není tak rozmanité, pestré a komplikované, jako život venku na svobodě. Naopak život ústavní je předvídatelný, dá se předpokládat, co bude zítra a postupem času získá klient jakousi jistotu, právě tato jistota a návyk na ni, představuje riziko. Okolní svět totiž nabízí přespříliš svobody, ale jistoty žádné.⁸²

Snížení nároků a značné omezení podnětů s sebou jednoznačně přináší důsledky, zájem o okolní svět a především o lidi v něm klesá, s tím souvisí i zhoršující se schopnost komunikovat. Dalším důsledkem dlouhodobého ústavního života může být nalézání náhradního uspokojení v jídle, nadměrná spavost i další návyky,⁸³ díky kterým se člověk snaží najít východisko.

Jako další riziko ústavu můžeme považovat tzv. ponorkovou nemoc, která se poprvé začala vyskytovat u posádek lodí na dlouhých plavbách po mořích. Nekončící stereotyp, ze kterého nelze ani na jediný okamžik uniknout vede ke vzrůstající únavě a k poklesu tolerance vůči okolnímu světu. U osob žijících v dlouhodobém stereotypu se mnohdy objevují nebo posilují vlastnosti jako je vztahovačnost, agresivita nebo ovlivnitelnost člověka jinou lidskou bytostí, jinými slovy se člověk stává mnohem citlivějším a ovlivnitelnějším cizími názory a postoji, než za normálních okolností. V tomto prostředí se z člověka rychle stává introvert, otevřenost a zájem o společnost další osoby či osob se značně snižuje, stejně tak i vstřícnost někomu s něčím pomoci. Skupina, kterou zasáhla ponorková nemoc, v některých případech dokonce vytlačí jednoho ze svých členů na samý okraj, tento člen sice zůstává fyzicky stále přítomen, ale zbytek skupiny jej dlouhodobě zcela ignoruje, stává se pro ně neviditelným. Tento přístup nevyhnutelně vede k tomu, že se vytlačený jedinec dostává do depresí a postupně tak ztrácí jakoukoli motivaci k navázání opětovného kontaktu s okolím. Místem, kde se ponorkové nemoci dobře daří, jsou vězeňské cely.⁸⁴

⁸² MÜHLPACHR, Pavel. c. d., 2001. s. 37.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Tamtéž.

Z výše uvedeného vyplývá, že ponorková nemoc představuje velký nápor na psychiku jedince, a to v tom smyslu, že člověka emocionálně oslabuje ba dokonce i vysává. Dlouhodobý pobyt v ponorkovém prostředí okrádá člověka o energii a chuť do života, následkem čehož přicházejí výše zmíněné projevy agrese či vztahovačnosti. Člověku všechno vadí, je neustále podrážděn a frustrován díky opětovnému kontaktu se stejnými lidmi, díky pohledu na stále stejná místa a především díky pobytu v jedné místnosti jednoho zařízení. Dá se předpokládat, že z dlouhodobého hlediska dochází v ponorkovém prostředí k násilným konfliktům či pokusům o sebevraždu, protože nashromážděné emoce si po určité době musí najít cestu ven.

Dalším rizikem, které má však hojný výskyt i mimo ústavní život, je šikana. Ústavní zařízení, kde vládne přísný autoritativní režim a řád, jsou pro vznik a následné šíření šikany ideálním prostředím. Násilné chování a celkově síla jako vlastnost jedince, se může v ústavu jevit jako velký benefit pro získání vlastních výhod a pro dosažení svých požadavků. Nejsilnější autoritu mají nejdravější zaměstnanci a nejsurovější klienti. Ústavní zařízení, ať už se jedná o věznice či o výchovné ústavy, mají sklony k zakládání vlastních specifických subkultur. V prostředí těchto subkultur je násilí společně se všemi svými projevy hodnoceno úplně jinak, než jak jej hodnotí společnost žijící mimo subkulturu, mimo ústavní život a například i mimo soudní systém. Jedinci, kteří se dostanou do vězení odsouzeni za vraždu nebo mají na svědomí závažné trestné činy spojené právě s násilím, mají v subkultuře značnou autoritu a ostatní vězni jim mnohdy dávají najevo svůj obdiv a jsou považováni za esa. Z toho vyplývá, že na pomyslném žebříčku sociálních pozic se tito lidé umísťují velmi vysoko. Na druhou stranu nejnižší postavení nejčastěji přísluší sexuálním deviantům a zvláště pak těm, kteří toto násilí páchají na dětech, pedofilům.⁸⁵

K šikaně často dochází nejen mezi klienty, ale násilí může pramenit také ze strany odborného personálu směrem ke klientům. Tento jev byl v ústavním prostředí přítomen vždy, bez ohledu na dobu či zemi. Pracovník ústavu, který by měl být především profesionálem, zneužívá svého postavení a své nadvlády nad klienty, a to tím způsobem, že klienta neúměrně trestá, ponižuje a znehodnocuje ho. Nejvyšší riziko výskytu tohoto jevu je v zařízeních, která pečují o malé děti, o osoby s mentálním postižením, o nemocné osoby či o seniory. Vedle šikany může také v ústavních zařízeních docházet k sexuálnímu zneužívání, které se nejčastěji objevuje v ústavech péče o mládež.⁸⁶

Z výše uvedeného vyplývá, že nejohroženější skupinou náchylnou k šikaně ze strany personálu, jsou ty nejslabší skupiny klientů, které se dokáží bránit jen minimálně a je proto

⁸⁵ MÜHLPACHR, Pavel. c. d., 2001. s. 37.

⁸⁶ Tamtéž.

snadné je využívat a zneužívat. Personál navíc své klienty obvykle dobře zná a ví, kde je jejich slabé místo a mohou jim tak snadno vyhrožovat nebo pošlapávat jejich, už tak dost narušené, sebevědomí a sebedůvěru, nesmíme přitom zapomínat, že pobyt v ústavu by měl na klienta působit přesně naopak. Šikana tedy vážně narušuje léčbu klienta v ústavu a především představuje velký nápor na jeho psychiku.

Dalším rizikem pobytu v ústavu je ztráta soukromí klienta. Samozřejmě záleží na typu ústavu, například dětské domovy se soukromí snaží omezovat co nejméně. Ústavy, které disponují přísnějším režimem a tvrdšími pravidly, omezují své klienty ve větší míře. Některá zařízení dokonce s příchodem každého nového klienta realizují tzv. degradační rituál. Podstatou rituálu je to, že nově příchozí musí podstoupit přijímací proces, během kterého je nucen odevzdat své původní oblečení a své osobní věci, následně dostává stejnokroj a je mu přidělena postel. Také mu jsou představeny místnosti, po kterých se může pohybovat, ovšem pouze tehdy, je-li mu to povoleno a jen ve stanovených časech.⁸⁷ Některé výchovné ústavy pečující o mládež v naší zemi nabízí možnost, díky které si klient může zasloužit vrácení svého vlastního oblečení, a to výměnou za příkladné chování a vzornou spolupráci.⁸⁸ Na druhou stranu je třeba si také uvědomit, že v dnešní době mnohá ústavní zařízení žádný stejnokroj striktně nevyžadují.

Všechna výše uvedená rizika ústavního života, případně kombinace několika z nich, se mohou z dlouhodobého hlediska vážně podepsat na psychické stránce klientova života a závažně tak ovlivnit jeho budoucí život po návratu z ústavu. Častým důsledkem je poté neochota, případně i neschopnost navazovat a udržovat kontakty s lidmi, kteří nezažili život v ústavu a nenesou si s sebou traumata s ním spojená. Lidé, kteří opustili ústav tedy obvykle vyhledávají jedince se stejnými zkušenosti, s nimiž se poté druží. Ve „svobodném“ světě mimo ústav se tedy vytvářejí skupiny, jež jsou tvořeny někdejšími klienty ústavu.⁸⁹

Z výše uvedeného vyplývá, že návrat z ústavního života do života běžného je náročný. Klienti, kteří ústav opustili se často mohou cítit stigmatizováni a mohou být sužováni pocitem, že „to na nich každý vidí.“ Společnost má o ústavním životě často velmi zkreslené představy, mnohdy se setkáváme s názory, že do ústavů patří jenom blázni, kriminálníci, zločinci, narkomani nebo děti, které nikdo nechce. Z těchto předsudků poté pramení i postoj, který společnost zaujme vůči lidem opouštějícím ústav a vracějícím se zpět domů. Člověk, který vyšel z ústavu tedy může být okolím, dokonce i vlastní rodinou, odsuzován anebo má strach, že k této situaci dojde. Právě proto se mnoho bývalých klientů ústavu vzájemně spojuje a

⁸⁷ MÜHLPACHR, Pavel. c. d., 2001. s. 37 – 38.

⁸⁸ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 22.

⁸⁹ MÜHLPACHR, Pavel. c. d., 2001. s. 38.

vytváří vlastní uzavřené komunity. V tomto prostředí má totiž člověk pocit, že ostatní mu rozumí a cítí se zde bezpečně, ví, že je na stejné úrovni jako ostatní členové skupiny a že ho nikdo nebude odsuzovat.

Pobyt v jakémkoli ústavním zařízení zůstává v paměti člověka až do smrti, už navždy to bude součástí jeho života, se kterou se musí smířit. Pro někoho je pobyt v ústavu nejhorším obdobím jeho života, které by nejraději vymazal, někdo jiný se zase z ústavního života dokázal poučit a využít toto období na maximum tak, aby sám sobě pomohl a aby našel v životě rovnováhu.

7. Pravidla a sankce ústavu

Ústav funguje jako instituce a s institucemi se pojí velké množství formálních nařízení a pravidel. Každý ústav by měl mít ústavní řád, jedná se o jakýsi souhrn psaných pravidel, který bývá veřejně přístupný například na oficiálních stránkách dané organizace, ovšem častěji než ústavní řád se využívá termín vnitřní řád. Vyjma těchto psaných předpisů a norem se v každém ústavu vyskytují i zvyklosti a tradice nepsané, které jsou spíše doplňující. Čím menší je rozdíl mezi psanými a nepsanými normami, tím je pro nově příchozího klienta přehlednější a lehčí zorientovat se v novém prostředí. Soulad mezi psanými a nepsanými pravidly také přispívá k dobrým vztahům mezi klienty a personálem a ústav celkově tak funguje jednotně.⁹⁰

Je potřeba zdůraznit, že příliš velké množství pravidel může při práci s klientem působit kontraproduktivně, protože život v ústavu se díky nim může zdát až příliš svazující, ačkoli jsou psaná jen na papíře a zcela důsledně se nedodržují, stále tu jsou. Neměli bychom však dopustit, aby se zásady stavěly nad zájem klienta.⁹¹

Na druhou stranu, provoz ústavu zcela bez pravidel nebo jen s minimálním množstvím pravidel, také není právě ideální. V tomto případě je optimálním řešením zlatá střední cesta, pravidla a normy by měly tvořit ucelený soubor, který by měl být pro klienty jasný a srozumitelný a také z jejich strany přijatelný. Pravidla ústavu obvykle zahrnují základní informace o ústavu. Jednou z nich je například přístupnost ústavu, mělo by být jasně vymezeno, pro koho a za jakých okolností je ústav otevřen. Dále by měl být ohraničen klientův volný čas a také by mělo být časově stanoveno, kdy začíná noční klid. Pravidla se vztahují i na hygienu a pořádek a na kontrolu jejich plnění. Vzájemné návštěvy klientů v prostorách ústavu jsou také ošetřeny normami stejně jako osobní kontakt mezi klientem a zaměstnancem. V ústavním řádu

⁹⁰ MÜHLPACHR, Pavel. c. d., 2001. s. 38.

⁹¹ Tamtéž.

také nesmí chybět předpisy týkající se alkoholu, kouření a jiných návykových látek, stejně tak zde figurují i normy upravující sexuální poměr mezi klienty. Dalším důležitým bodem jsou pravidla ošetřující kontakt s vnějším světem, tedy návštěvy rodiny a přátel, psaná korespondence či telefonická spojení. Jedním z postihnutých bodů by také rozhodně mělo být stanovení sankcí za porušení předepsaných norem a další důsledky, které z něj vyplývají. Toto jsou ty nejzákladnější body, které obvykle mají své místo ve většině vnitřních řádů ústavních zařízení. Ústavní řády samozřejmě obsahují ještě mnoho dalších bodů s ohledem na konkrétní typ ústavu, kde se řád uplatňuje.⁹²

Z výše uvedeného vyplývá, že pravidla jsou pro správné fungování jakéhokoli ústavu nezbytná. Bez pravidel může snadno dojít k vnitřnímu rozvratu celého ústavu, což může mít nedozírné následky. Na druhou stranu příliš těsné svázání pravidly také není zcela vyhovující, platí, že čím více pravidel, tím náročnější orientace v nich.

8. Efektivita ústavní péče

Dny v ústavu se většinou řídí podle zaběhnutého rytmu, ve své podstatě se jedná o sled stále se opakujících aktivit a činností, často se tedy může zdát, že všechny dny jsou si velmi podobné. Rytmus jednotlivých dnů je postaven na předem stanoveném programu, podle něj je určeno, kdy budou klienti vstávat, kdy uklízet, v kolik hodin se podává snídaně, oběd a večeře, kdy začíná pracovní a kdy odpočinková část dne, kdy je čas na vzdělávání a kdy na terapeutické aktivity, to a další činnosti jsou řízeny právě podle programu dne.⁹³ V ideálním případě by měla být skladba denního rozvrhu postavená na důkladně promyšlené koncepci ústavního zařízení. Klíčovou podmínkou ke zdokonalování a šlechtění ústavního prostředí představuje vzájemná spolupráce mezi klienty, zaměstnanci, příbuznými klientů, dobrovolníky a popřípadě i dalšími osobami, které v ústavu působí.⁹⁴

Význam slova efektivita se liší s ohledem na typ ústavního zařízení. Ústavy, které pečují o seniory, osoby s vážným duševním onemocněním či těžce mentálně postižené, nemají za cíl pouze udržovat klienta co nejdéle při životě, ale snaží se co nejvíce zvyšovat kvalitu jejich života. Kvalita života znamená ovšem pro každého něco jiného, jen klient sám musí vědět, co je pro něj hodnotné a co nikoli. Pobyt v ústavu bude pro klienta příjemný pouze za předpokladu, že mu personál přizpůsobí režim tak, aby mohl smysluplně, plnohodnotně a dle svého uvážení

⁹² MÜHLPACHR, Pavel. c. d., 2001. s. 38.

⁹³ Tamtéž, s. 40.

⁹⁴ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 101.

využívat strávený čas zde. Za těchto podmínek se pro klienta stává ústav příjemným místem k životu, který mu dokáže zajistit lepší podmínky, než které by si byl schopen zajistit sám. Tyto ústavy jsou určeny převážně pro seniory či osoby s vážným hendikepem, vyjma těchto zařízení však existují také jiné ústavy, a to takové, které chtějí u svých klientů docílit nějaké změny v chování a v jednání. Vězeňská zařízení se pokouší odklonit své vězně od dráhy kriminálního. Dětské domovy se snaží dítě připravit na budoucí samostatný neústavní život tím, že ho vybavují potřebnými dovednostmi a znalostmi. Výchovné ústavy určené pro mládež mají za cíl odvracet své klienty od budoucnosti zlodějů a násilníků, pobyt zde by měl tato rizika snižovat. Otázkou ovšem je, zda tato zařízení opravdu plní své účely, nebo zda se teorie významně liší od skutečnosti.⁹⁵

Ústav, který si zakládá na svém efektivním fungování a působení na klienta, by měl pochopit a přijmout, že je zapotřebí buď rozvinout rozmanitou škálu služeb, ze kterých budou některé sloužit jako předstupeň ústavní péče, tedy jakási prevence, a jiné jako následné pokračování ústavní péče. Většina institucí pochopitelně takto široký záběr nemá a proto se rozhodne spojit se s dalšími institucemi, které pečují o stejnou klientelu. Při zvažování a hodnocení efektivity péče ústavu obvykle vyvstanou meze a limity ústavních forem. Ideální stav dnes představuje co možná nejpestřejší paleta nabízených služeb, která má omezit plnou ústavní péči na minimum a snažit se jí předejít, popřípadě se pokouší předcházet recidivám.⁹⁶

9. Ústav jako teritorium

V naší zemi nebyly ve většině případů ústavy stavěny za tím záměrem, kterému poté v budoucnu sloužily. Výjimku tvořily pouze SOS dětské vesničky, což jsou instituce stavěné s jasnou vidinou o své funkci, domky jsou již od začátku svého působení určeny umělým rodinám, které pečují o větší množství dětí v různých věkových kategoriích. Také některé vězeňské budovy, ale skutečně jen některé, byly podle svého původního záměru postaveny jako vězení a dodnes tomuto účelu slouží. Drtivá většina našich ústavních zařízení však původně nebyla budována jako ústavy. Velké množství z nich bylo dokonce stavěno pro naprosto rozdílný účel, než jaký vyžaduje zařízení ústavní péče. Z tohoto důvodu dnes máme ústavy fungující v někdejších zámcích a obytných sídlech, často se také jedná o chráněné památkové stavby, u kterých nejsou zásadní stavební změny povoleny.⁹⁷

⁹⁵ MÜHLPACHR, Pavel. c. d., 2001. s. 40.

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 87.

Nejvýznamnějším problémem z pohledu ústavu jako teritoria je prostorové přetížení. I v dnešní době lze narazit na zařízení sociální péče určené pro osoby s hendikepem, které musí přespávat v místnosti, kde je umístěno patnáct nebo i dvacet postelí vedle sebe. Stále také existují vězeňské cely, které obývá dvakrát více vězňů, než kolik nařizuje původní norma. V dalších ústavních zařízeních můžeme na pokojích, které jsou konstruovány pro dva klienty, najít klientů šest, se stejnými těžkostmi se potýká i mnoho domovů pro seniory. Ředitelé nadlimitně obsazených zařízení se pokouší nalézt východiska a pátrají po možnostech přestaveb či rozšíření prostor. Díky těmto rekonstrukcím by se zlepšila kvalita života klientů a měli by k dispozici více soukromí. Všeobecným problémem je však nedostatek financí.⁹⁸

Mínulý režim zanechal v mnoha zařízeních určitý pozůstatek, tím je evidentní nepoměr mezi místnostmi, které jsou určeny personálu a místnostmi, které užívají klienti. Jedná se především o nepoměr z hlediska výměry a stejně tak z hlediska vybavení. Existuje ústav, ve kterém personál využívá jednací a klubovou místnost, která dříve sloužila jako hlavní zámecký salon zdobený stropními malbami a přepychovým nábytkem, oproti tomu klubovna určená pro klienty ústavu, je umístěna v malé ponuré místnosti a vybavená pouze obyčejnými dřevěnými stoly. V ústavních zařízeních, kde žijí lidé odsouzení, ve výchovných a diagnostických ústavech pro mladistvé a v ústavech pečujících o osoby s mentálním hendikepem jsou místnosti klientů nejčastěji vybaveny pouze stroze a jednoduše, to má svůj důvod, výše zmínění klienti totiž během svého pobytu v ústavu velké množství vybavení poškodí či zcela zlikvidují. Na druhou stranu, drobný nábytek i další vybavení pokojů, které klienti sami opraví či vyrobí v místní dílně, obvykle již poškozován a ničen nebývá, naopak se z něj stává předmět, do kterého každý z klientů vložil kus sebe a má proto svou důležitost.⁹⁹

Dalším zajímavým aspektem z pohledu ústavu jako teritoria jsou bariéry postavené mezi územím pro personál a územím pro klienty, tyto bariéry jsou mnohdy tak málo prostupné, jako by se jednalo o vězení, ačkoli ústav rozhodně není totéž co vězení. I v dnešní době můžeme narazit na vnitřní řád ústavu, který klientům nepovoluje vstupovat a navštěvovat prostory určené personálu.¹⁰⁰

Výrazné nadlimitní zaplnění ústavních zařízení s sebou přináší i určité omezení osobního teritoria každého klienta, toto teritorium často zahrnuje pouze postel a k ní patřící noční stolek. Je třeba si uvědomit, že některá zařízení, která disponují přísnějším režimem, například výchovné ústavy či některá oddělení psychiatrických léčeb, udělují svým klientům zákaz

⁹⁸ MÜHLPACHR, Pavel. c. d., 2001. s. 39.

⁹⁹ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 87.

¹⁰⁰ Tamtéž.

užívat své lůžko během dne. Ústavní prostředí a s ním spojená pravidla a nařízení zkrátka výrazně omezují soukromí všech klientů. Tento pocit ztráty soukromí pramení mimo jiné z toho, že klient si ve většině případů nemůže sám rozhodnout, s kým bude pobývat na pokoji, a dále klienti nemohou ovlivnit, kdo všechno kromě nich může vstupovat do jejich místnosti. V drtivé většině našich ústavů pracovníci zařízení před vstupem do pokoje klientů neklepou na dveře. Ruku v ruce s pocitem soukromí kráčí také pocit domova, tento pocit vyplývá z věcí, ke kterým má člověk blízký citový vztah a mají pro něj speciální význam. Každý člověk potřebuje cítit domov a ústav by měl na tuto přirozenou potřebu reagovat tím způsobem, že povolí klientovi vybavit a ozdobit si své osobní teritorium dle svého vkusu. Samozřejmě je třeba brát v úvahu, že klientovi budou zakázány předměty, které by pro něj či pro jeho spolubydlící mohly být nebezpečné.¹⁰¹

10. Personál ústavu

Odborně vzdělaní zaměstnanci ústavu jsou jednou z klíčových složek správně fungující organizace. Tým pracovníků je složen na základě jasně stanovené koncepce ústavu. Pokud tato koncepce není, ústav nefunguje tak, jak by správně měl a nepředstavuje ani lákavé místo pro případné zájemce o pracovní pozici v něm. Přijímání nových zaměstnanců je poté často postaveno na osobních náklonnostech, nikoli na profesních zkušenostech a ústav se mění na zaopatřovací stanici jak pro klienty, tak pro personál.¹⁰²

Úvodní pracovní pohovor mezi kandidátem a vedoucím dané instituce by měl být obohacen o osobní setkání kandidáta s již existujícím týmem pracovníků, do kterého by měl kandidát v budoucnosti patřit. Jeho první reakce na tým pracovníků a také zkušební zapojení do zdejšího pracovního procesu vypovídají o povaze, charakteru a pracovním nasazení člověka více, než různé psychologické či osobnosti testy.¹⁰³

Přijímání nových ústavních zaměstnanců je pro vedení organizace mnohdy menším problémem než změny v pozicích pracovníků stávajících. Pokud se jedná o povýšení, je rozhodnutí vedoucího do značné míry ovlivněno sympatiemi a též opačnými antipatiemi k danému zaměstnanci, jež má být povýšen a který tyto dojmy vyvolal během své dosavadní práce v ústavu. Existuje tzv. Petersonovo pravidlo, podle kterého se ve všech organizacích objevuje sklon povyšovat své zaměstnance tak dlouho, dokud se nedostanou na pozici o jednu

¹⁰¹ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 89 – 90.

¹⁰² MŮHLPACHR, Pavel. c. d., 2001. s. 41.

¹⁰³ Tamtéž.

úroveň vyšší, než na jakou svými schopnostmi stačí. Z tohoto důvodu je při personálních změnách lepší, když rozhoduje vedení složené z více členů, než když je rozhodnutí svěřeno jen jedné jediné osobě.¹⁰⁴

Pro správné a efektivní fungování celého ústavu je stěžejní jasně stanovené rozdělení kompetencí mezi jednotlivé zaměstnance. Po organizační stránce se vyplatí rozdělit personál do menších funkčních týmů neboli samostatných jednotek, které převezmou maximální míru odpovědnosti, právo rozhodovat a také se chopí iniciativy.¹⁰⁵ Práce v menších týmech vyžaduje souhru a sladění právě těchto samostatných týmů, které mezi sebou musí efektivně spolupracovat, nikoli válčit. Klíčovým prostředkem k dosažení a zachování tohoto cíle je komunikace, proto se personál ústavu schází na pravidelné schůze a porady.¹⁰⁶

Současné ústavy i mnoho dalších institucí čelí velkému vnitřnímu personálnímu problému, kterým jsou neformální podskupiny zaměstnanců, jež vznikly za účelem společných zájmů jednotlivců. Velké množství ústavů po revolučním roce 1989 proměnilo své zaměstnance ve vedoucích funkcích, mnozí z těchto zaměstnanců ovšem v ústavu stále zůstali, jen na jiné, obvykle nižší, pozici. Z tohoto důvodu se stává, že v daném ústavu stále pracuje například jeho někdejší ředitel společně s dalšími zaměstnanci, formálně už sice nemá své dřívější funkce a pravomoci, ale mnohdy stále zůstávají jeho věrní příznivci z dob vedení. Pokud jde o tyto příznivce, nemusí se nutně jednat jen o personál ústavu, ale i o klienty a okruh jejich rodiny. Nový ředitel ústavu si společně s novými pracovníky na vedoucích pozicích buduje svou vlastní, novou síť příznivců. Tyto situace s sebou přináší riziko, že zájmy a potřeby klientů se přesunují na další kolej a ve středu zájmu se objevuje boj o moc, případně vyřizování záležitostí z minulosti, a to vše na úkor klienta.¹⁰⁷

K těmto problémům dochází zejména tehdy, pokud se minulé vedení těšilo zvláštní oblibě a síť příznivců byla rozsáhlá a hluboce zakořeněná. Nové vedení má potom značné problémy se zjednáním respektu a potřebné autority, zvláště pokud zaměstnanecká základna zůstává stejná jako za minulého vedení. Zaměstnanci ústavu již byli na vedení zvyklí a věděli, co od něj mohou očekávat, věděli na čem jsou a co si mohou a nemohou dovolit. Změna ve vedení je vždy razantním zásahem do vnitřního prostředí ústavu, možná dokonce tím nejrazantnějším. Zvláště v těch případech, kdy s sebou nové vedení přináší velké množství nečekaných změn, jež se výrazně podepíší do každodenního rytmu a režimu ústavu. Je důležité

¹⁰⁴ MÜHLPACHR, Pavel. c. d., 2001. s. 41.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 131.

¹⁰⁷ MÜHLPACHR, Pavel. c. d., 2001. s. 41.

si uvědomit, že v popředí by měl vždy stát klient a práce s ním, ať už je to dítě, senior či vězeň. S těmito personálními záležitostmi se ovšem dle mého názoru nepotýkají pouze pobytová ústavní zařízení typu dětský domov, výchovný ústav či domov pro seniory, která jsou již mnohokrát zmíněna, naopak k nim může docházet i například ve školách a školských zařízeních.

Dalším hojně se vyskytujícím úkazem, který postihuje personál především v určitých typech ústavních zařízení, je vyhoření schopnosti zaměstnance vcítit se do klientových potřeb. Každodenní dlouhodobý kontakt se stále stejným typem emocionálního zatížení vede k oslabení a otupění empatie. Jako pochopitelná snaha bránit se, přichází syndrom vyhoření, který se nejčastěji objevuje po mnohaleté praxi v jednom typu zařízení. Tento syndrom se nejčastěji projevuje tak, že zaměstnanec se snaží kontakt s klientem zkrátit na minimum, případně setkávání s klienty směřuje do oblasti racionality a co nejméně zabředává do emoční roviny. V těchto situacích zaměstnanec volí aktivity, při nichž zůstává pánem situace a nenechá se klienty příliš ovlivnit a zasáhnout, například předčítá nebo o něčem přednáší tak, aby měli klienti co nejmenší šanci oslovit ho a mluvit s ním. Jako určitou prevencí před syndromem vyhoření můžeme pokládat propracovanou soustavu supervizí a také další vzdělávání a různé kurzy pro zaměstnance ústavních zařízení.¹⁰⁸

Vedle odborného vzdělávání by všichni odborní pracovníci měli mít i své fórum, neboli místo, na kterém mohou hodnotit a balancovat své emoční procesy a odezvy na každodenní práci s klienty. Roku 1949 vznikají v Londýně na Tavistocké klinice pod vedením manželů Balintových první semináře, na kterých jsou praktičtí lékaři obeznámeni s psychologickými potřebami svých pacientů a kromě nich i se svými osobními reakcemi na psychickou stránku tělesných onemocnění. Postupem času se z těchto pravidelně se opakujících seminářů vytvořily tzv. balintovské skupiny, které se staly součástí všemožných profesionálních výcvikových kurzů. V průběhu jedné takové balintovské skupiny profesionální odborníci debatují o svých případech a vzájemně si vyměňují své zkušenosti a své názory na konkrétní problematiku. Cílem těchto debat ovšem není hledání správné diagnózy a následně i správné léčby, cílem je rozbor odborníkovi emoční reakce na konkrétní případ. Velká část těchto reakcí bývá nevědomá. Tedy až do doby, kdy se na tyto reakce nezaměří skupina školená na jejich rozpoznávání a zhodnocení. Díky komentářům skupiny se může odborník plně zaměřit na podstatu svých emočních reakcí, kterých si až doteď nemusel být vědom, a může s nimi začít efektivně pracovat a zlepšit svoji práci a svou komunikaci s klientem. Také může eliminovat

¹⁰⁸ MÜHLPACHR, Pavel. c. d., 2001. s. 41 – 42.

situaci, kdy bude svými reakcemi klienta ovlivňovat v negativním smyslu. Pokud má balintovská skupina fungovat efektivně, musí v ní panovat příhodná atmosféra, ve které se budou chtít členové skupiny beze strachu či studu svěřovat. Taková atmosféra může vzniknout pouze v případě, že členové jedné skupiny nebudou kolegové v práci. Jinak totiž není možné zcela zaručit, aby materiál probíraný na balintovské skupině neproniknul až na rovinu pracovních vztahů a zbytečně je tak nekomplikoval. Ačkoli skupina je vedena školeným odborníkem, není vždy možné zamezit prosakování čistě osobních témat do analýzy profesionálních stanovisek.¹⁰⁹

11. Dobrovolníci

Úloha dobrovolníků ve sféře ústavní péče může být výrazná, ačkoli se tato úloha zatím uplatňuje jen v některých zemích. Obvykle se jedná o země, ve kterých převažuje ekonomický blahobyt a kde se vyskytuje vyšší míra nezaměstnanosti, díky ní jsou lidé, kteří by za normálních okolností trávili čas v zaměstnání, „volní“ pro dobrovolnou činnost. Dobrovolnictví také kvete v zemích, kde má tato činnost svou zakořeněnou tradici a kde je oceňována i v současné době. Dobrovolnická činnost představuje vítanou pomoc v mnoha institucích a pro samotného dobrovolníka představuje oblast relativní svobody i oblast kreativity a tvořivosti, dále je to oblast, ve které nejde primárně o výkon a mimo to, může také dobrovolník skrz dobrovolnickou činnost navázat potřebné kontakty, které mu v budoucnu usnadní cestu při hledání zaměstnání.¹¹⁰

Dobrovolník se nemusí řídit přísnými profesními zásadami a principy, naopak by se mělo jednat o člověka upřímného, otevřeného, který se chová přirozeně a jeho vystupování není příliš odborné. Zařazení dobrovolníků do ústavní péče s sebou přináší řadu výhod. Jeden dobrovolník obvykle pracuje pouze s jedním nebo s několika málo klienty, mohou se tím pádem více zapojovat a celá činnost má spíše individuální charakter. Další výhodou je, že dobrovolník obvykle nemá přidělené fixní neměnné místo v soustavě instituce, naopak je jeho pozice pružná a flexibilní, takže může přijít do kontaktu s různými klienty a účastnit se různých činností. Dobrovolníci mohou svou aktivitou také umožňovat služby, které samotná instituce není schopná poskytnout, ať už z důvodů finančních či personálních. Výhodou dobrovolníků je také fakt, že jsou často ochotni pracovat s klienty i mimo ústav, plní například funkci doprovodnou

¹⁰⁹ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 133.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 135.

nebo vyřizují pochůzky pro klienty, kteří toho sami již nejsou schopni. Na druhou stranu má práce dobrovolníků v ústavním sektoru i své stinné stránky. Profesionální zaměstnanci je mohou považovat za své konkurenty, kteří si vybírají jen přitažlivou a méně obtížnou práci. Dobrovolník nemá ve vztahu ke svému zaměstnavateli žádné závazky, není tedy možné vynutit po dobrovolníkovi plnění všech možných činností, které po něm zaměstnavatel chce. Ne všichni dobrovolníci mají pro tento typ práce vhodné vzdělání nebo nemají dostatek zkušeností s péčí o klienty, v takových případech často chybují, což může mít negativní dopad na klienta. Dobrovolníci nejsou nijak finančně motivováni, organizace je proto musí často motivovat nějakým jiným způsobem, aby v ní i nadále setrvali a dokončili dohodnutou práci. Dobrovolníci mohou být také zneužíváni ze strany klientů, kteří po nich chtějí něco, co mají zakázáno a v dobrovolníkovi vidí snadnou cestu, jak toho dosáhnout.¹¹¹

Co se týče dobrovolníků v ústavní péči, je nutno dbát na pečlivý výběr. Velká část dobrovolníků je tvořena studenty, ale i v těchto řadách se mohou objevovat jedinci, kteří mají sklony ke zneužívání klientů. Základní informace o každém dobrovolníkovi lze jednoduše získat prostřednictvím dotazníků. Dotazník by měl obsahovat otázky týkající se předchozí praxe dobrovolníka, jeho zkušeností s péčí o klienty v ústavní péči, taktéž je dobré znát jeho motivy k dobrovolnické činnosti a možné překážky, kterých se obává a které mohou nastat. Kromě dotazníků musí nastávající dobrovolník také absolvovat vstupní pohovor, který může odhalit další specifika jeho osobnosti a může zaměstnavateli napovědět, zda je tento kandidát vhodnou osobou pro dobrovolnickou činnost či nikoli.¹¹²

Každá dobrovolnická činnost by měla být ošetřena smlouvou, která jasně vymezuje práva a povinnosti všech smluvních stran. Pokud se jedná o dobrovolníka, je třeba neopomínat fakt, že veškerou svou práci vykonává dobrovolně a má právo ji kdykoli ukončit, v žádném zákoně není psáno, že by dobrovolník musel i nadále pokračovat ve výkonu práce proti své vůli. I přesto je však vhodné ve smlouvě uvést, jak dlouhou dobu bude dobrovolník v organizaci působit, kdo plní funkci odpovědného supervizora, jakým způsobem má dobrovolník nakládat s informacemi o každém klientovi, ke kterým má přístup díky instituci a jejím zaměstnancům a s informacemi, které mu poskytne sám klient během vzájemného kontaktu. V neposlední řadě by smlouva měla zahrnovat také pojištění každého dobrovolníka a další náležitosti.¹¹³

Dle mého názoru představují dobrovolníci pro každou instituci jakési zpestření personální složky, obvykle se jedná o mladé lidi, nejčastěji studenty, kteří chtějí být potřební a

¹¹¹ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 135 - 136.

¹¹² Tamtéž, s. 136.

¹¹³ Tamtéž.

chtějí se angažovat v oboru, který často aktuálně studují. Dobrovolnictví může mít pozitivní vliv na budoucí profesní růst každého dobrovolníka a školy své studenty v dobrovolnické činnosti často podporují. Jakákoli praxe, ať pozitivní či negativní, je vždy přínosná, může člověku pomoci určit směr, kterým se chce do budoucna ubírat. Trvalý personál instituce může považovat dobrovolníky za jakési odlehčení, část klientů předají do péče dobrovolníka a sami pak nemají na starost najednou tolik klientů, tím pádem se mohou intenzivněji věnovat případům, které vyžadují více pozornosti a času. Dobrovolníci také často bývají studnicí kreativity, mohou tak vnést do stereotypních každodenních činností svěží nádech a přijít s novými aktivitami, které přivítá jak personál, tak samotní klienti ústavu. Právě klienti často nové tváře uvítají, protože jsou to pro ně další subjekty, se kterými mohou komunikovat a kterým se mohou svěřit.

Základem každé úspěšné práce je motivace, i pro práci v ústavních zařízeních je tedy třeba každého dobrovolníka vhodně motivovat, ovšem nejen na počátku dobrovolnické činnosti, ale hlavně v jejím průběhu, čas totiž mnohdy ukáže, že práce v ústavu je obtížnější, než jak se může zprvu zdát. Dobrým způsobem, jak přitáhnout dobrovolníky, je pořádání víkendových akcí, díky kterým si potencionální dobrovolníci mohou vyzkoušet tréninkové soustředění ještě před tím, než jejich práce v ústavu začne. Tyto akce jsou mimo jiné spojeny i s tematickými besedami o sociální práci, během nichž mají dobrovolníci možnost poznat zajímavé osobnosti z oboru. Velkou výhodou pro studenty, kteří již jako dobrovolníci působí, je, že mohou během dobrovolnické činnosti sesbírat velké množství materiálu, který následně využijí při psaní seminárních či závěrečných prací. Pro tyto případy je samozřejmě nutné průběžné sepisování poznámek a hlavně aktivita a angažovanost studenta.¹¹⁴

Každá dobrovolnická práce musí být také bezpodmínečně prokládána supervizí, bez ní je totiž efektivní práce dobrovolníků nepředstavitelná. Funkci supervizora musí ovšem vykonávat správná osoba, někdo, kdo dlouhodobě pracuje se stejnými klienty, s kterými pracují i dobrovolníci. Výhodou je, když jsou supervizní jednání rozdělena na dvě části. První část má povahu spíše vzdělávací, dobrovolníci mají možnost se od supervizora, případně supervizorů, dozvědět nové informace o klientech, institucionální péči, legislativě a nejčastějších problémech při práci v ústavech. Při druhé části supervizního jednání jsou dobrovolníci rozděleni do menších skupin, maximálně po deseti členech, v těchto skupinách společně se supervizory diskutují nad konkrétními případy z praxe. Pokud nepočítáme podněty a zpětnou vazbu od supervizora, jsou pro dobrovolníka cenné i zkušenosti a poznatky jeho kolegů, nad

¹¹⁴ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 136 - 137.

kterými se může zamyslet. Může dojít i k situaci, kdy skupina dobrovolníků změní supervizorův pohled na věc i jeho mínění. Supervizor, který je otevřený a nebrání se dalším názorům, to může jen a jen ocenit a obohatit tak svou vlastní praxi.¹¹⁵

12. Klienti ústavu

Jen málokdy dochází k situaci, kdy se klient dostane do péče ústavního zařízení zcela dobrovolně a z vlastního rozhodnutí. Nástup a následný pobyt v ústavu je většinou následkem patové životní situace, kdy člověk neví kudy kam a nedokáže si sám poradit s velkým množstvím nashromážděných problémů, sám je zcela bezmocný a jeho potíže již nelze řešit ambulantně. Nově příchozí klienti jsou velmi často pod nátlakem. Je třeba brát na vědomí, že nástup do ústavu je pro klienta velmi nepříjemnou a mnohdy zahanbující událostí. Samotná tíha nastalé situace je pro klienta velmi deprimující. Vstup do prostředí zcela nového a neznámého, které je navíc protkáno mnoha pravidly a často velmi přísným režimem, znamená pro každého člověka velký krok do tmy a přináší s sebou další zátěžové situace, kterým klient bude muset čelit.¹¹⁶

Pokud chceme docílit úspěšné a rychlé adaptace klienta na prostředí ústavu, měli bychom eliminovat případný šok z čehokoli, s čím klient absolutně nepočítal a na co není připraven. Vhodným řešením pro ústavy, jejichž hlavním účelem není represe, je umožnit klientovi, aby ústav navštívil a pomalu se se zdejšími prostředím seznámil ještě nějaký čas před tím, než do něj plnohodnotně nastoupí jako klient. Samozřejmě pokud tuto možnost ústav nabízí a pokud to situace klienta dovoluje. V některých státech se v praxi uplatňuje doporučení odborníků, podle něhož se má dítě před plánovanou hospitalizací v nemocnici seznámit s jedním vybraným členem personálu, který se stane jakýmsi průvodcem dítěte po dobu jeho pobytu zde. Tento kontakt má umožnit nebo alespoň usnadnit hladký přechod z domova do prostředí nemocnice. Průvodce může dítěti ukázat a představit jednotlivé prostory a zajímavá místa nemocnice tak, že dítě nemá pocit, že přichází do zcela neznámého prostředí, když nastupuje na příjem k hospitalizaci. Navíc po kontaktu s průvodcem už dítě v nemocnici někoho zná a nemá pocit samoty a neznáma, když s ním během celého pobytu v nemocnici nemohou být rodiče. Ukázalo se, že takto předpřipravené děti tolerují hospitalizaci a pobyt v nemocnici příznivěji, než děti, kterým nebylo dopředu vše dostatečně vysvětleno a které tím pádem čeká nepříjemný prvotní

¹¹⁵ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 137.

¹¹⁶ MŮHLPACHR, Pavel. c. d., 2001. s. 42.

šok z cizího nemocničního prostředí a z neznámých lidí kolem sebe. Obdobný proces by se měl v ideálním případě uplatňovat ve všech ústavech, které jej umožňují, především by se mělo jednat o zařízení pečující o seniory, a to proto, že zařízení se stává jejich domovem obvykle na dlouhou dobu, a je proto důležité, aby se co nejlépe adaptovali a věděli, s čím zde mohou počítat.¹¹⁷

Pokud jde o přípravu dítěte na plánovanou hospitalizaci v nemocnici, na kterou ho má připravit průvodce, zaměstnanec nemocnice, domnívám se, že je velmi důležité, zvolit pro tento účel správnou osobu. V každém případě by se mělo jednat o někoho, kdo v dítěti vzbudí důvěru a bude na něj působit přátelsky, je důležité, aby dítě ze svého průvodce nemělo strach nebo špatný pocit, to by mohlo jeho nástup do nemocnice ještě zkomplikovat. Naopak by měl průvodce na dítě působit pozitivně, aby se nestydělo klást jakékoli otázky ohledně hospitalizace a aby mělo v nemocnici svou známou tvář, na kterou se může obrátit. Průvodce by měl na otázky dítěte i jeho rodičů pohotově odpovídat a snažit se tak předejít strachu a případným obavám.

Již na samém začátku pobytu v ústavním zařízení by se měl klient aktivně podílet na procesu posuzování a hodnocení svého vlastního stavu a také by měl mít slovo při zhotovování osobního plánu, samozřejmě pokud je toho klient schopen. Hlavním znakem hodnocení je komplexnost, tím pádem musí obsahovat všechny systémové roviny, které působí na stav klienta a nějakým způsobem ho ovlivňují. V moderní terminologii se setkáváme s pojmem bio-psycho-sociální přístup, jsou v něm zahrnuty tři klíčové roviny posuzování, a také to, jak jsou tyto roviny vzájemně propojeny. Pokud má být celkové zhodnocení a posouzení klientova stavu skutečně komplexní, je nezbytné, aby se opíralo o soupravu speciálních odborných posudků. Autorem tohoto hodnocení by tedy měl být odborník, který se v budoucnu bude zabývat péčí o tohoto konkrétního posuzovaného klienta. S výsledky hodnocení by měl být klient v každém případě obeznámen. Může dojít k situaci, že posudek od odborníka vyzdvihne jiné faktory než ty, které by zdůraznil sám klient. Pokud jde o finální diagnózu, o kterou by se posléze měla opírat efektivní terapie, nelze tuto diagnózu určit bez zapojení a názoru klienta, naopak musí vzniknout prostřednictvím dialogu mezi odborníkem a klientem. V opačném případě klient diagnózu nikdy zcela nepřijme a do budoucna nebude spolupracovat. Výraz konečná diagnóza není právě nejvýstižnějším pojmem, pokud se jedná o soustavnou práci s klientem a o hodnocení a posuzování jeho stavu, je na místě výraz pracovní diagnóza. Tato pracovní diagnóza se během vývoje stavu a během léčby neustále upravuje a mění. Strnulé setrvávání u

¹¹⁷ MÜHLPACHR, Pavel. c. d., 2001. s. 42 – 43.

jedné konkrétní diagnózy a s ní spojené jedné léčby, která nemusí být správná, může mít za následek újmu klienta větší, než jakou mu způsobuje primární postižení.¹¹⁸

Mezi klienty se během dlouhodobého pobytu v ústavu postupně vytváří a formují specifické subkultury. Tato subkultura je obvykle na hony vzdálená kultuře, kterou cíleně prosazují ústavní programy náplněmi svých činností. Vlastní subkultury mezi klienty jsou většinou před personálem ústavu skrývané, utajované či šifrované. Také profesionální zaměstnanci však mohou mít vytvořenou svou vlastní subkulturu, která funguje za zády klientů a je pro ně skrytá. Hlavním ukazatelem kultury je používaná řeč, vnější projevy člověka a též jeho postoje. Největší problém představují subkultury ve sféře vězeňství. Pokud se má nově příchozí vězeň osvědčit jako člen týmu ve společnosti ostatních vězňů, musí akceptovat nepsané neformální zákony a normy, které vytyčili sami vězni a které stojí v přímé opozici proti všem nápravným a převýchovným metodám, které odborný personál uplatňuje při práci s vězni ve snaze odklonit je od dalších kriminálních činů, aby po návratu z vězení nedocházelo k recidivám. Specifická vězeňská subkultura však do značné míry předurčuje, jak budou následující měsíce či roky ve vězení pro konkrétního vězně vypadat. V některých případech mu může splynutí s touto subkulturou zachránit život. Vězni a personál jsou dva oddělené tábory fungující samostatně, k jejich propojení dochází je zřídka, přestože jsou v každodenním kontaktu.¹¹⁹ Pokud ovšem mluvíme o zařízení jiného typu, než je vězení, je jasné, že k určitému spojení mezi klienty a pracovníky dříve nebo později dojde, čím hlubší toto spojení je, tím silnější vliv má klientská subkultura na chování a jednání personálu a tím pádem i na činnost celého ústavu. Zaměstnanci, kteří si chtějí za všech okolností zachovat s klienty dobré vztahy, se mohou snadno dostat do situace, kdy na úkor všech svých morálních hodnot páchají s klienty nezákonnou činnost, a to z toho důvodu, aby je subkultura přijala jako svého rovnocenného člena. Původní úmysly zaměstnance ústavu mohou být čisté, jeho záměrem často bývá, že chce své klienty odvrátit od dráhy delikventa, a proto má pocit, že se k němu musí nejprve dostat co nejlíže a získat si jeho důvěru, to je ovšem pouze iluze, ze které se zaměstnanec probírá velmi dlouho a následné prohlédnutí situace bývá velmi tvrdé. Dokonce i v prostředí ústavu může personál, ač nevědomě, podněcovat svým příliš tolerantním přístupem právě ty formy chování a jednání, které by měl ústav svým působením měnit a co nejvíce od nich své klienty odvracet. Pokud narazíme na ústavní zařízení, jehož hlavním cílem je léčba osob závislých na drogách a

¹¹⁸ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 139.

¹¹⁹ MÜHLPACHR, Pavel. c. d., 2001. s. 43.

zjistíme, že se ve zdech tohoto zařízení se přesto prodávají a užívají drogy, jakákoli zdejší práce s klienty i celkové fungování instituce postrádá smysl.¹²⁰

Značným problémem v ústavní péči je rozporuplnost v požadavcích na zaměstnance, je na ně kladen důraz, aby akceptovali a respektovali klienty jak nejvíce je to jen možné, zároveň je však po nich vyžadováno, aby maximálně utlačovali tendence klientů k vytváření jejich vlastních subkultur, které podryvají a minimalizují plány a cíle ústavních programů při péči a práci s klienty.¹²¹

Dle mého názoru je vytváření vlastních osobitých kultur přirozenou odpovědí klientů na ústavní režim. Je to jakési východisko z chaosu. Ačkoli ústav je místo opředeno pravidly a striktním režimem, je to stále nové prostředí a klient si potřebuje vykonstruovat vlastní prostředí a společenské místo, ve kterém se bude cítit uvolněně a dobře. Navíc díky subkultuře může získat pocit, že jeho život není naplno ovládan a řízen pracovníky ústavu, ale že si o něčem může rozhodovat sám. O něčem, kam personál nemá dosah, proto jsou subkultury skryté. Na druhou stranu přehnaná důvěra a oddanost subkultuře také není ideální, protože pravidla a jednání subkultury mohou do značné míry narušovat léčbu a pobyt v ústavu ztrácí na svém účinku. Ústav by měl být ze strany klienta chápán jako místo, kde se mu snaží pomoci a kde má nalézt pomoc a podporu při řešení svých problémů. Je ovšem na každé instituci, zda tento účel opravdu plní.

¹²⁰ MATOUŠEK, Oldřich. c. d., 1999. s. 142.

¹²¹ Tamtéž.

PRAKTICKÁ ČÁST

1. Kvalitativní výzkum

Tato diplomová práce je zaměřena na vývoj ústavní péče, ale také na ústavní péči jako takovou a na její specifické znaky. Ve výzkumné části práce jsem se rozhodla využít metod kvalitativního výzkumného šetření, abych mohla podrobněji proniknout do problematiky ústavní péče a pokusila se tak získat co nejvíce informací o proměnách a vývoji jednotlivých zařízení péče o opuštěné děti. Výzkumný soubor je složen z cíleně vybraných respondentů, kteří mají s prací v oblasti ústavní péče bohaté zkušenosti. Právě tito lidé dokáží díky své mnohaleté, téměř každodenní, práci s dětmi poskytnout svůj autentický pohled na věc a pomoci tak hlouběji nahlédnout do zkoumané problematiky.

„Podstatou kvalitativního výzkumu je do široka rozprostřený sběr dat bez toho, že by na počátku byly stanoveny základní proměnné. Stejně tak nejsou předem stanoveny hypotézy a výzkumný projekt není závislý na teorii, kterou již předtím někdo vybudoval. Jde o to do hloubky a kontextuálně zakotveně prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací. Logika kvalitativního výzkumu je induktivní, teprve po nasbírání dostatečného množství dat začíná výzkumník pátrat po pravidelnostech, které se v těchto datech vyskytují, formuluje předběžné závěry a hledá pro ně další oporu v datech¹²².“

Kvalitativní výzkum vystihují následující znaky:

- Kvalitativní výzkum je realizován prostřednictvím delšího kontaktu s vybraným jedincem či se skupinou jedinců, obvykle také ve specifickém prostředí.
- Cílem výzkumníka je získat ucelený pohled na předmět zkoumání a na logické souvislosti, které fungují ve studovaném prostředí mezi jednotlivými objekty.
- V tomto typu výzkumu se jen zřídka setkáme se standardizovanými postupy získávání dat. Stěžejním nástrojem výzkumu je sám výzkumník a jeho schopnosti. Data v kvalitativním výzkumu mají nejčastěji podobu přepisů poznámek výzkumníka získaných během pozorování nebo rozhovorů. Dále se můžeme setkat s fotografickým materiálem a také s audio a video nahrávkami. Můžeme narazit i na deníky, osobní poznámky a připomínky, úřední dokumentaci a další nashromážděná data, která

¹²² ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0. s. 24.

výzkumníkovi přiblíží povahu výzkumného souboru a odkryje mu každodenní aktivity, rutinu a specifika ve zkoumaném prostředí.

- Hlavním úkolem výzkumu je proniknout do uvažování a přemýšlení studovaných objektů, pochopit pohnutky jejich jednání a popsat jak skládají své každodenní aktivity a jak vedou své interakce s okolním prostředím.
- Analýza a interpretace dat má induktivní charakter. Výzkumník se pokouší podrobně popsat to, co během šetření zaznamenal a vypožoroval na vybraných objektech a snaží se tak proniknout do jejich aktuální situace.¹²³

2. Cíle výzkumného šetření

Hlavním cílem výzkumného šetření je zjistit, jak se ústavní péče v konkrétních institucích vyvíjela od doby nástupu respondenta až po jeho současné působení v ní. Cílem je tedy zjistit a shrnout největší rozdíly mezi minulostí a současností v ústavním sektoru. Kromě tohoto hlavního cíle se práce také snaží postihnout několik dalších cílů, sem patří například nastínit funkci respondenta v dané instituci, dále stanovit a pojmenovat největší pozitiva a negativa ústavní péče s pohledu respondentů, dalším cílem je popsat běžný režim dne v konkrétním zařízení a také běžný víkend a posledním menším cílem je vysvětlit průběh přípravy dětí na odchod ze zařízení. Všechny cíle byly stanoveny s ohledem na téma práce, přičemž nejdůležitější bude podrobněji proniknout do problematiky ústavní péče a se zvláštním důrazem na její vývoj.

3. Výzkumné otázky

Na počátku výzkumného šetření byly položeny tři hlavní výzkumné otázky a čtyři dílčí výzkumné podotázky, které nejvíce vystihují celou podstatu výzkumu. Výzkumné šetření se tedy snaží na tyto otázky nalézt co nejvýstižnější odpovědi.

- **HVO1: Jak se instituce změnila od doby nástupu respondenta až po současnost?**
- DVO1: Jaká je nyní pozice a funkce respondenta v instituci?
- DVO2: V čem vidí respondent největší rozdíly mezi minulostí a současností?
- **HVO2: Jaké jsou silné a slabé stránky ústavní péče?**
- DVO3: Jaká jsou podle respondenta největší pozitiva ústavní péče?
- DVO4: Jaká jsou podle respondenta největší negativa ústavní péče?

¹²³ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2. s. 51 – 52.

- **HVO3: Jakým způsobem jsou děti připravovány na odchod z instituce?**

4. Metoda sběru dat

Pro svůj výzkum jsem jako metodu sběru dat zvolila individuální polostrukturované rozhovory, protože mají předem rozvrženou strukturu, ale přesto poskytují prostor pro doplňující otázky či další vyjádření tázaných respondentů.

Tento typ rozhovoru představuje jakýsi kompromis mezi rozhovorem strukturovaným a nestrukturovaným. Během rozhovoru jsou respondentovi předloženy okruhy, ze kterých vyplývají konkrétní otázky na které poté respondent reaguje, nejedná se pouze o pokládání otázek a zaznamenávání odpovědí, dotazování své odpovědi často objasňují či dovysvětlují. Situace se svým vývojem může více blížit buď ke strukturované nebo nestrukturované podobě.¹²⁴

Polostrukturované rozhovory, nebo též rozhovory pomocí návodu, s sebou tedy přinášejí předem připravený seznam okruhů či témat, které je zapotřebí během každého rozhovoru postihnout. Tento seznam okruhů neboli návod slouží jako pojistka, že dojde k probrání všech sepsaných témat, která si tazatel přichystal a která jsou pro něj nějakým způsobem zajímavá. Sám tazatel mimo jiné rozhoduje o tom, v jakém pořadí budou okruhy uspořádány a jakým způsobem zformuluje otázky během samotného rozhovoru. Struktura rozhovoru má za úkol zachovat tematické zaměření rozhovoru, ale zároveň dává respondentovi prostor na vyjádření svých vlastních zkušeností a poznámek a tazateli umožňuje doptávat se během rozhovoru na další informace, které ho zajímají a považuje je za důležité pro výzkum.¹²⁵

5. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor byl cíleně vybrán z řad odborníků, kteří se pohybují v oblasti ústavní péče a jejich pohled na tuto problematiku je klíčovou složkou celé výzkumné části této diplomové práce. Dotazování respondenti jsou záměrně pracovníky ústavních zařízení různého typu, aby se rozšířil celkový vhled a získané poznatky byly rozmanitější, zároveň ale všechna tato zařízení pečují o děti a mladistvé. Nejprve jsem tedy respondenty oslovila prostřednictvím emailové zprávy a následně jsme se domluvili na osobní schůzce přímo v zařízení výkonu ústavní péče. Po absolvování všech čtyř rozhovorů musím zhodnotit, že všichni čtyři vybraní

¹²⁴ GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-79-6. s. 111.

¹²⁵ HENDL, Jan. c. d., 2005. s. 174.

respondenti byli nesmírně ochotní a otevření a trpělivě odpovídali na všechny mé otázky. Samozřejmě také oceňuji, že mi věnovali svůj čas a že souhlasili s osobním setkáním a stali se tak součástí mého výzkumu.

6. Realizace výzkumu

V hlavní části výzkumu jsem zrealizovala čtyři polostrukturované rozhovory, přičemž všechny proběhly osobně tváří v tvář. Před každým rozhovorem jsem se ujistila, zda respondent souhlasí s nahráváním rozhovoru na diktafon a až poté jsem začala rozhovor nahrávat. Jeden rozhovor trval zhruba v rozmezí čtyřiceti pěti minut až hodiny.

7. Prostředí výzkumu

Během svého výzkumu jsem měla možnost navštívit tři různé instituce ústavního typu, v jejichž prostorách jsem zrealizovala rozhovory. Jednalo se konkrétně o Dětský domov Pardubice, Dětský domov se školou Býchory a Výchovný ústav Kutná Hora. V minulosti jsem všechny tři instituce poznala blíže, v Dětském domově Pardubice jsem vykonávala pedagogickou praxi a v Dětském domově se školou Býchory a ve Výchovném ústavu Kutná Hora jsem se zúčastnila exkurze v rámci předchozího studia. Již před výzkumem jsem tedy měla představu, jak instituce fungují a o koho pečují. Základní informace jsem měla samozřejmě zjištěné z oficiálních webových stránek zmíněných institucí.

7.1 Dětský domov Pardubice

Dětský domov Pardubice je příspěvková organizace zřizovaná Pardubickým krajem, která poskytuje odbornou péči dětem a ve vztahu k nim plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Zaměstnanci instituce se prostřednictvím dlouhodobé důsledné pedagogické práce snaží potlačit negativní dopady ústavní péče na osobnost každého dítěte. Cílem instituce je vytvořit dětem pozitivně laděné prostředí a nabídnout jim perspektivní budoucnost. Personál dětského domova klade důraz na posilování samostatnosti a odpovědnosti a je pyšný na všechny děti, které již dětský domov opustily a nyní fungují soběstačně a věnují se poctivé práci. Kapacita dětského domova umožňuje maximální počet čtyřiceti dětí rozdělených do pěti rodinných skupin. Děti sem přicházejí v různém věku, zpravidla od tří do osmnácti let. Děti, které již dosáhly plnoletosti, ale chtějí se v klidu připravit na své budoucí povolání, mohou zůstat v péči dětského domova až do věku dvaceti šesti let. V osmnácti letech se však děti, v této

době již jako plnoleté osobnosti, mohou rozhodnout ústav opustit. Děti navštěvují školská zařízení především v Pardubicích, nejstarší děti poté navštěvují školy i v jiných městech. Všechny děti, které v dětském domově žijí, mají soudem nařízenou ústavní výchovu.¹²⁶

7.2 Výchovný ústav Kutná Hora

Výchovný ústav Kutná Hora je školské zařízení, ve kterém je realizována ústavní výchova, ústav je zřizován Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy ČR. Maximální kapacita zařízení je třicet dva míst. Klientelu výchovného ústavu tvoří chlapci starší patnácti let, kteří trpí závažnými poruchami chování a kterým soud nařídil ústavní výchovu nebo byli do ústavu umístěni na základě předběžného opatření. Personál ústavu se snaží chlapce rozvíjet a pozitivně ovlivňovat ve smyslu výchovném, vzdělávacím a sociálním. Přednostně jsou do zařízení přijímáni chlapci trpící závažným traumatem, chlapci týraní či sexuálně zneužívaní nebo chlapci, kteří si prošli nezdařenou adopcí či pěstounskou péčí. Ústav nemá svou vlastní školu, což znamená, že chlapci se vzdělávají a připravují na své budoucí profese na středních školách a středních odborných učilištích v Kutné Hoře, Čáslavi, Kolíně i jiných městech. Pokud se jedná o chlapce, kteří z mnoha příčin nemohou nebo nechtějí studovat na středních školách a netouží po dalším vzdělávání, tak ti jsou zařazeni do samostatné pracovní výchovné skupiny, členové této skupiny pracují v místních firmách, mnohdy brigádně, čímž se připravují na budoucí samostatný život.¹²⁷

7.3 Dětský domov se školou Býchory

Dětský domov se školou Býchory je zařízení ústavního typu zřizované Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy ČR, součástí instituce je základní škola a od roku 2014 se v prostorách DDŠ Býchory také realizuje provoz Střediska Výchovné péče v Kolíně. Maximální kapacita zařízení je čtyřicet osm míst. Děti jsou v domově rozděleni do šesti samostatných rodinných skupin, přičemž čtyři skupiny jsou tvořeny chlapci a dvě skupiny děvčaty. Děti umístěné v domově se potýkají s mnoha výchovnými i osobnostními problémy, tyto potíže jsou často odezvou na prožitá traumata, ke kterým došlo v jejich biologických rodinách. Cílem DDŠ Býchory je nahradit dětem chybějící stabilní rodinné zázemí, všichni zaměstnanci ústavu se dle svého nejlepšího uvážení snaží děti vychovávat, vzdělávat je a nabízet jim různé volnočasové

¹²⁶ Dětský domov Pardubice [online]. [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <https://www.ddpardubice.cz/o-nas>.

¹²⁷ Výchovný ústav Kutná Hora [online]. 2014 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <https://www.vukh.cz/info>.

aktivity, aby se mohly všestranně rozvíjet. Personál ústavu klade důraz na individuální práci s každým dítětem v závislosti na jeho specifických vlastnostech a také na jeho historii. Všechny děti se běžně zapojují do každodenních pracovních činností v rámci zařízení, zároveň ale mají možnost účastnit se sportovních a dalších zájmových aktivit i mimo domov.¹²⁸

8. Analýza a interpretace získaných dat

Jak již bylo zmíněno, všechny rozhovory jsem si nahrávala pomocí diktafonu. Po absolvování jednotlivých rozhovorů jsem tedy měla všechna nashromážděná data nahraná a uložená na diktafonu, následně jsem všechny namluvené rozhovory doslovně přepsala a začala je systematicky zpracovávat, konkrétně jsem využila metody otevřeného kódování.

„Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje.“¹²⁹

Doslovně přepsané rozhovory jsem tedy posléze začala rozbíjet na jednotlivé textové celky a ty jsem od sebe vždy barevně oddělila, každou barevně označenou pasáž jsem následně opatřila příslušným kódem, který dle mého názoru nejlépe vystihoval podstatu každého jednoho celku. Po zakódování celého rozhovoru jsem pokračovala kategorizací získaných kódů. Všechny kódy, které byly významově podobné a spadaly dle mého názoru do stejné škatulky, jsem zahrнула pod jednu kategorii, kterou jsem také náležitě pojmenovala. V důsledku tohoto procesu bylo vymezeno osm kategorií. Následně jsem celý tento proces vyobrazila graficky, propojila jsem kódy s jejich nadřazenými kategoriemi a vytvořila tak ke každé jedné kategorii graf. Po tomto procesu jsem začala nashromážděná data interpretovat. Všechny kategorie jsem pomocí kódů, které pod ně spadají, rozepsala a snažila se každý kód co nejlépe popsat a vystihnout jeho podstatu.

¹²⁸ Dětský domov se školou Býchory [online]. 2014 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.domov-bychory.org/o-nas/>.

¹²⁹ ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. c. d., 2007. s. 211.

Kategorie č. 1 – Popis a funkce instituce

Klientela instituce

Všichni dotazovaní respondenti pracují v zařízeních ústavního typu a jejich klientelu tvoří děti a mladiství nejčastěji pocházející z nepříznivého rodinného prostředí. Zároveň mají děti a dospívající ze všech institucí, kde probíhal výzkum, soudem nařízenou ústavní výchovu. Klienti jsou pro instituci i pro její personál naprosto klíčoví, protože společně tráví téměř každý den a vytvářejí tak specifickou komunitu, na které je celé fungování instituce postaveno. „*Takže my tady máme jednak teda děti, který nějakým způsobem prostě to sociální zázemí není úplně funkční, jo takže jsou tady děti, vyložené jako děti ulice, který jako bohužel prostě, i bydlely, jako žily na ulici, různě po ubytovnách, ty rodiče prostě z nějakých důvodů, většinou z toho, že jsou to prostě závislí lidi jako na drogách a alkoholu, tak nejsou schopný jako zajistit nějaký stabilní bydlení, jo takže prostě různě putujou s těma dětma a tak, a tím, že asi mají spoustu problémů sami se sebou, tak nejsou potom samozřejmě schopný plnit ty rodičovská povinnosti, který by měli*“ (Respondentka č. 4).

Výchovné skupiny

Všechny instituce, ve kterých působí dotazovaní respondenti, fungují na principu tzv. rodinných výchovných skupin. Tyto skupiny mají dětem navozovat prostředí běžné rodiny, každá výchovná skupina má omezený počet členů, přičemž při skládání těchto skupin se dbá na to, aby spolu děti vycházely a aby členové skupiny byly co nejvíce spřáteleni. Výchovná skupina je také ideální pro vícečlenné sourozenecké skupiny, protože zde mohou být všichni sourozenci pohromadě a není nutno je separovat. Další vlastností výchovné skupiny je ta, že v ní zůstávají stabilní vychovatelé, jinak řečeno není v zájmu dětí, aby se vychovatelé ve výchovných skupinách často střídali, proto má každá skupina vychovatele jasně daného, ten zná svoji výchovnou skupinu nejlépe, tráví v ní nejvíce času a svým způsobem je na děti nejtěsněji napojen. „*Takže tady fungujeme na základě těch rodinných skupin, to znamená každý vychovatel má svoji výchovnou skupinu, ta může být od šesti do maximálně osmi dětí v rámci jedné ty rodinné skupiny. Ty děti jsou rozdělovány do těch skupin jednak teda podle věku, ale i nějak podle těch osobnostních jejich charakteristik, jo protože jak tady je hodně těch dětí s těma různějma psychiatrickejma poruchama tak jako ne všichni jsou schopný spolu samozřejmě vycházet a tak. Takže když přijde někdo úplně nověj, tak bereme v potaz úplně všichni a na základě toho pak zařazujeme do ty rodinné skupiny*“ (Respondentka č. 4).

Náhrada rodinného prostředí

Respondenti se shodli na tom, že hlavní funkcí jejich instituce je poskytnout dětem bezpečné a klidné prostředí, které bude svým provozem co možná nejpodobnější prostředí rodinnému. *„Jsme tady pro děti, snažíme se jim nahradit domov, přičemž některé z našich dětí skutečně žádný jiný domov, vlastně nemají, tenhle je v podstatě jediný, který poznaly“* (Respondentka č. 2). *„No tak my se tady v našem dětském domově snažíme hlavně o to, aby ty děti se tady cítily co nejvíc jako v normální rodině. Aby ten jejich režim odpovídal zhruba tomu, jak by vypadal režim dětí v rodině. Tim že ten domov vlastně rodinu zastupuje“* (Respondentka č. 1).

Komplexní péče o dítě

Personál ústavních zařízení pečuje o děti ve všech možných ohledech, dohlíží na režim dne dítěte, kontroluje školní i domácí povinnosti dítěte, zajišťuje mu pravidelnou stravu, vhodné osácení a obuv a zkrátka se snaží uspokojit potřeby každého dítěte jako individuální osobnosti. *„No v podstatě dětský domov a všechna tahle zařízení přinášej komplexní péči o dítě. Je to ta péče nejenom materiální, je to ta péče i v rámci prostě, jako vzdělávání, je to péče v rámci toho, že se snažíme ty děti připravovat na odchod z dětského domova, do budoucnosti, je to péče v rámci zájmových aktivit, na který děti je možnost aby tady chodily. Takže je to komplexní péče o to dítě který sem přichází“* (Respondentka č. 2).

Kategorie č. 2 – Náplň práce respondenta v instituci

Personalistika

Všichni dotazovaní respondenti se shodli na skutečnosti, že jednou z hlavních funkcí jejich práce je personální zajištění instituce, každý z respondentů má pod sebou tým vychovatelů, které musí rozdělit na denní a noční směny, aby byl zajištěn bezproblémový provoz instituce a pokud možno aby děti přicházely do kontaktu se stejnými lidmi, na které jsou již zvyklé. *„Mám na starosti ten tým pedagogů, to znamená, jsou to všichni vychovatelé a asistenti pedagoga, kteří pracují s dětmi a v podstatě pracují v ranních, odpoledních a nočních službách, jsou to samozřejmě i víkendy, je to nepřetržitý provoz, takže zajištění té péče nebo těch služeb okolo toho, aby ta péče o ty děti byla zajištěná, je hodně náročná“* (Respondentka č. 2).

Manažerská práce

Dva z dotazovaných respondentů působí v institucích přímo jako jejich ředitelé, náplň jejich práce je tedy do značné míry manažerská, jsou odpovědní za provoz a za vedení celé instituce a každý den se potýkají s množstvím problémů, které musí řešit. *„Tak, náplň mojí práce je samozřejmě ta manažerská práce, to znamená, zajistit vůbec aby dětský domov fungoval a aby tým věděl co má dělat a aby, pokud někdo z týmu vypadne, tak, tak koordinovat vlastně veškerou činnost, obklopit se lidmi, na které se můžu spolehnout, ty mám, takže, ta práce je o to jednodušší“* (Respondentka č. 1). *„No tak náplň mojí práce asi nejlíp shrnuje to, že jsem ředitel. To znamená všechno řídit a dohlížet a kontrolovat, od státních věcí, přes zásobování až po výchovný“* (Respondent č. 3).

Výchovná práce s dětmi

Výchovné působení je v institucích pečujících o děti nesmírně důležité a do značné míry ovlivňuje budoucí život dítěte. Každý z respondentů je v kontaktu s dětmi každý den a snaží se je prostřednictvím každodenních aktivit pozitivně výchovně ovlivňovat. Součástí výchovy je také nastavení jasných pravidel, které by mělo proběhnout již při nástupu dítěte do zařízení. *„Co se týče toho nástupu dítěte k nám, sem do domova, tak si myslím, že je strašně důležité určit ty naše pravidla a seznámit to dítě s tím, jak to tady chodí. To nastavení pravidel, hned na začátku většiny těch dětí, když sem k nám přijdou, tak stačí, jo, že většina z nich vlastně v těch pravidlech doma nežily, vlastně tam ta výchova byla volná“* (Respondentka č. 2). Výchovná práce s dětmi také zahrnuje udělování negativních sankcí za porušování pravidel a udělování pozitivních sankcí, když má být dítě odměněno například za dobře odvedenou práci či za úspěchy ve škole. *„No a pokud jde vlastně o ty děti, tak já jsem ten člověk, kterej rozhoduje o těch opatřeních ve výchově, jak pozitivních, tak negativních, jo, takže pokud přijde nějaký návrh od vychovatelů, že by to dítě mělo mít uložena nějaká opatření ve výchově, tak to finální schválení je na mně, i to pozitivní samozřejmě, když je nějakým způsobem chceme odměňovat, tak zase to jde za mnou“* (Respondentka č. 4).

Plánování a organizace činností

Náplní práce respondentů je mimo jiné také tvorba krátkodobých a dlouhodobých plánů a časová organizace činností a aktivit pro děti. *„Pak tady mám na starosti nějakou přípravu činností, určitě taky, potom taky tvoříme nějaký celoroční plány výchovně – vzdělávací činnosti,*

týdenní plány výchovně – vzdělávací činnosti, to je taky jako na mně, potom hospitace a takovýchle věcí“ (Respondentka č. 4).

Kategorie č. 3 – Všední den v instituci ústavního typu

Pevně stanovený režim dne

Jedním ze znaků ústavu je režim, režim dodává dítěti pocit jistoty a pevného zázemí, děti, které přicházejí do ústavních zařízení, často žily v chaosu a jejich dny postrádaly jakoukoli organizovanost či režim. V ústavních zařízeních je naopak režim pevně stanoven a personál dbá na jeho dodržování. *„Takže jsou tady ty režimový prvky, jsme ústav, protože režim sám o sobě léčí, to se ví a dokonce přispívá k pocitu bezpečnosti, takže snižování agresivity“ (Respondent č. 3).* *„Ale jak říkám, na začátku většinou stačí to, že prostě tady je nastavenej nějaký řád, platěj tady nějaký pravidla a respektování těch pravidel vlastně přináší dětem i to bezpečí, který doma neměly“ (Respondentka č. 2).*

Ranní rutina

Všichni respondenti se shodli na tom, že dny v instituci se co nejvíce podobají režimu v běžné rodině. Každý takový den začíná ranní rutinou, na kterou jsou děti již zvyklé a která zahrnuje soubor rituálů a činností, které musí děti vykonat před odchodem do školy. *„A ten režim potom vypadá tak, že vlastně ráno je budí v půl sedmý vlastně noční vychovatelé, který tam jsou s nima od nějakých osmi večer do osmi do rána, takže v sedm hodin maj budíček, maj nějakou ranní hygienu, v půl osmý potom jdou vlastně na snídani“ (Respondentka č. 4).* *„Takže za běžnýho režimu děti ráno vstávají, maj nějaký budíček, nastídaj se, hygiena a odcházej do škol“ (Respondentka č. 2).* Ranní rutinu ve svých institucích víceméně všichni respondenti popisovali obdobně.

Školní výuka

Tři z respondentů vysílají děti každé ráno do škol mimo zařízení. Většina dětí ráno odchází samostatně, jen ty nejmladší jsou doprovázeny vychovatelem, po skončení školní výuky se děti zase vracejí zpět do ústavu. Jedna z dotazovaných respondentek neposílá děti do školy mimo ústav, protože škola se nachází přímo v ústavu. Zde je tedy režim trochu odlišný, protože děti jsou po snídani předány učiteli a celá školní výuka probíhá přímo v instituci, jen výjimečně se stává, že některé děti z této instituce jsou posílány do běžné základní školy v místní obci *„ ... a po snídani si je přebíraj učitelé a odvádějí si je normálně do školy a probíhá prostě běžná*

školní výuka a tuším do půl druhý každý den. S tím, že máme tady pár dětí, asi dvě teďka, který choděj do normální základní školy, takže je tady taky ta snaha samozřejmě začleňovat do normálních škol, ale prostě ne všichni tu výuku zvládaj, což jako je bohužel docela škoda, takže se nám i stane, že třeba někoho pošleme do školy tady býchorský a během třeba půl roku máme tady to dítě zpátky, protože jako bohužel nezvládá tu výuku“ (Respondentka č. 4).

Odpolední zájmové aktivity

Po návratu ze školy mají děti obvykle program tvořený zájmovými aktivitami, které si zvolily a kterým se dlouhodobě věnují. Nejčastěji se jedná o různé kroužky mimo ústav, aby děti přišly do styku i s jinými dětmi, než s těmi, se kterými žijí pod jednou střechou a jsou tak v každodenním kontaktu. Děti se věnují aktivitám různého typu, záleží na zájmu dítěte a také na jeho nadání, některé děti navštěvují sportovní kroužky, jiné výtvarné kroužky, keramiku i další. *„V odpoledních hodinách probíhají zájmové aktivity, my se snažíme, aby tyhle zájmové kroužky byly všechny mimo dětský domov, jiný dětský domovy mají, třeba já nevím, keramiku a tancování přímo v těch dětských domovech, ale my chceme aby děti chodily za kroužkami ven, aby poznávaly i jiné autority, aby poznávaly i jiné kamarády, takže ta zájmová činnost se realizuje v různých domovech mládeže, ve sportovních kroužcích protože choděj kluci i na judo, na basket a tak dále“ (Respondentka č. 2).*

Volné vycházky

Volné vycházky spadají do volného času dítěte, při těchto vycházkách si starší děti samy rozhodují o tom, kam půjdou a co podniknou. Názor na volné vycházky je však u respondentů odlišný, je to dáno tím, že každá instituce má zaběhnutý trochu jiný režim a na volné vycházky je dětem vyhrazen jiný časový úsek. Zatímco jedna z respondentek vnímá volné vycházky jako pozitivní prvek, *„Většinou, starší děti pokud mají splněný povinnosti, tak jsou jim umožněny volné vycházky. Děti to tady dost využívají, myslím si, že naše děti žijou život městských dětí, to znamená, tak jak ty děti v rodinách prostě, když mají hotovo, tak se můžou jít proskotačit ven, tak je to tak i u nás“ (Respondentka č. 2),* tak jiná respondentka považuje volné vycházky za příliš dlouhé a vnímá je spíše negativně, protože děti mají až příliš velké množství volného času a nezbyvá poté čas na pedagogickou výchovnou práci s dětmi. *„Jo, my jsme jim chtěli zkrouhnout ty vycházky, i kdyby to mělo být každý den, ale třeba jenom na dvě hodiny, protože oni mají opravdu od dvou hodin do půl šestý vlastně vycházky, velký děti dokonce až do sedmi a pak kde je čas jako na nějakou výchovnou práci, v tom asi všichni se na tom shodneme, že*

vidíme jako problém, protože ty povinnosti jsou takový jako víc upozaděný, což si myslím, že není úplně v zařízení našeho typu dobře, jo, protože ty děti jsou tady přece jenom umístěny z nějakýho důvodu, z důvodu nějakých právě výchovných problémů a pokud není prostor s nima výchovně pracovat, tak si myslím, že ta ústavní výchova pak jako neplní svůj účel, ale my prostě nemůžeme s tím nic dělat, protože ze strany státu je to takhle správně“ (Respondentka č. 4).

Příprava na vyučování

Příprava na vyučování probíhá v každé instituci odlišně, některé děti se vrhají na školní povinnosti hned po příchodu ze školy, aby poté měly zbytek dne volno a jiné se přípravě na vyučování věnují až odpoledne po příchodu z kroužku či tréninku. Některé děti se připravují samostatně, většinou se jedná o starší děti, které už vědí, jaká školní příprava jim nejvíce vyhovuje a jiným dětem pomáhá s přípravou na školní výuku vychovatel, děti ve stejných ročnících si také mohou vypomáhat mezi sebou. *„Po obědě se děti vrací ze školských zařízení a je to jako doma, chvíli si odpočinou, většinou se převléknou do domácího oblečení, dělají nějakou přípravu na vyučování, vždycky je to individuální, to znamená, podle toho jak to dítě, kolik toho zvládne, takže s nějakýma přestávkama, buďto to je s plnou podporou vychovatele a asistenta a nebo je to s částečnou anebo ty starší děti už samozřejmě samostatně, s tím že, potom mají nějakou kontrolu toho, co udělaly nebo se nechaj přezkoušet a tak dále“ (Respondentka č. 2).*

Vedení k domácím povinnostem

Součástí režimu dne dětí v ústavních zařízeních jsou také domácí práce a zvelebování prostředí, ve kterém děti žijí. Prostřednictvím těchto každodenních povinností je v dětech rozvíjen smysl pro odpovědnost a jsou tak připravovány na budoucí samostatný život. *„Snažíme se děti vést k tomu, aby trochu ten svůj prostor opečovávaly, starají se o to, aby třeba v koupelnách, každá ta skupina má svoji koupelnu, aby si tam udržovaly pořádek, všechny děti kromě úplně těch nejmladších, a teď myslím děti pod šest let uměj zacházet s pračkama, uměj si vyprat prádlo, uměj si to prádlo poskládat a uklidit, starají se o úklid pokojů, tak to jsou takový ty, my tomu říkáme rodinný věci, to znamená, že se staráme trochu o ten prostor kdy žijeme“ (Respondentka č. 2).*

Večerní rutina

Večerní rutina v sobě opět zahrnuje soustavu činností, které děti vykonávají, než jdou spát. Zpravidla se ale už jedná spíše o odpočinkový čas a i činnosti před uložením dětí ke spánku jsou spíše volné. Děti si dokončují své resty, dopisují poslední úkoly na další den do školy, někde probíhá každodenní menší úklid a poté přichází na řadu běžná večerní rutina, asi taková, jakou bychom očekávali v běžné rodině. *„A po večeri, která je někdy kolem té šestý hodiny, tak pak už večer jsou to ty aktivity takový odpočinkový, děti mají osobní volno nebo někdy třeba u těch starších dětí je tam třeba ještě nějaký vzdělávání, to se nechaj vyzkoušet a tak. Večerka a usínání dětí je nastavený nějakým, má to nějaký řád, to znamená podle věku, děti dobře vědí, myslím, že to je nastavený dobře a i ty večerky tady probíhají poměrně v klidu“* (Respondentka č. 2). *„... pak je večere, hygiena, předávka nočním vychovatelům a v devět nebo v půl desátý mají potom večerku a měly by spát. Takže to je takovej běžnej den“* (Respondentka č. 4).

Kategorie č. 4 – Víkendové dny v instituci

Víkendové rekreační aktivity

Jak již bylo mnohokrát zmíněno, personál ústavu se snaží nahradit dětem rodinné prostředí a režim v institucích přizpůsobit tak, aby se co nejvíce podobal režimu v běžné fungující rodině. Víkendy jsou proto často věnovány různým rekreačním činnostem, výletům či vycházkám v přírodě. Svým způsobem tedy víkendy částečně slouží k tomu, aby děti změnily ústavní prostředí, kde tráví většinu týdne a aby si vytvářely různé nové zážitky. *„A my se vlastně snažíme, aby ty víkendy byly i rekreační, aby byly i, že děti jezdějí na výlety, chodějí na různé vycházky, máme různé aktivity, někdy je ta aktivita nebo ta akce jenom tady v domově, že si prostě udělají nějaký karneval nebo si udělají nějaký sportovní závody na zahradě, mezi sebou vzájemně soutěží anebo je to prostě jenom v té skupince, tak jak máme ty rodinné skupiny, kde je cca šest sedm dětí“* (Respondentka č. 2). *„No a o víkendech, to už záleží v podstatě na vychovatelích, většinou to jsou buď výlety nebo nějaký návštěvy kulturního zařízení, máme i rekreační objekt takže jezdějí kempovat, na vodu jezdějí, no a to už je pak různý. Prostě víkendová klasická činnost jako v běžné rodině“* (Respondent č. 3).

Dokončování nesplněných úkolů a povinností

Stejně jako v běžných rodinách, tak i v ústavech představují víkendy také prostor k dokončování všemožných restů, na které nezbyl čas během týdne. Může se jednat o školní

povinnosti, které je třeba splnit, také je třeba věnovat se pravidelně domácím pracím a úklidu, do čehož jsou děti zapojovány. „*O tom víkendu jsou to věci který, je to jako v rodině, který nestíháte, to znamená dodělávaj se věci v rámci úklidu, v rámci prádla, v rámci nákupů, tak aby ty věci kolem těch potřeb dětí byly zajištěny*“ (Respondentka č. 2).

Vaření v režii dětí

V některých zařízeních je zase víkend časem, kdy se děti starají o zajištění a přípravu jídla. Opět to pro ně znamená další dovednost, která pro ně bude v budoucím životě cenná a díky které se o sebe budou umět lépe postarat. „*Jinak ještě máme to, že třeba v neděli, když jsou teda na budově a maj program tady, jedou třeba do galerie nebo někam, tak si sami vaří. Děti, co jsou tady, tak si sami vaří, nám i jim, to znamená ale že si musej připravit jídelníček, musej si nakoupit proviant, včetně i drobností aby se naučily hospodařit a tyhle věci, jo, takže je to vlastně režimový prvek. V neděli vařej děti samy*“ (Respondent č. 3).

Kategorie č. 5 – Největší rozdíly v ústavní péči mezi minulostí a současností

Změny v přístupu k dětem

Všichni dotazovaní respondenti se shodli na tom, že současný přístup k dětem je ze strany ústavu mnohem rodinnější a otevřenější. S každým dítětem je zacházeno individuálně, podobně jako by s ním zacházeli rodiče. Je třeba, aby se dítě necítilo méněcenné jen proto, že nežije ve skutečné rodině, ale v ústavním zařízení. „*Takže si myslím, že hlavně ten pocit a domova a to, jak my k nim tady přistupujeme, že se hodně změnilo. Naše děti nevystupují nikde na veřejnosti, abychom dělali nějaký besídky nebo cokoliv, prostě snažíme se, aby si ty děti nepřipadaly jak v dětském domově, ale aby si připadaly jako doma. To souvisí s tím, že choděj na kroužky mimo zařízení, jezdí v létě na tábory s ostatníma dětma, nejsou to tábory organizovaný náma, jo je to prostě tak, jak bychom se starali o svoje děti nebo jak jsme se starali, tak to, snažíme se přenášet ty prvky sem, aby prostě děti neměly pocit, že jsou ústaváci, jako to bylo dřív*“ (Respondentka č. 1). Rodinný přístup je také znát při rekreačních aktivitách, kdy na výlety a prázdninové pobyty jezdí jednotlivé výchovné rodinné skupiny samostatně, aby děti měly více soukromí a aby si každý výjezd mimo zařízení více užily a necítily se jako „děcka z ústavu.“ „*Proto vlastně nejezdíme na ty společný výjezdy, na ty rekreace jako tlupa, jako dětský domov, ale jedou jako skupina, jako sourozenci, máme tady fakt velký sourozenecký skupiny, šest dětí, pět dětí. Takže to je vlastně jedna rodinná skupina, když jedou, tak jsou to prostě sourozenci, který si vyjeli na prodlouženěj víkend*“ (Respondentka č. 1).

„V těch devadesátých letech na počátku, to byl ještě takovej ten, co byl předrevoluční to komunistický, jo takovej ten dril, byly takový kasárny spíš, kde byly tresty, stříhání dokola a takový věci, to bylo hrozný. A teď je to už opravdu výchovné pedagogické zařízení, kde to prostě funguje úplně jinak, takže ten posun je prostě radikální“ (Respondent č. 3).

Snížení počtu dětí

V porovnání s minulostí se v ústavních zařízením snížila celková maximální kapacita dětí, tento počín respondenti hodnotí kladně, protože mohou každému dítěti věnovat více času a celkové prostředí ústavu je mnohem klidnější a ne tak chaotické. *„Já jsem tady byla na začátku, když tady v té budově bylo čtyřicet dětí, dneska tady máme těch dětí polovinu a je to hrozně znát, je to prostě za mě klidný prostředí pro ty děti“ (Respondentka č. 2).* *„... takže pan ředitel má nějakou snahu, aby se ta kapacita trošičku snížila, protože pak jako není možný, tady ta vize je fakt individuálně pracovat s těma dětma a čím víc těch dětí je, tak tím míň času je jim možno pak věnovat“ (Respondentka č. 4).*

Důraz na klid a bezpečí pro děti

Společně s nižším počtem dětí se také zklidnilo celkové prostředí instituce, aktivity s dětmi probíhají více v klidu a je i více prostoru na řešení různých individuálních problémů s každým dítětem. Všichni respondenti se také shodli na tom, že v porovnání s minulostí je kladen mnohem větší důraz na zajištění bezpečného prostředí, ve kterém se děti cítí dle možností dobře a mají pocit jistoty. *„A to si myslím, že to, že vlastně, to bezpečí a ten klid, co to dětem přináší je vlastně to nejdůležitější, co my můžeme teďka těm dětem nabídnout“ (Respondentka č. 2).*

Důraz na soukromí dětí

Jedna z respondentek vidí jako velký posun vpřed důraz na soukromí, aby děti v ústavu měly skutečný pocit domova, ve kterém se budou cítit dobře a bezpečně a díky kterému budou mít soukromí. Obzvláště dospívající děti potřebují mít alespoň částečně svůj prostor, kam mohou jít, když chtějí být samy a kde je, pokud možno nikdo nebude rušit. Prostory jednotlivých výchovných rodinných skupin jsou dnes zařízeny podobně jako v běžných domácnostech, takže členové skupiny si mohou prostor uzpůsobit dle svých představ a vyzdobit si ho jak se jim líbí, i tyto úpravy interiéru přispívají pocitu soukromí a pocitu domova. *„Neděláme žádné dny otevřených dveří, nebereme sem žádný, jako fakt delegace, abychom tady ukazovali děti jak medvědy, pokud sem přijde nějaká exkurze, tak s nima někde tady nebo v klubovně pohovoříme“*

o tom, co vlastně děláme, jak se to tady změnilo, jak fungujeme, vezmeme je třeba do těch společných prostor dětí, do těch skupin, do těch obyváčků s těma kuchyněma, ale nebereme je do jejich pokojíků, do jejich ložnic, to prostě není vhodné a na těch bytech vůbec, se snažíme aby tam cizí lidi chodili co nejmíň, protože to je prostě soukromí dětí a my si domů taky netaháme návštěvy z ministerstva a nevím odkud“ (Respondentka č. 1).

Změny v oslavách Vánoc

Jedna z dotazovaných respondentek vnímá jako velkou proměnu mezi minulostí a současností způsob slavení vánočních svátků. Do této oblasti opět zasáhla snaha o navození prostředí co nejpodobnějšího prostředí rodinnému. Vychovatelé se snaží vytvořit dětem skutečné Vánoce se všemi tradicemi a zvyklostmi, kterým by se jim dostalo, kdyby vyrůstali ve fungující láskyplné rodině. *„Napadl mě teď ještě jeden velkej rozdíl dřívějšíka a současnosti, v mnoha zařízeních ještě to tak asi je, Vánoce. Vánoce v dětském domově se většinou slavily dřív, byly besídky že jo, sponzoři nosej dárky, tak se pro ty sponzory dělaly besídky a tak. My se snažíme aby prostě Štědrej den měly děti na Štědrej den, protože to takhle je, takhle to maj všichni spolužáci jejich, takhle to máme v rodinách a dárky děti dostávají až na Štědrej den. Pak taky záleží na tom, kteří kolegové slouží, tak si ten Štědrej den prostě udělaj s těma dětma k obrazu svému, domluvěj se s dětma, maj veškerý zvyky, tak jak je to prostě v rodinách, snažíme se tak k tomu děti vést“ (Respondentka č. 1).*

Proměna klientely instituce

V dnešních ústavních zařízeních pro děti a mladistvé se stále zvyšují počty dětí s psychiatrickými diagnózami, které musí být léčeny medikamentózně. Ze zkušeností respondentů bylo v minulosti těchto dětí jen minimum anebo vůbec žádné. *„Teď tady jsou takový děti jako psychiatrický, tejranný, takže vlastně jsou dost jako neupřímný, jako podváděj, je to prostě jiná práce, jsou samozřejmě zranitelnější, nejsou tak rizikový, nejdou tak do opozice, jo je to prostě. A hlavně v tý práci, máme teda hodně psychiatrických dětí, takže hodně medikované psychiatricky, to nebejvalo. A těch dětí přibývá, problém je, že nejsou dětští psychiatři a těch dětí přibývá čím dál tím víc“ (Respondent č. 3).*

Změny v množství volného času pro dítě

Volný čas by měl být součástí dne každého dítěte, každý potřebuje během dne prostor, ve kterém se věnuje jenom sám sobě a aktivitám dle svého vlastního výběru. Problém ovšem

nastává, když děti množství volného času začnou zneužívat. Jedna z dotazovaných respondentek má v souvislosti i s minulým fungováním ústavu pocit, že nyní mají děti daleko více nestrukturovaného volného času, do kterého personál nemůže nijak výchovně zasahovat. „*Tak určitě se naše instituce změnila v tom ohledu, že ona, každé ústav má svoji nějakou dozorovou státní zástupkyni a tady teda co slyším od kolegů, tak se to hodně změnilo v tom, že vlastně se změnila ty státní zástupkyně a ta nějakým způsobem jako hodně začala zdůrazňovat prostě práva dětí, takže tím pádem jako došlo k tomu, že, no prostě jako že ty děti, začaly mít daleko víc volnosti než vlastně měly za ty předchozí dozorový státní zástupkyně, ve smyslu toho, že dřív byly vycházky, co jsem slyšela, tak dvakrát týdně, jo, kdežto teďko maj vlastně vycházky každý den celý odpoledne, jo před tím to bylo jednom dvakrát za týden a po zbytek týdne se věnovaly nějakým výchovným činnostem, jo a co teda slyším i od vychovatelů, tak tohle to nehodnoťe úplně pozitivně, protože tím, že to dítě má každý den možnost jít ven, tak samozřejmě děti prostě v pubertálním věku daj spíš přednost prostě, že jo někde si lítat jako po Kolíně s kamarádama, než se teda věnovat nějaký jako strukturovaný výchovný činnosti, jo takže, to co slyším, že vlastně tady ten počin, že dítě má daleko víc volného času, který může trávit, tak jak chce ono samo, tak je vnímanej a hodnocenej jako negativně, jo protože prostě, pak není prostor se těm dětem pořádně věnovat, není prostor jim ten čas nějakým způsobem víc strukturovat a plnit si nějaký ty výchovný cíle, který jsou tady stanovený, takže to je určitě jako velká změna“ (Respondentka č. 4).*

Kategorie č. 6 – Největší pozitiva ústavní péče

Poskytnutí náhradního domova

Všichni dotazovaní respondenti se bezpochyby shodli na tom, že největším pozitivem ústavních zařízení je poskytnutí náhradního domova dítěti, které z nejrůznějších důvodů nemůže nadále vyrůstat ve svém původním rodinném prostředí. „*No, tak já si myslím, že asi tím naším největším pozitivem je to, že pečujeme a vychováváme děti, u kterých selhala nebo prostě nějakým způsobem nefunguje jejich původní rodina. To si myslím, že je asi nejvíc. Protože naše děti jsou zkrátka v některých ohledech specifické a neprožily bohužel takové to pohádkové dětství, které vám chce vaše vlastní rodina většinou dát, ba naopak mají za sebou různé negativní zkušenosti a to se na nich prostě nějak podepsalo, asi na každém by to zanechalo nějaký následky“ (Respondentka č. 2). Poskytnutí náhradního domova v sobě kromě dalšího zahrnuje i poskytnutí dostatečné stravy, protože některé děti přicházejí do ústavu podvyživené. „*... jednak pro ty děti je plus, že se konečně najedí, my tady máme i podvyživený děti, kterým**

alkoholičtí rodiče dali třeba dva křačičky chleba denně, to skutečně, to si nevymýšlím. Jo takže, nejen to, že se tady mají vlastně dobře jak v hotelu, když to přeženu, jo protože oni žili v podmínkách, což tohle je proti tomu luxus“ (Respondent č. 3). Nové a bezpečné prostředí navíc přináší do života dítěte určitou míru stability, se kterou se doposud mnohdy nesetkalo. Režim, který je pro ústavní zařízení typický, dodává pocit bezpečí a jistoty a mimo jiné je režim vnímán i jako léčebný prvek. V novém prostředí má dítě možnost celkově se zklidnit a naučit se lépe pracovat se svými emocemi. „Tak obecně to pozitivní vidím v tom, že ty děti prostě přicházejí z prostředí, který jako není vyhovující, takže oni nemají stálý bydlení, nemají jídlo pořádně, takže jako v tom vidím obrovský pozitivum, že tady jako potom získají nějakou stabilitu v tom životě, nějaký řád, nějaký jako bezpečný místo pro ně, to si myslím, že je obrovský, že jako v mnoha případech je dobře, že to dítě je prostě umístěný do ústavní výchovy, protože prostě jsou to malé děti jo, který si myslím, že jako nějaký ten pocit toho bezpečí strašně potřebují a to my jim tady vlastně dáváme, jo“ (Respondentka č. 4).

Spolupráce s původní rodinou dítěte

Ačkoli dítě momentálně žije v ústavu, personál ústavu se snaží udržovat vztahy s rodiči dítěte, není v zájmu dítěte tyto vztahy kompletně přerušovat. Pokud má tedy rodina dítěte zájem a nepředstavuje pro dítě nebezpečí, snaží se personál ústavu s rodinou spolupracovat a udržovat kontakt mezi dítětem a rodinou. „Nechceme ty rodinné vztahy přerušovat, je to furt rodina tak na tom pracujeme s rodinou, se snažíme no“ (Respondent č. 3). Respondenti se bohužel často potýkají se situacemi, kdy rodič o dítě nejeví téměř žádný zájem a záměrně se vyhýbá svým rodičovským povinnostem, protože ví, že v ústavu je o dítě v rámci možností dobře postaráno. „Měli jsme tady i maminku, která aby nemusela si brát dcerku na víkendy, na propustky, tak se radši odstěhovala prostě na druhý konec republiky, jo, protože prostě byla peskovaná ze strany OSPODu i nás, že když bydlí v Kolíně, proč si jako nebere dítě na propustky, jo, takže ona aby se vyhla téhle odpovědnosti, tak se radši odstěhovala pryč. Takže jako v tom ta rezerva je, že prostě, ač by teda z naší strany určitě jako byl zájem, tak ty rodiče prostě jako nechtějí spolupracovat, což si myslím, že je jako strašná škoda“ (Respondentka č. 4).

Ústav jako jediný domov při nevydařené pěstounské péči

V dnešní době je značně upřednostňován blahodárny vliv rodinné péče na osobnost dítěte. Náhradní rodinná péče se tak dostává do popředí, zatímco o ústavní péči se buď nemluví nebo se o ní mluví spíše v negativním smyslu. Všichni dotazovaní respondenti mají ve svém zařízení

aktuálně případy několika dětí, u kterých se pěstounská péče nesetkala s úspěchem a kdy se ústavní zařízení stalo pro dítě jediným dlouhodobým a stabilním domovem. „*Ještě zajímavost taková, že nejhůř se pracuje s dětma, kde je neúspěšná adoptivní nebo pěstounská péče, děti jsou dvakrát zrazený, že jo, a ten systém tady prostě nefunguje, je to špatný. Teď je módní, přemlouvat aby byli pěstouni, je to takový jakoby politický rozhodnutí, ale už se nemluví o těch rizicích, i tento přístup má velký rizika, možná větší než ústavní výchova, takže mám pocit, že v tomto státě chybí odborná diskuse, co s těmito dětmi*“ (Respondent č. 3). „*No a ty děti z nevydařený náhradní péče tady máme fakt jako docela, nechci říct často, ale máme tady, určitě dvě tři děti, který jako opravdu byly adoptovaný, vyrůstaly asi v docela jako dobrým rodinným prostředí, ale ono se jako říká, že když to dítě je odložený do kojeňáku hnedka po porodu a nevznikne kontakt s tou matkou a nevznikne tam ta vazba, tak že se pak ten mozek vyvíjí jako úplně jinak, jo, takže já si myslím, že to tady určitě jako dokládaj ty děti, co my tady máme. Jo, že ač ty rodiče se snažili vychovávat láskyplně, tak prostě to, stejně jako nefungovalo. Takže tady máme určitě tady ty typy dětí taky*“ (Respondentka č. 4). Ústav tedy představuje jakousi brzdu, poslední záchranu, díky které má dítě kde zůstat a má možnost získat jakousi stabilitu v životě. „*Ústavní zařízení tady jsou, já si myslím, že i budou, mají tady svojí pozici a svoje místo v naší společnosti a bohužel, když nefungujou pěstouni, když selže pěstounská péče, tak my jsme ten přístav a ta záchrana pro ty děti, ať už jsme to my nebo to jsou dětský domovy se školou nebo to jsou prostě výchovný ústavy, ale prostě z nějakýho důvodu ty děti prostě v tý pěstounský péči bejt nemůžou nebo ty pěstouni už nechtěj nebo zjistěj, že to prostě už dál nejde, a pak jsou ty dětský domovy tady najednou dobrý, ale o tom se, taky se o tom nikde nemluví, jo, že my vlastně, tady máte to dítě, ono je rozbitý a vy nám ho spravte*“ (Respondentka č. 1).

Důraz na soudržnost a spolupráci

Život v ústavu zahrnuje soužití s množstvím dalších lidí, každý ústav funguje jako samostatná komunita, kde se děti učí vzájemně se respektovat a spolupracovat tak, aby nedocházelo ke konfliktům a pokud k nim dojde, tak aby byly schopné je efektivně řešit ke spokojenosti všech. K těmto účelům slouží v ústavech komunitní setkání a spolupráce s odborníky, kteří děti učí těmto sociálním dovednostem. „*a u nás to funguje tak, že je tady hodně taková ta soudržnost, to jsou ty komunity, to si myslím, že je dobře, že tady vlastně fungujeme jako komunita, to si myslím, že je taky strašně hezký*“ (Respondentka č. 4). Ke komunitním setkáním dochází v zařízeních ústavního typu pravidelně, aby se budovala vzájemná soudržnost všech členů komunity a aby měli všichni přehled, co se v zařízení událo nového a co se například plánuje

dál. „S tím, že máme samozřejmě i ty celouústavní komunity, ty jsou jednou za měsíc, kdy se sejdou jako celej ústav, všichni vychovatelé, všichni učitelé, všechny děti, prostě všichni lidi se sejdeme v tělocvičně a tam se jako hodnotí celej měsíc vlastně, potom tam je různý vystoupení, buď škola připravuje nějaký vystoupení nebo my za výchovu připravujeme něco, jo probíhají tam nějaký prezentace, když je nějaké, já nevím výlet, výjezd, tak tam jakoby ty děti třeba prezentují tu akci jo, který se účastnili a je to takový hezký milý, prostě setkání jednou měsíčně“ (Respondentka č. 4).

Individuální přístup k dětem

Individuální přístup během rozhovorů zmiňovali nejednou všichni dotazovaní respondenti a každý z nich si během své pedagogické práce mnohokrát potvrdil, že individuální přístup má ve výchově dětí svůj nezastupitelný význam a že při komunikaci s dětmi funguje. Každé dítě je jiné a ke každému je nutno přistupovat jinak, s ohledem na jeho zvláštnosti a specifika. V zařízeních ústavního typu je individuální přístup ještě důležitější, protože jsou v nich mnohdy umístěny děti, které si prošly různými traumaty ve svých původních rodinách, často také trpí výchovnými problémy nebo nedokáží ovládat své emoce a projevují se agresivně. „A určitě pozitivum je tady ta individuální práce s těma dětma, to my se tady fakt snažíme, přistupovat k nim jako individuálně prostě, hodně s nima mluvit, máme tady psychologku, etopedy, celý vlastně oddělení toho osobnostního rozvoje, takže opravdu se snažíme s nima jako prostě pracovat intenzivně a vidět v nich jako ty dobrý vlastnosti, jo, než prostě jenom to, že jsou to lumpové, tak snažíme se v nich vidět to pozitivní a pracovat s nima tak, aby se v nich rozvíjelo to dobrý, to si myslím, že tady jako funguje hezky“ (Respondentka č. 4). „Myslím si, že a osvědčuje se nám to, že moje práce směrem k dětem je individuální, snažím se, buďto třeba, s každým dítětem, nebo s tím který potřebuje, mluvit individuálně, individuálně si s ním povídat, mluvit o tom, co se mu líbí, co se mu nelíbí, co se líbí nám, nebo se nám zrovna nelíbí a našim cílem je to, aby děti věděly, nebo aby naše chování vůči dětem bylo transparentní, to znamená aby oni, věděly co můžou čekat, a to je v podstatě takový nastavení pravidel hned při tom příchodu dítěte“ (Respondentka č. 1).

Kategorie č. 7 – Největší negativa ústavní péče

Negativní obraz ústavní péče ve společnosti

S nepodloženými předsudky vůči ústavní péči a především vůči jejím klientům se nejednou setkali a stále setkávají všichni dotazovaní respondenti. Veřejnost má na zařízení ústavního

typu a na jejich klienty obecně spíše negativní názor, pramení to z nevědomosti a také se hojně vyskytují nepodložené předsudky. Děti dlouhodobě žijící v ústavních zařízeních jsou společností mnohdy považovány za nebezpečné a nezvladatelné jedince, které jednoznačně čeká kriminální a drogová budoucnost. Často se zcela zapomíná na fakt, že tyto děti jsou v podstatě oběti a že jejich chování je mnohdy důsledkem škodlivého rodinného prostředí a neexistující výchovy. „*Heleďte se, tam je to celospolečenský naladění, tady jak bych to řekl, už Komenského věděl, že blaho národa a vůbec úroveň, souvisí se vzdělaností národa a lidí a lidi jsou nevzdělaní a už třeba velký problém je, jak se dívá společnost na kluky, na děti, jsou to grázlové, parchanti, že jo, postavte je ke zdi, tyto názory slycháváme*“ (Respondent č. 3). „*Negativum ústavní péče je negativní mediální obraz ústavní péče. O těch zařízeních se prostě většinou nemluví pozitivně, a to je to negativum, který my si s sebou prostě neseme*“ (Respondentka č. 1).

Nezájem o ústavy ze strany státu

Respondenti mají pocit, že o ústavní zařízení ve kterých pracují, stát nejeví téměř žádný zájem, nejsou si vědomi jakékoli podpory a domnívají se, že stát dává od ústavů ruce pryč a příliš se o ně nezajímá. „*Tak si říkáte kolikrát, proč to tady vlastně děláme, že vlastně ten stát tohle to moc nepodporuje, my jsme na okraji, že jo, výchovný ústavy nikoho nezajímají, to není politický téma stěžejní*“ (Respondent č. 3). „*Já bych si strašně moc přála, aby si uvědomovali ve státě, že jsme školské zařízení, jsme pod Ministerstvem školství a že nemají jenom ve své gesci základní a střední školy a tyhle věci, ale že mají taky nás, protože si myslím, že my by jsme si tu pozornost jako zasloužili*“ (Respondentka č. 2)

Nálepkování dětí z ústavu

Jak již bylo zmíněno výše, děti žijící v ústavu jsou mnohdy opatřeny nálepkami, kterých se jen těžko zbavují. Tyto nálepky ovlivňují jejich život ve škole a v kolektivu neústavních dětí. Často je na ně poukazováno jako na „ty děti z děčáku“ a v případě různých konfliktů je obvykle nejdříve ukazováno na ně, jako na pachatele. Děti z ústavů se dostávají do kontaktu s širokou veřejností téměř každý den, například ve školách, nebo když vyrazí na nějakou kulturní či rekreační akci a nálepkování vůči jejich osobě zkrátka stále přetrvává. „*Jinak negativní asi z pohledu dětí, což já teda úplně nemůžu posoudit, ale věřím tomu, že pro ně je to negativní, je nálepka jako jsem dítě z děčáku, je to ve třídách, je to ve školách*“ (Respondentka č. 2). S touto problematikou nálepkování dětí z ústavu se setkávají všichni dotazovaní respondenti. Jeden

z nich dokonce z budovy instituce i služebního vozidla odstranil všechny viditelné nápisy s názvem instituce, aby na sebe zbytečně nepřitahoval pozornost a aby tak ochránil své děti a ponechal jim určitou míru anonymity. „*Já to musím mít ze zákona, ale mám nenápadnou ceduli tam venku se zkratkou, nikdo neví, že to je výchovný ústav, mám to s omítkou, takhle ve výklenku, aby, žádný znak že je to výchovný ústav, aby to nikdo neviděl, nebudu upozorňovat. Služební vozy nemaj nápisy, protože když jsme někam přijeli s autem „Výchovný ústav,“ tak už lidi utíkaj z parkoviště, aniž vlastně proč. Od té doby, co máme prostě auta bez nápisů, taky to bylo špatně, měl jsem s tím problém při kontrole, že nemám označené služební vozidlo, tak jsem říkal, že nebudu označovat, že to diskriminuje moje děti a že dokud budu dělat ředitele, tak je nebudu označovat. Dneska už je takovej standart, že naprostá většina ústavů už nemá postříkaný auto „Výchovný ústav,“ je to furt stigma“ (Respondent č. 3). Nálepkování ovlivňuje některé děti negativně i v tom smyslu, že se stydí za to, že žijí v ústavu a mají strach z posměchu ze strany svých vrstevníků, takže ve škole raději tvrdí, že bydlí na internátě než v dětském domově. „*Prostě si myslím, že ta nálepka ovlivní hodně, jo, to dítě, že třeba pamatuju si i dívky který byly na středním vzdělávání a tam prostě třeba tvrdily, že jsou na intru. Protože prostě tu nálepku nechtěly mít, takže ta nálepka „Jsem dítě z děcáku,“ ta je taková jakoby hodně negativní bych řekla“ (Respondentka č. 2). „*Takhle ty děti jsou furt jako braný, jo, to jsou ty děti prostě z děcáku jo a oni pak jako z touhle tou nálepkou je pro ně obtížný se pohybovat v tom kolektivu jako těch běžnejch dětí“ (Respondentka č. 4).***

Absence mužského elementu v ústavní péči

Jedna z dotazovaných respondentek se vyjádřila k problematice chybějících mužů v ústavní péči. Dětem chybí mužský vzor a v některých ústavních zařízeních péče o děti pracují téměř výlučně pouze vychovatelky ženského pohlaví. „*No mě napadá jako první negativum, je že je hrozně málo mužů a my hlavně teda máme smůlu na muže, ted' teda nevím jestli je to otázka jenom ústavní péče, ale myslím si, že je to jako i trend ve školství, že je prostě málo mužů a bylo by potřeba jako. No dětem prostě chyběj ty mužský vzory, jo je to, ale kde vzít a nekrást“ (Respondentka č. 2). „*Určitě právě myslím i na nějakou podporu tý profese, aby sem šli ty speciální pedagogy do tý ústavní péče dělat jako chlapi. Protože ty chlapi fakt jako chyběj a ten mužskej vzor, samozřejmě máme nějaký dobrovolníky nebo prostě se snažíme spolupracovat v rámci i trenérů třeba a tak dále, tam kde ty chlapi jsou, proto ty děti choděj hodně na ty kroužky, jo ale to je věc, která určitě bych řekla že chybí a je to otázka asi i peněz pro ty muže si myslím nebo nevím“ (Respondentka č. 2).**

Ústav nikdy zcela nenahradí fungující rodinu

Všichni respondenti se shodli na tom, že hlavní funkcí jejich ústavu je nahradit dítěti domov co nejvíce se podobající rodinnému životu. Na druhou stranu jedna z respondentek uznává, že život v ústavu se pro dítě nikdy zcela nevyrovná životu, který by mohl prožít ve fungujícím rodinném láskyplném prostředí. *„Tak jako vždycky samozřejmě, je to ústav a nikdo samozřejmě nenahradí to rodinný prostředí, to si myslím, že to, že tak jako bohužel je jo, , prostě ať se snažíme, jak se snažíme, tak tomu dítěti rodinu nikdo nikdy nenahradí, to prostě na to si tady ani nikdo asi nechce hrát“* (Respondentka č. 4).

Předsudky vůči zaměstnání v oblasti ústavní péče

Všichni dotazovaní respondenti se setkali s nepochopením a nevědomostí vůči svému zaměstnání ze strany své rodiny a přátel. Mnoho lidí nezná rozdíly mezi specializovanými ústavními zařízeními a jejich klienty hází do jednoho pytle, zaměstnanci těchto zařízení jsou poté mnohdy považováni za chudáky, protože zde “musí” pracovat a jejich okolí nechápe, proč si takové zaměstnání sami zvolili. *„I se mi třeba divili, protože já jsem před tím pracovala na tom OSPODu a i se mi jako divili lidi z mého okolí, hlavně starší teda, jako co blázníš, polepšovna, co tě k tomu vede. I třeba stran mých přátel tam je ta nevědomost, já jsem teda jako váhala, jestli polepšovna, když to takhle řeknu nebo vězení a přišlo mi, že oni to viděj skoro na tý samý úrovni a že je to úplně jedno, jestli teda vězení nebo prostě děcák. Což jako je divný, vzhledem k tomu, že žijeme tady v týhle době. Ale asi člověk musí bejt sám jako motivovanej, vědět proč to dělá, takže spousta lidí jako nechápe, proč to chcete dělat tu práci“* (Respondentka č. 4). *„... nás oceňujou, lidi říkaj, proboha jak tam můžete vydržet a že si vážej každýho, kdo to dělá. Oni si fakt myslej, že nám tady jde o život. Oni si fakt myslej, že jsme jakoby hrdinové, když to přeženu, ale prosim vás, nejsme, je to normální pedagogická práce“* (Respondent. č. 3)

Kategorie č. 8 – Příprava na budoucí život mimo instituci

Vedení k samostatnosti a odpovědnosti

Všichni respondenti se shodně vyjádřili, že se prostřednictvím svého výchovného působení snaží vést děti k odpovědnému jednání a samostatnému rozhodování. Díky těmto vlastnostem nebude pro dítě odchod z ústavu takový šok a bude vědět, jak se o sebe postarat. *„... že my se fakt snažíme vést ty děti už tady, to znamená v té hlavní budově dětského domova, kde jsou ty*

děti školního věku, ty mladší děti, tak my už v téhle fázi ty děti vedem k samostatnosti, k odpovědnosti, aby si hlídaly svoje školní povinnosti, vedem je k tomu, aby si uklízely svoje pokoje, stlaly si postele, aby se nějak staraly o ten svůj prostor té své rodinné skupiny a aby prostě fungovaly. Dále je pak taky vedem k tomu, aby spolu vzájemně spolupracovaly, aby si pomáhaly, aby ta rodinná skupina fungovala jako tým, na to klademe důraz. Tak o to všechno se snažíme už tady s těma mladšíma dětma“ (Respondentka č. 1). Všichni dotazovaní respondenti ve svých zařízeních kladou důraz na systematické dodržování domácích prací a na plnění dalších povinností, které má dítě uložené. Samozřejmě, že v budově ústavu jsou vždy přítomni vychovatelé, které dítěti případně se vším pomohou a představují odborný dohled, ale v rámci přípravy na budoucí život jsou děti skutečně každodenně vystavovány běžným domácím pracím, úklidu i vaření, aby pro ně tyto činnosti byly později natolik automatické, že je zkrátka budou bez přemýšlení dělat. „A ta příprava na ten běžnej život probíhá vlastně asi každodenně, my tady určitě chceme, aby v rámci tý jako výchovný práce s nima, tak jako oni se učej vařit, prát, žehlit a takovýhle věci, to je tady, pak uklízet, to je tady vlastně standart, což asi je všude, takže tím je připravujeme na ten budoucí život“ (Respondentka č. 4). „Je to o tom, že, nevypral sis včera? Máš špinavý kalhoty? No tak asi půjdeš ve špinavejch nebo já nevím jako, jo, a prostě je to každý den, v každý tý činnosti, v každým tom dílu, to všechno, co se týče kolem těch našich dětí, tak se snažíme prostě, dle věku, dle mentální schopnosti, je vést k té samostatnosti“ (Respondentka č. 2). „Takže ono to je o tý důvěře, kterou oni neznaj ty kluci, protože před tím furt se na ně řve a furt je někdo má zaškatulkovaný, tady to je jinak, že jo. Takže už jenom tím, že se učí rozhodovat, učí zodpovědnost v každodenním rozhodnutí, v jakýmkoliv se učí samostatnosti. Plus je seznamujem s úřadama práce, kdyby byl v nouzi, jak se vyplňujou různý formuláře, to všechno prostě oni maj. Učej se vařit, že jo, když budou sami, takže v podstatě se připravujou tři roky nepřetržitě“ (Respondent č. 3)

Návrat k původní rodině

Jedna z dotazovaných respondentek se vyjádřila v tom smyslu, že některé děti z jejího ústavu se po splnění povinné školní docházky vrací zpět k původní rodině. K tomu dochází nejčastěji u těch dětí, které chodili za školu, čemuž jejich rodiče nedokázali zabránit. „Tak jsou tady děti, který jsou tady proto, že prostě záškoláctví, ale jakmile maj teda splněnou školní docházku povinnou, tak v zásadě jako pomine ten důvod tý ústavní výchovy jo, protože už maj teda odchozenou tu školu jo, ten důvod umístění do ústavu vlastně pomine a tudíž vlastně oni se můžou vrátit domů. A pokud maj teda doma to fungující zázemí, pokud ty rodiče jako chtěj, jsou

připravený je přijmout, protože ještě nejsou plnoletý, takže samozřejmě pořád ten rodič je ten zákonný zástupce a pokud chce, tak se vrací do rodiny“ (Respondentka č. 4).

Diskuze s dítětem o jeho budoucnosti

Již během pobytu dítěte v ústavu je důležité dítě připravovat na budoucnost, proto by se s dětmi na toto téma měla vést otevřená upřímná diskuze, během které by mělo mít každé dítě šanci vyjádřit svůj názor a sdělit, jaké má představy o svém budoucím životě. Je jasné, že tyto představy se během času mohou měnit, protože i samotná osobnost dítěte se neustále mění a vyvíjí. *„No a ty děti, který by měly končit povinnou školní docházku, tak my se s nima zase sejdem, jo, vlastně ten kmenovej jejich vychovatel dá návrh na to, jakým způsobem by mělo pokračovat to jejich vzdělávání, škola dá návrh jak si myslí, nebo kde vidí to dítě, kde by se mohlo uplatnit a my se pak vlastně sejdem, na to takový to zasedání, pozveme si i to dítě a řešíme tam s ním, jako jak ono to vidí, jakým směrem, jak dál by se ty děti chtěly jako rozvíjet, pokud teda jde do té školy. Jsou děti, který maj nějakou představu jo, který chtěj pokračovat v tom vzdělávání. Jsou děti, který fakt jako řeknou, že prostě žádnou školu už dělat nechtěj, že chtěj jít pracovat, takže my to takhle nějak s nima individuálně vlastně řešíme“* (Respondentka č. 4).

Život v tréninkových garsonkách

Jedna z institucí, ze které byly vybrány dvě respondentky, má k dispozici tréninkové garsonky, které sice stále spadají pod ústav, ale nachází se v jiné části města než hlavní budova ústavu. Tyto garsonky jsou určeny pro „děti,“ které již dosáhly osmnácti let a tímto způsobem se připravují na budoucí zcela samostatný život bez pomoci vychovatelek. V garsonkách již tyto děti žijí samy, pokud však potřebují s čímkoli poradit nebo pomoci, stále se mohou spolehnout na podporu jejich klíčové vychovatelky, které mohou zavolat. Život v garsonkách také učí děti zodpovědnému a samostatnému rozhodování, sice již nejsou pod každodenním dohledem vychovatelů, ale stále mají k personálu instituce nějaké závazky, které je třeba plnit a díky kterým se z nich stávají samostatně fungující a zodpovědní lidé. Ve své podstatě jde o to, že jsou to již samostatně žijící osoby, ale stále je nad nimi jistý dohled, jedná se o jakýsi dospělý život na zkoušku *„A potom když to dítě dosáhne dospělosti, je mu těch osmnáct let, tak se přesouvá do té garsonky, kde už vlastně nepotřebuje dohled toho vychovatele, protože jsou to už dospělí lidé. Pořád mají ale toho svého klíčovýho pracovníka, takže sociální pracovníci tady z dětskýho domova, když c čímkoli potřebujou poradit, tak vědí, že se na ní můžou obrátit. Jinak*

ale žijou už samostatně v těch garsonkách. Ale maj taky nějaký povinnosti, aby na sobě měli naloženou nějakou zodpovědnost a vlastně se stali jako zodpovědnějma lidma. Sice jsou to banality, je to banalita třeba o tom, že ráno odcházím, mám tam sešit a napíšu se, protože když se přijde třeba paní sociální pracovnice podívat kde někdo je, tak zjistí, že v tom sešitě je ve škole nebo je u lékaře nebo prostě má dneska ředitelský volno a někam jel, za to jsem zodpovědněj, napíšu si příchod, jsem zodpovědněj za to, že prostě musím mít nakoupeno, jsem zodpovědněj za to, že prostě když mám jít k lékaři tak prostě půjdu., (Respondentka č. 2)

9. Shrnutí

Praktická část této diplomové práce je založena na výzkumu prováděném v oblasti ústavní péče, přičemž stěžejní částí tohoto výzkumu byly polostrukturované rozhovory s vedoucími pracovníky zvolených ústavních zařízení, kteří poskytli data ke zpracování a následné interpretaci. Během výzkumu jsem zrealizovala čtyři rozhovory ve třech různých zařízeních ústavního typu. Všechny instituce, které jsem měla možnost navštívit, pečují o děti a mladistvé s nařízenou ústavní výchovou, kteří zpravidla pocházejí z nepříznivého rodinného prostředí. Metodou sběru dat mi posloužily polostrukturované rozhovory, díky kterým jsem měla předem připravený návod k rozhovoru, ale zároveň jsem měla prostor k případnému doplňování a spontánním otázkám.

Nyní bych ráda shrnula, jaké výsledky výzkum přinesl a jaké se mi podařilo nalézt odpovědi na výzkumné otázky. Před započítím výzkumu byly jasně stanoveny cíle, ze kterých částečně vyplynuly hlavní a dílčí výzkumné otázky. Hlavní výzkumná otázka zněla: „*Jak se z pohledu respondenta změnila jeho instituce v porovnání mezi minulostí a současností?*“ K zodpovězení této otázky je klíčová pozice a náplň práce respondenta, protože právě jeho pozice a funkce předpovídá, z jakého úhlu bude na danou problematiku nahlížet. Dva z dotazovaných respondentů působí jako ředitelé institucí a dva jako hlavní vychovatelé, pro výzkum je nejdůležitější, že se do něj promítly zkušenosti a poznatky jak manažerské, tak i zkušenosti přímé pedagogické a výchovné práce s dětmi. Odpovědi na hlavní výzkumnou otázku byly různé, ale přesto vyvstala jedna nejvýraznější odpověď, na které se shodli všichni dotazovaní. Touto shodnou odpovědí se stal důraz na rodinnou a přívětivou atmosféru, která se značně promítá i v přístupu k dětem a která je nyní mnohem silnější, než jak tomu bylo v minulosti, kdy byla atmosféra spíše ústavní a chladná. Přístup k dětem se podle respondentů v porovnání s minulostí značně změnil a posunul vpřed, všichni vychovatelé se snaží navodit prostředí co nejpodobnější prostředí běžné fungující rodiny. Režim dne je konstruován tak, aby děti nebyly ochuzeny o žádné aktivity, které se obvykle realizují s rodinou, to je zřetelné hlavně na víkendových dnech, kdy vychovatelé s dětmi vyrážejí na různé rekreační pobyty, výlety, kulturní akce nebo návštěvy galerií. Důraz na rodinný přístup a na přívětivou domácí atmosféru byl tedy jednoznačnou odpovědí všech respondentů na hlavní výzkumnou otázku.

Druhá výzkumná otázka zněla: „*Jaké jsou silné a slabé stránky ústavní péče?*“ Tato otázka byla díky dvou dílčím otázkám následně rozbita na dva celky, prvním z nich jsou největší pozitiva ústavní péče. Jasným pozitivem, na kterém se shodli všichni respondenti, je poskytnutí náhradní rodiny dítěti, které z nejrůznějších důvodů nemůže nadále vyrůstat ve své původní

rodině. Respondenti zdůrazňovali, že často přijímají děti, které jsou týrané, zneužívané a mnohdy i podvyživené a že ústav je dokáže materiálně zabezpečit a poskytnout jim střechu nad hlavou a dostatečnou stravu. V tom vidím největší pozitivum ústavní péče i já, protože v situacích, kdy dítě zkrátka nemůže vyrůstat ve své biologické rodině ani nemůže být umístěno do náhradní rodinné péče, představuje ústav jakousi záchrannou stanici, kde je dítě v rámci možností v bezpečí, v klidu a je o něj postaráno, systém ústavní péče se tedy stará o to, aby žádné dítě neskončilo na ulici.

Jako další pozitivum respondenti také vyzdvihovali spolupráci s původní rodinou, protože ústav nechce přerhat všechny sociální vztahy mezi rodinou a dítětem, z tohoto důvodu některé děti odjíždějí ke svým rodinám například na víkendy, na prázdniny nebo na Vánoce, aby tyto vztahy zcela nezanikly, ale aby se naopak zachovávaly. I personál ústavu se snaží vést s rodiči dětí diskuzi a dospět ke vzájemné dohodě. Respondenti ale také zdůrazňují, že spolupráce s rodiči dětí je mnohdy nelehká a že někteří rodiče o děti zkrátka nejeví žádný zájem.

Výzkum odhalil ještě další zajímavá pozitiva, kterých si jsou respondenti vědomi, patří sem například stabilní prostředí pro děti, u kterých se nezdařila pěstounská péče, dalším pozitivem je důraz na soudržnost a vzájemnou spolupráci v ústavu a jako další pozitivum respondenti vyzdvihují důraz na individuální přístup, který ve vztahu k dětem uplatňují.

Druhým celkem výzkumné otázky číslo dva byla negativa ústavní péče. Všichni respondenti se shodně vyjádřili v tom smyslu, že největší negativum ústavní péče vidí v celospolečenském negativním naladění vůči ústavní péči a zařízeních tohoto typu. Veřejnost zkrátka pohlíží na ústavy negativně a vytváří si předsudky, toho všeho si pracovníci i klienti ústavů všímají a promítá se to do jejich práce i do jejich života.

Další velké negativum, které je částečně spojeno s výše zmíněným negativním naladěním společnosti, je nálepkování dětí z ústavu. Respondenti si všímají, že na jejich děti je poukazováno jako na „děti z děčáku“ nebo „děti z polepšovny“ a u dítěte se pak vytváří stigma, se kterým musí nadále žít a snažit se s ním vypořádat. Další skutečnost, kterou respondenti v souvislosti s touto problematikou zmiňovali, bylo označování dětí jako viníků, kdykoli se v okolí ústavu nebo školy, kterou dítě navštěvuje, něco přihodí. Nejčastěji se jedná o vandalismus, posprejované zdi nebo poškozené lavičky, kdy dojde k ničení veřejného majetku, jsou děti z ústavu obvykle prvními podezřelými. Dalo by se říci, že je to součást nálepky, kterou si tyto děti nesou s sebou.

Poslední výzkumná otázka zněla: „*Jak instituce připravuje děti na budoucí život?*“ Na tuto otázku zazněla od všech respondentů vcelku jednoznačná odpověď, děti jsou na budoucí život připravovány důsledným vedením k samostatnosti a k plnění svých povinností. Tím je myšleno,

že největší příprava na budoucí život tkví v každodenních činnostech, které dítě vykonává a díky kterým se z něj stává samostatně fungující jedinec, který se o sebe v budoucnu bude umět postarat. Všechny děti v ústavech jsou vedeny k domácím pracím, uklízí si svůj prostor, stelou postel a učí se hospodařit v prostředí své rodinné skupiny. Děti jsou také vedeny k vaření, připravují si jídelníček na následující dny a starší děti také chodí nakupovat potraviny. Dle mého názoru jsou děti vyrůstající v ústavní péči často připravovány na budoucí dospělý život mnohem efektivněji a pečlivěji, než děti, které vyrůstají ve fungujícím rodinném prostředí. To má pochopitelně své důvody, protože děti, které vyrůstají ve stabilní a milující rodině jsou si vědomy sociální opory, kterou jim rodina poskytuje, vědí, že se v dospělosti mají kam vrátit, vědí, kde jsou doma. Tyto jistoty jsou dětem vyrůstajícím v ústavní péči často odeprény a proto musí být efektivně a důsledně připravovány na život „po ústavu.“

Výzkumné šetření této práce mě velice obohatilo a dozvěděla jsem se zajímavé informace a poznatky, nad kterými jsem před realizací rozhovorů nikdy ani nepomyslela. Musím také zdůraznit, že jsem měla velké štěstí na respondenty, protože jsem komunikovala s otevřenými a vstřícnými lidmi, kteří mi ochotně odpovídali na všechny mé otázky a věnovali mi svůj čas. Z jejich odpovědí jsem usoudila, že se jedná o osoby na svém místě, kteří ke své práci přistupují zodpovědně a se správným západem a hlubokou vnitřní motivací, která se ve výsledku pozitivně promítne v jejich přístupu k dětem, o které pečují a které vychovávají.

ZÁVĚR

Tato diplomová práce si kladla za cíl co nejpodrobněji rozebrat problematiku ústavní péče se zvláštním zaměřením na historický vývoj ústavní péče na našem území. Ústavní péče představuje v našem sociálním systému péče o dítě nezastupitelnou roli, ačkoli v povědomí veřejnosti je vnímána spíše negativně, v případech, kdy se dítě ocitne úplně samo a z nejrůznějších důvodů není možné jej umístit do žádné rodiny, představuje ústav jedinou možnost, která se dítěti snaží nahradit domov a věnovat mu náležitou odbornou péči, kterou tolik potřebuje.

Teoretická část práce se zabírala především problematikou ústavní péče jako celku, nejprve zde byly vypsány a vysvětleny základní pojmy, se kterými se v oblasti ústavní péče často operuje a které byly nadále využity i v dalších kapitolách práce. Následující kapitoly jsou svým obsahem již přímo zaměřeny na specifické znaky a charakteristiky ústavní péče a ústavních zařízení. Jedna z prvních kapitol se také snažila důsledně popsat funkci ústavních zařízení a nastínit, proč je jejich existence ve společnosti tak důležitá. Dále se práce věnovala pravidlům a sankcím, které v ústavech panují, zmiňovala rizika ústavní péče, ale také její efektivitu. Specifickou částí se stala kapitola pojednávající o psychické deprivaci, která je již tradičně spojována s životem dítěte v ústavu. Teoretická část práce se na závěr věnovala všem osobnostem, které se pohybují v ústavních zařízeních a v podstatě ho tak utvářejí, sem patří klienti ústavu, personál, který o ně pečuje a také dobrovolníci.

Důležitou částí práce se stala ta, která se zaměřovala výhradně na osiřelé dítě a na vývoj této role v průběhu historických etap. Společně s vývojem péče o děti bez domova se vyvíjela i první ústavní zařízení, která právě o tyto děti pečovala a ze kterých posléze vznikaly samostatné instituce, které na našem území nyní fungují. Pozice dítěte bez rodinného zázemí se ve srovnání s minulostí nesmírně proměnila a i novodobé instituce péče o tyto děti se snaží přizpůsobit své fungování jeho potřebám.

Praktická část práce byla založena na kvalitativním výzkumném šetření, hlavním cílem výzkumu bylo stanovit a popsat, k jakým proměnám došlo v ústavní péči mezi minulostí a současností. Ke splnění tohoto cíle jsem zvolila metodu sběru dat ve formě polostrukturovaného rozhovoru. Během výzkumu jsem tedy zrealizovala čtyři rozhovory s odborníky, kteří se v oblasti ústavní péče již nějakou dobu pohybují a jejichž názory a pohled na věc byly pro celý výzkum práce naprosto stěžejní. Výzkumné šetření ukázalo, že největší proměna mezi minulostí a současností v zařízeních ústavní péče proběhla v přístupu k dětem a v navození semknutého rodinného prostředí. V minulosti byly ústavy přehlčeny vysokým

počtem dětí a vychovatelé neměli možnost věnovat se každému dítěti individuálně a dát mu tolik času, kolik by bezesporu potřebovalo. Zařízení tedy skutečně fungovala spíše jako formální instituce a nevytvářela potřebný domov, který dětem chyběl a potřebují ho, protože každé dítě potřebuje mít pocit, že někam patří a že je někde doma. Současná ústavní zařízení se naopak snaží směrem k dětem fungovat co nejvíce rodinně a otevřeně, je zde kladen důraz na individuální přístup, protože ten má ve výchově svou nezastupitelnou roli. Prostory dnešních ústavů pečujících o děti jsou také mnohem podobnější domácnostem, na které bychom narazili v běžných rodinách. Jinými slovy se ústav snaží dítěti nahradit vřelé rodinné prostředí a darovat mu pocit bezpečí a zázemí, které mnohdy doposud nepoznalo a to je pravděpodobně největší proměna, která se v oblasti péče o opuštěné děti udála.

Z výzkumného šetření mimo jiné také vyplynulo, že zařízení ústavního typu, která pečují o děti, jsou opředena mnoha předsudky a nálepkami, kterých se jim dostává ze strany veřejnosti. Ačkoli ústavní péče ušla dlouhou cestu a v mnoha ohledech se značně rozvinula a odbourala velké množství negativních aspektů, ve společnosti stále panuje názor, že děti žijící v ústavech jsou předem odsouzeni k dráze kriminálního nebo narkomana a že personál ústavu jsou chudáci, kteří by měli být litováni, protože musí s touto klientelou denně přicházet do styku. Všichni respondenti se s těmito předsudky a celospolečenským negativním naladěním již mnohokrát setkali a setkávají se s ním doposud.

Diplomová práce mě nesmírně obohatila, během psaní teoretické části jsem narazila na velké množství informací o historii ústavní péče a o postavení osiřelého dítěte ve společnosti a vývoji této nešťastné role v průběhu historických etap. Výzkumná část práce mi dala možnost osobně se sejit s lidmi, kteří se v oblasti ústavní péče o děti dlouhodobě pohybují a jejichž zkušenosti pro mě byly nesmírně cenné a mnohdy i překvapivé. Jsem vděčná, že jsem si zvolila právě téma ústavní péče a že jsem měla možnost tuto problematiku do hloubky prozkoumat. Ačkoli dnešní společnost ústavní péči spíše upozadňuje a vyjadřuje se o ní povětšinou negativně nebo vůbec, já budu už navždy vědět, že ústavní zařízení, která pečují o děti mají v našem systému oprávněně své místo a že pro některé děti představují jediný skutečný domov, který kdy poznaly, a to není málo.

Seznam tištěných zdrojů

BUBLEOVÁ, Věduna. *Historický vývoj péče o opuštěné děti*. Náhradní rodinná péče: česko-slovenský časopis. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2000, 3(1), 46-51. ISSN 1212-3765.

BUBLEOVÁ, Věduna, Alena VÁVROVÁ, Lucie VRÁNOVÁ a Jana FRANTÍKOVÁ. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. ISBN 978-80-87455-01-2.

DUNOVSKÝ, Jiří. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-192-5.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-79-6.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2429-4.

LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.

LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006. Fénix. ISBN 80-7185-647-9.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Vyd. 2. přeprac. a rozš. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-76-1.

MÜHLPACHR, Pavel. *Vývoj ústavní péče: (filosoficko-historický pohled)*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2512-3.

MUSIL, Roman. *Pedagogika pro střední pedagogické školy*. Praha: Informatorium, 2014. ISBN 978-80-7333-107-8.

NOŽÍŘOVÁ, Jana. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Linde Praha, 2012. ISBN 978-80-86131-91-7.

PANDA, K. C. *Elements of Child Development. (A basic text for students in Psychology, Education, Home Science, Teachers in Special education, Student Social Work at +2 and University levels)*. Kalyani Publishers, 1981. ISBN 81-7663-467-0.

STODŮLKOVÁ, Eva a Eliška ZAPLETALOVÁ. *Pedagogika pro střední školy*. Beroun: Machart, 2011. ISBN 978-80-87517-22-2.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

TRNKOVÁ, Lucie. *Náhradní péče o dítě*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. Právo prakticky. ISBN 978-80-7552-864-3.

Seznam elektronických zdrojů

Dětský domov Pardubice [online]. [cit. 2022-03-20]. Dostupné z:

<https://www.ddpardubice.cz/o-nas>.

Výchovný ústav Kutná Hora [online]. 2014 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z:

<https://www.vukh.cz/info>.

Dětský domov se školou Býchory [online]. 2014 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z:

<http://www.domov-bychory.org/o-nas/>

Seznam příloh

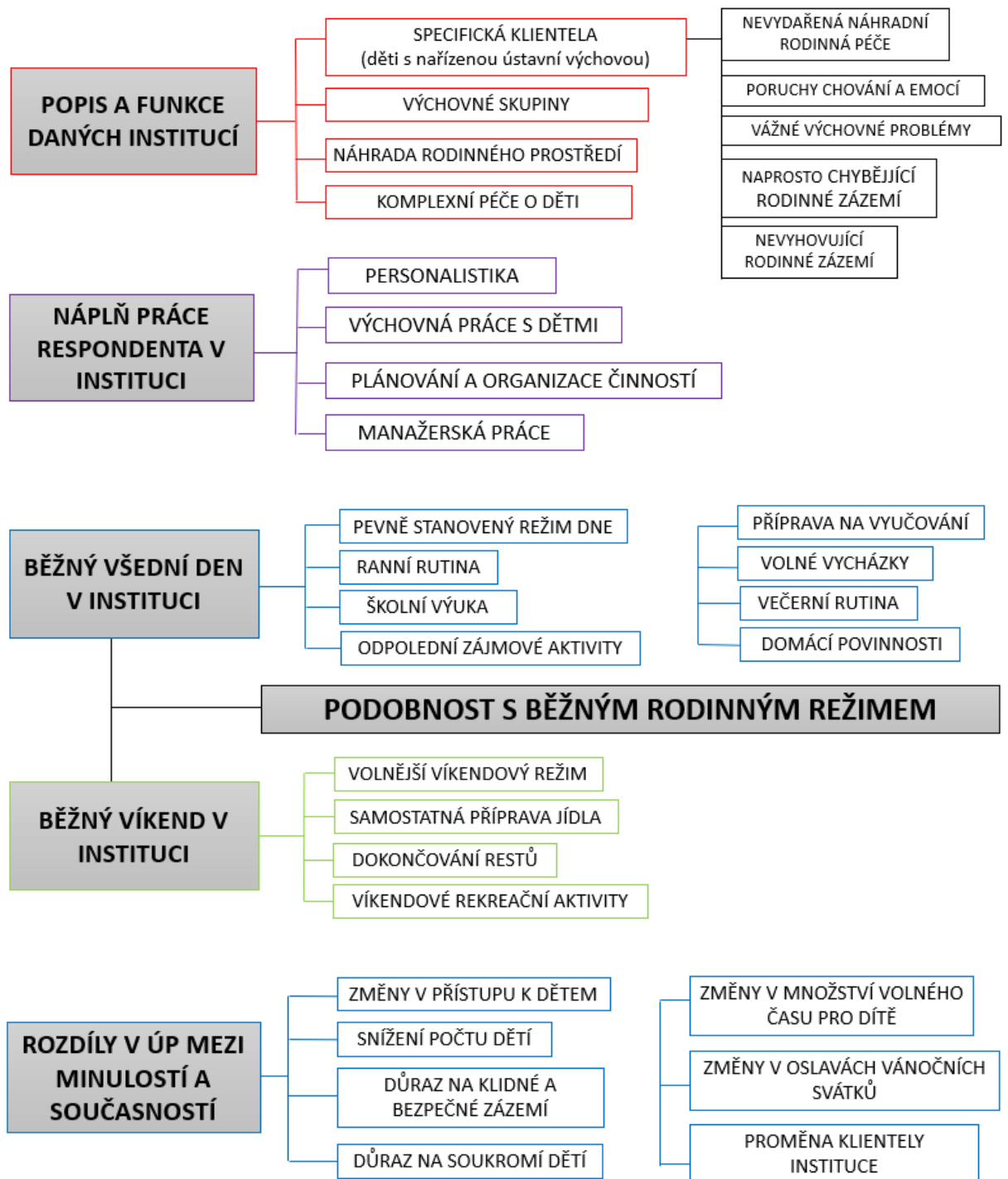
Příloha č. 1: Kostra analytického příběhu

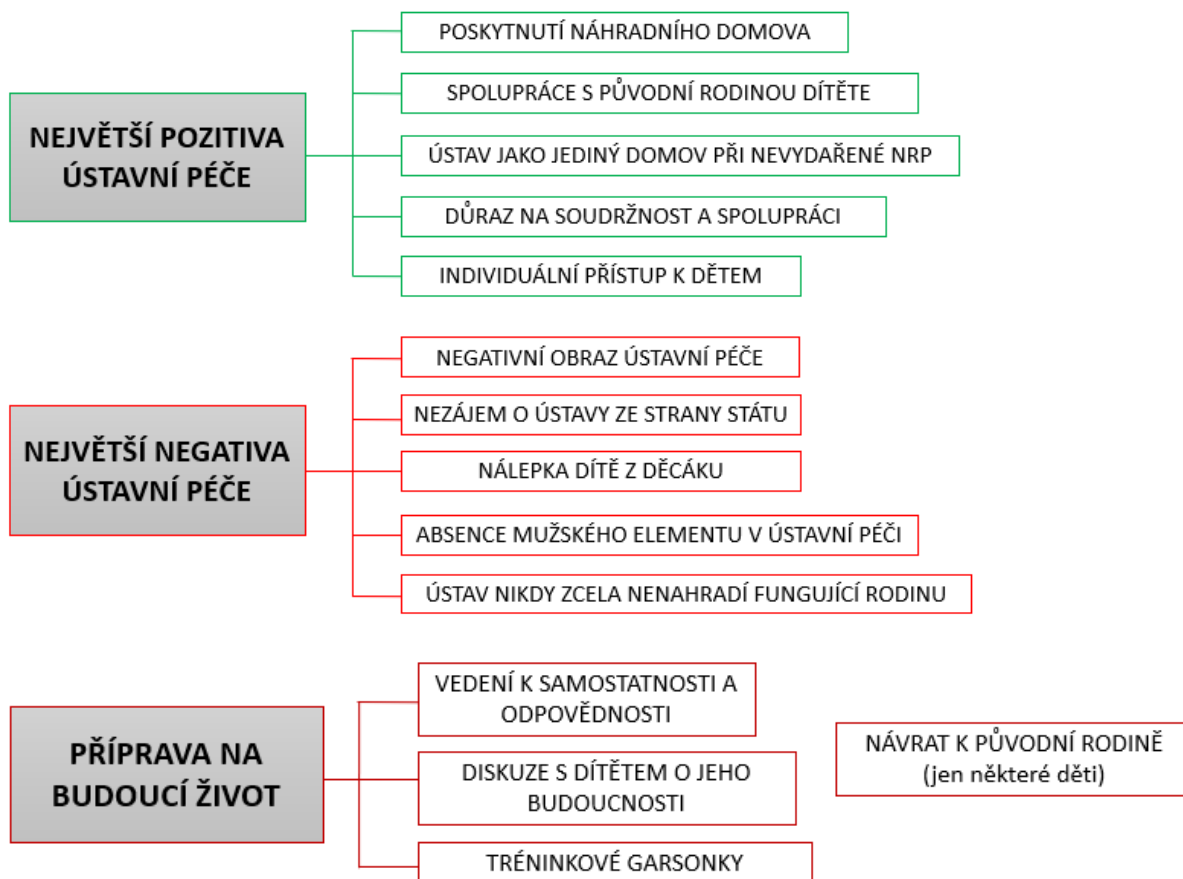
Příloha č. 2: Návod k rozhovoru

Příloha č. 3: Přepis a kódování jednoho z rozhovorů

Příloha č. 4: Kategorizace dat jednoho z rozhovorů

Příloha č. 1: Kostra analytického příběhu

NÁVOD K ROZHOVORU

Okruh č. 1 – PŘEDSTAVENÍ INSTITUCE A ÚLOHA DOTAZOVANÉHO V TÉTO INSTITUCI

- (základní informace o instituci budu mít samozřejmě z webových stránek, ale ráda bych, aby respondent popsal instituci neformálně svými vlastními slovy)
- Jaká je úloha (pozice, funkce) respondenta? Jaká je náplň jeho práce? Jakým způsobem pracuje s dětmi?

Okruh č. 2 – POPIS BĚŽNÉHO REŽIMU DNE V KONKRÉTNÍ INSTITUCI

- Jak vypadá běžný den v dané instituci? Mají dny přesné časové vymezení a rozvrh činností?
- Jak vypadají víkendové dny v dané instituci?

Okruh č. 3 – POROVNÁNÍ VÝVOJE PÉČE V ÚSTAVNÍM SEKTORU (OD DOBY NÁSTUPU AŽ PO SOUČASNOST)

- Jak se vyvíjela péče v ústavním zařízení od doby nástupu respondenta až po současnost?
- V čem vnímá respondent největší rozdíly?

Okruh č. 4 – POZITIVA A ÚSKALÍ ÚSTAVNÍ PÉČE

- V čem vidí respondent pozitiva ústavní péče?
- V čem vidí naopak negativa?
- Kde je podle respondenta prostor pro zlepšení?

Okruh č. 5 – JAK VYPADÁ PŘÍPRAVA DÍTĚTE ČI MLADISTVÉHO NA ODCHOD Z INSTITUCE

- Jakým způsobem instituce připravuje děti na budoucí odchod ze zařízení?

Příloha č. 3: Doslovný přepis a kódování jednoho z rozhovorů

Respondent č.	2
Instituce	Dětský domov Pardubice
Funkce	Hlavní vychovatelka
Doba působení	17 let

Můžete prosím popsat čím se zabývá Vaše instituce?

Tak naše instituce se jmenuje Dětský domov Pardubice, jsme tady pro děti, snažíme se jim nahradit domov, přičemž některé z našich dětí skutečně žádný jiný domov, vlastně nemají, tenhle je v podstatě jediný, který poznaly. Jo a ještě je potřeba říct, že všechny naše děti mají vlastně nařízenou ústavní výchovu od soudu. Co se týče toho nástupu dítěte k nám, sem do domova, tak si myslím, že je strašně důležité určit ty naše pravidla a seznámit to dítě s tím, jak to tady chodí. To nastavení pravidel, hned na začátku většiny těch dětí, když sem k nám přijdou, tak stačí, jo, že většina z nich vlastně v těch pravidlech doma nežily, vlastně tam ta výchova byla volná a v podstatě dětský domov a všechna tahle zařízení přinášej komplexní péči o dítě. Je to ta péče nejenom materiální, je to ta péče i v rámci prostě, jako vzdělávání, je to péče v rámci toho, že se snažíme ty děti připravovat na odchod z dětského domova, do budoucnosti, je to péče v rámci zájmových aktivit, na který děti je možnost aby tady chodily. Takže je to komplexní péče o to dítě který sem přichází, ale jak říkám, na začátku většinou stačí to, že prostě tady je nastavenej nějaký řád, platěj tady nějaký pravidla a respektování těch pravidel vlastně přináší dětem i to bezpečí, který doma neměly. A to je jedna z těch nejdůležitějších věcí, aby ty děti se tady cejtily bezpečně.

Jaká je náplň Vaší práce?

Tak já jsem vedoucí vychovatelka, to znamená, mám na starosti ten tým pedagogů, to znamená, jsou to všichni vychovatelé a asistenti pedagoga, kteří pracují s dětmi a v podstatě pracují v ranních, odpoledních a nočních službách, jsou to samozřejmě i víkendy, je to nepřetržitý provoz, takže zajištění té péče nebo těch služeb okolo toho, aby ta péče o ty děti byla zajištěná, je hodně náročná, mmm, mám na starosti i, v rámci škol zajišťování nějakých pomůcek pro děti, s paní ředitelkou společně rozhodujeme o tom, jaké a kolik zájmových aktivit ty děti si mohou vybrat, to znamená je tady nějaká ta zájmová činnost, je to vždycky taky o tom, kolik těch financí máme, co si můžeme dovolit, vedeme děti k tomu, aby ty zájmy, který si vyberou, tak

NÁZEV INSTITUCE

SNÁHA NAHRADIT
DĚTEM DOMOV

NAŘÍZENÁ ÚSTAVNÍ
VÝCHOVA

VYMEZENÍ PRAVIDEL
HNED NA POČÁTKU

PŮVODNÍ DOMOV BEZ
PRAVIDEL

KOMPLEXNÍ PÉČE O
DÍTĚ

POCIT BEZPEČÍ
PROSTŘEDNICTVÍM
PEVNÉHO ŘÁDU

FUNKCE
RESPONDENTKY V
INSTITUCI

PERSONALISTIKA

ZAJIŠTĚNÍ PÉČE

ZAJIŠTĚNÍ ŠKOLNÍCH
POMŮCEK

VÝBĚR ZÁJMOVÝCH
AKTIVIT

aby u nich vydržely, aby tam byla nějaká perspektiva, že nebude ty aktivity během roku několikrát měnit. Mám na starosti veškeré akce a aktivity i který jsou mimo dětský domov nebo který společně jako dětský domov děláme, to znamená vždycky se musíme držet toho na co máme, co si můžeme dovolit a jsou to nejenom aktivity, který se dějou v průběhu roku, ale nejnáročnější jsou aktivity a plán různých akcí o prázdninách, my vlastně v podstatě teďka už druhým rokem nám děti moc nechoděj domů o prázdninách, třeba o těch letních, který máme teďka naposledy za sebou nebo o Vánocích, tak jsme tady skoro celou tu dobu měly plnej stav, takže je potřeba nějak zajistit i ty rekreační a ozdravný pobyty dětí, aby se vystřídalaly. Snažíme se teďka ty věci dělat spíš v menších skupinkách, dřív, když jsem tady začínala, tak dětský domov vždycky vyjížděl kompletně celý dětský domov, a dneska se snažíme spíš aby ty skupinky byly o šesti o osmi dětech, aby to, že jedeme někam na výlet nebo jedeme někam na pobyt, tak aby to bylo spíš pro ty děti individuální a bylo to pro ně příjemný a bylo to takový rodinný a mělo to tu atmosféru, jako že, si to ty děti užijou a je to fajn záležitost. Mám na starosti, nevím co ještě. Taky praxe mám na starosti.

PRÁZDNINOVÉ A
REKREAČNÍ
POBYTY

RODINNÁ
KOLEKTIVNÍ
ATMOSFÉRA

STUDENTSKÉ PRAXE

Jak byste popsala běžný všední den ve Vaší instituci?

Naše všechny děti v tuto chvíli chodí do školských zařízení, to znamená jsou to mateřský školy, základní, střední školy, učňovský vzdělávání, může se stát, že přijmeme některé dítě narychlo a není třeba školka a než se nám podaří sehnat školu, tak pak tady to dítě zůstává. Takže za běžnýho režimu děti ráno vstávají, maj nějakej budiček, nastídaj se, hygiena a odcházej do škol. Musím říct, že většina dětí odchází samostatně, u dětí mladších sedmi let nebo dětí, který toho nejsou mentálně schopný, tak je doprovázíme do škol. Dopoledne pokud není dítě nemocné nebo z nějakýho jinýho důvodu, teďka z důvodu třeba karantén a tak dále, tak tady dopoledne žádný dítě nemáme a po obědě se děti vrací ze školských zařízení a je to jako doma, chvílku si odpočinou, většinou se převléknou do domácího oblečení, dělají nějakou přípravu na vyučování, vždycky je to individuální, to znamená, podle toho jak to dítě, kolik toho zvládne, takže s nějakejma přestávkama, buďto to je s plnou podporou vychovatele a asistenta a nebo je to s částečnou a nebo ty starší děti už samozřejmě samostatně, s tím, že potom mají nějakou kontrolu toho, co udělaly nebo se nechaj přezkoušet a tak dále. V odpoledních hodinách probíhají zájmové aktivity, my se snažíme, aby tyhle zájmové kroužky byly všechny mimo dětský domov, jiný dětský domovy maj, třeba já nevím, keramiku a

ŠKOLNÍ DOCHÁZKA

RANNÍ RUTINA

ODCHOD DO ŠKOLY

ŠKOLNÍ VÝUKA

VOLNÝ ČAS,
ŠKOLNÍ PŘÍPRAVA

ODPOLEDNÍ
ZÁJMOVÉ
AKTIVITY

tancování přímo v těch dětských domovech, ale my chceme, aby děti chodily za kroužky ven, aby poznávaly i jiné autority, aby poznávaly i jiné kamarády, takže ta zájmová činnost se realizuje v různých domovech mládeže, ve sportovních kroužcích, protože choděj kluci i na judo, na basket a tak dále. Po tý době, co je hotová příprava na vyučování, tak tam je práce pro ty ostatní výchovy v rámci pedagogický práce, to znamená jsou to nějaký výtvarný pracovní činnosti, jsou to přírodovědný vycházky, sportovní hry, na hřišti, venku, podle toho co nám dovolí počasí, ale leckdy to jsou činnosti, se kterejma ani nepočítáme, nemáme je naplánovaný, jsme zvyklí prostě ten plán dělat tak, jak je potřeba toho dítěte ten den a když vám přijde dítě ze školy a prostě, nebo ze školky, a prostě má malý bačkorky nebo mu není dobře, tak prostě okamžitě musí asistent nebo vychovatel jít s ním k lékaři nebo koupit věci, bačkory třeba na sebe, jo takže to zajištění těch všech potřeb toho dítěte, tak jak to přináší se i v rodinným životě. Většinou, starší děti pokud maj splněný povinnosti, tak jsou jim umožněny volný vycházky. Děti to tady dost využívaj, myslim si, že naše děti žijou život městských dětí, to znamená, tak jak ty děti v rodinách prostě, když maj hotovo, tak se můžou jít proskotačit ven, tak je to tak i u nás. No a pak večer už jsou to většinou nějaký služby, snažíme se děti vést k tomu, aby trochu ten svůj prostor opečovávaly, starají se o to, aby třeba v koupelnách, každá ta skupina má svoji koupelnu, aby si tam udržovaly pořádek. Všechny děti, kromě úplně těch nejmladších, a teď myslím děti pod šest let, uměj zacházet s pračkama, uměj si vyprat prádlo, uměj si to prádlo poskládat a uklidit, starají se o úklid pokojů, tak to jsou takový ty, my tomu říkáme rodinný věci, to znamená, že se staráme trochu o ten prostor, kde žijeme, ale i o ten prostor kolem nás, to znamená, máme tady rozlehlou zahradu, takže jsou to i nějaké práce na zahradě. A po večeři, která je někdy kolem tý šestý hodiny, tak pak už večer jsou to ty aktivity takový odpočinkový, děti maj osobní volno nebo někdy třeba u těch starších dětí je tam třeba ještě nějaký vzdělávání, to se nechaj vyzkoušet a tak. Takže takhle asi. Večerka a usínání dětí je nastavený nějakým, má to nějaký rád, to znamená podle věku, děti dobře vědí, myslim, že to je nastavený dobře a i ty večerky tady probíhaj poměrně v klidu.

Jak vypadají víkendové dny?

Tak víkendové dny probíhají tak, že pokud nemáme nějakou akci, nebo nemá ta skupina nějakou aktivitu, kdy je nutný prostě ten budiček upravit nějakým časem, tak se vlastně ty děti buděj

**VÝCHOVY V RÁMCI
PEDAGOGICKÉ
PRÁCE**

**ŘEŠENÍ
KAŽDODENNÍCH
NUTNÝCH
PROBLÉMŮ**

VOLNÉ VYCHÁZKY

**ZVELEBOVÁNÍ
PROSTŘEDÍ**

**VEDENÍ
K DOMÁCÍM
PRACÍM**

PRÁCE NA ZAHRADE

**VOLNÝ ČAS
(odpočinek)**

VEČERNÍ RUTINA

**VOLNÁ KLIDNĚJŠÍ
RÁNA**

postupně. Já sama jsem byla překvapená, když jsem sem nastoupila, tak jsem si myslela, že prostě tady je nějaký takovej jednotnej budíček, ale ty děti prostě tak nějak vstávají postupně a během toho dopoledne. No a o tom víkendu se teďka nově, my máme vlastně od prvního první zrušenou školní jídelnu, takže každá ta rodinná skupina, což jsem neřekla i v tom týdním, že se prostě spolupodílí třeba na přípravě svačin nebo přípravě večeří, tak jak to podle toho věku to dítě zvládne. Některé starší děti mohou jít i na nákup. V některých rodinných skupinách se i o víkendu děti spolupodílejí na tom, že si vymyslejí jídelníček na víkend, spolupodílejí se na tom, že si udělají rozpočet, to znamená, co si můžeme dovolit, protože na každý dítě je nějaká stravovací norma, co si můžeme dovolit nakoupit a pak vlastně i na ten nákup dojdou a v některých skupinách se dokonce spolupodílejí i na tom, aby ten oběd nebo aby uvařily. Dokonce jsou tady i kluci který prostě si najdou na internetu prostě recepty a upečou třeba nějaký koláče a prostě baví je to. **O tom víkendu jsou to věci který, je to jako v rodině, který nestíháte, to znamená dodělávají se věci v rámci úklidu, v rámci prádla, v rámci nákupů, tak aby ty věci kolem těch potřeb dětí byly zajištěny, ale snažíme se aby ty víkendy byly i rekreační, aby byly i, že děti jezdějí na výlety, chodějí na různé vycházky, máme různé aktivity, někdy je ta aktivita nebo ta akce jenom tady v domově, že si prostě udělají nějaký karneval nebo si udělají nějaký sportovní závody na zahradě, mezi sebou vzájemně soutěží anebo je to prostě jenom v té skupince, tak jak máme ty rodinné skupiny, kde je cca šest sedm dětí. Ta činnost o těch víkendech je taková volnější, ale přesto je to hodně i jakoby o práci, jo, já si myslím, že se to hodně podobá tomu co je doma.**

Takže ty dny mají nějaké časové vymezení? Některé rozvrh činností?

No, o víkendu ne, o víkendu je to volnější, pokud neodjíždíme někam na výlet jak jsem říkala, tak prostě během toho dopoledne prostě děti vstávají mezi osmou nebo třeba desátou hodinou. Máme tady teďka děti který třeba chodějí nově do tanečních a když prostě přijdou po půlnoci od tanečních tak si prostě, když si dopoledne do oběda přispějí a není potřeba, aby ty děti u něčeho v rámci té skupiny byly, že třeba ta skupina odjíždí nebo jsou někde potřeba, tak si můžou prostě přispát do oběda, je to jako doma, jo, že je něco, kam ty rodiče dovolíš, kde to dítě se může zdržet. Máme tady děti, který třeba vstávají brzo, ráno jedna holčička jezdí do Hradce, vstává brzo ráno, celý týden třeba po pátý hodině, tak proč by si o víkendu nepřispála.

**SPOLUPRÁCE PŘI
PŘÍPRAVĚ JÍDLA**

**SPOČÍTÁNÍ
ROZPOČTU, NÁKUP
JÍDLA A VAŘENÍ**

**DOKONČOVÁNÍ
RESTŮ**

**AKTIVNÍ TRÁVENÍ
VOLNÉHO ČASU**

**PODOBNOST
S RODINNÝM
ŽIVOTEM**

VOLNĚJŠÍ REŽIM

**UZPŮSOBNÍ
REŽIMU PODLE
SITUACE**

Zajímá mě, jakým způsobem se tato instituce změnila od té doby, kdy jste sem nastoupila.

No tak asi největší rozdíl vnímám v tom, že se fakt snažíme tady fungovat jako rodina a ne jako ústav, to úplně dřív nebylo takhle. Takže ten přístup k dětem a vlastně i to prostředí našich rodinných skupin je víc podobný domácnostem v rodinám než v děčáku, to si aspoň myslím já, takže to se změnilo. Já jsem nastoupila, ve chvíli kdy tady bylo pět rodinných skupin, teď teda odhaduju, ono se to tak různě měnilo, myslím si, že pět rodinných skupin a v každý tý skupině byly vlastně dva vychovatelé, byly tady noční vychovatelé se tenkrát říkalo. Všechna ta práce byla tady v budově. Časem se to změnilo tak, že ... V určitém období vlastně vykonávali noční práci vychovatelé, zákon to tak umožňoval, pak se ta situace jakoby přehodnotila v zákonu a dneska vlastně vychovatelé pracují jenom při denních službách. Výjimečně když je potřeba zajistit nějakou službu v rámci toho aby byl prostě zabezpečen ten provoz, tak samozřejmě jsme všichni způsobilí i k tomu abychom vykonali i noční službu. Během těch let se to změnilo tak že v podstatě Pardubický kraj, proběhla určitá transformace v té ústavní péči o děti, takže i náš dětský domov prošel touhle transformací. V podstatě jsme prošli projektem s názvem „Transformace péče o ohrožené děti,“ a samozřejmě to mělo na tenhle náš domov nějaký dopad a uskutečnily se tady nějaké změny. A já bych to vzala trošku jakoby konkrétně na těch příkladech, to znamená, já když jsem sem nastoupila a několik let ještě poté, tak tady byly prádelna, dneska v tuto chvíli tady prádelnu už nemáme, všechny děti, jak jsem říkala uměj zacházet s pračkama a jsou schopný se vlastně v podstatě o to prádlo postarat, myslím tím teďka, jako prvňáci i druháci uměj zapnout jako pračku. Další věc, která přišla v tý transformaci je, že se zrušila školní jídelna, to znamená do té doby, se děti ze škol, což pamatuju já, vracely vždycky, třeba když měly odpolední výuku, tak šly sem na oběd a vracely se zpátky do školy. Takže v té době, se zrušila tady jídelna, ty byl jeden z prvních kroků, který se udělal v rámci transformace. Takže teďka už se samostatně stravujeme všichni nejenom v bytech, kde to bylo od začátku, co jsme ty byty začali provozovat, ale je to teď i tady v té hlavní budově našeho domova. Myslím si, že ty děti jsou opravdu vedený k samostatnosti a teď jsem ještě chtěla jako o těch změnách, ale už nevím co. A já bych určitě byla ráda, pokud budete v rámci dětských domovů nebo o tý ústavní péči psát, že mě na tom celým števě, že v rámci Ministerstva školství, který nás má na starosti a

RODINNÉ
PROSTŘEDÍ

V MINULOSTI PĚT
RODINNÝH SKUPIN

DŘÍVE NOČNÍ
VYCHOVATELÉ

DNES POUZE DENNÍ
VYCHOVATELÉ

PROJEKT
TRANSFORMACE
PÉČE O OHROŽENÉ
DĚTI

PRÁDELNA
ZRUŠENA

DĚTI PEROU
SAMOSTATNĚ

ZRUŠENA JÍDELNA

VÝCHOVA K
SAMOSTATNOSTI

NEDOSTATEČNÝ
ZÁJEM O DĚTSKÉ
DOMOVY V DOBĚ
PANDEMIE

v rámci teda, teď nechci mluvit o Pardubickém kraji jako o zřizovateli, je že vlastně v tom období těch karantén a tý epidemie a všeho toho, vlastně to trvalo dva roky, tak jsme si uvědomili, že vlastně dětský domov v tomto státě pro nikoho neexistuje. Já jsem každé večer ve zprávách poslouchala celý ty dva roky o tom, jak zde máme mateřský školky, jak zde máme základní školy, jak zde máme střední školy, učňovské školy, máme tady vysoké školy a o všechny tyhle žáky a studenty se ten stát jako staral. Jednou jedinkrát nepadlo slovo dětský domov, nikoho nezajímalo jak my jsme se s tím popasovali, nikoho nezajímalo, jak jsou na tom naši pracovníci a musím říct, jako tohleto je věc, která mě nesmírně štve, že ani jeden ministr, který se tam vystřídal si neuvědomuje, že dětské domovy v tomto státě existují a neměly by mít jenom tu negativní stránku, jako určitě by si zasloužily i pozornost toho, jestli ti pracovníci určitý kroky zvládají, jestli ty děti jsou v pořádku a neposílat tam jenom armádu jenom proto, aby se o ty děti měl kdo postarat. A to teď fakt myslím jako se vši vážností, protože celý dva roky dětský domov ve zprávách ani jednou nepadl. Protože my jsme vlastně vloni, a to jsme si tady fakt šáhli na dno, pracovali x tejdnu s covidovými dětmi, starali jsme se o ně 24 hodin, leckterí naši starší pracovníci byli v ohrožení života, měli jsme i těžký průběh u některých kolegů, ale nikoho to vůbec nezajímalo. Ale dneska jsou hrdinové, paní učitelky na základních školách, tohleto mi jako nevádí, já ctím práci zdravotníků a smekám před lidmi v sociálních službách, ale že prostě, nikoho vůbec jako, nevím jestli v tomhle státě někdo vůbec ví, že tady dětské domovy jsou, ministr školství, to rozhodně neví, již několik let. To se omlouvám, ale do mě to vždycky vjede.

A ohledně té jídelny, když tady teď vůbec není, tak vaří vychovatelé s dětmi nebo jak?

Je to hlavně náplň asistentů pedagoga, to znamená každá ta skupina má dva asistenty, kteří se střídají na noční a denní služby a během té ranní služby je v podstatě vytvořen vždycky na týden jídelníček. Oni se podívají, co je potřeba nakoupit a v rámci toho jídelníčku se snaží, aby část těch věcí které děti zvládnou, tak aby do toho byly zapojeny, to znamená, že když je třeba k svačině chleba s máslem a s rajčatama, tak ty děti si to prostě odpoledne připravěj, když je k svačině něco složitějšího, třeba já nevím, uvařit pudink, tak většinou ta asistentka to dopoledne uvaří. Když je k večeři, já nevím, třeba pizza, tak si jí děti udělají, když jsou třeba špagety nějaký jako jednodušší, tak si to taky udělají. Když jsou zapečený těstoviny, tak jim to asistentka odpoledne jako

**NEDOSTATEČNÁ
INFORMOVANOST
O DĚTSKÝCH
DOMOVECH V
MÉDIÍCH**

**NEDOCENĚNOST
DĚTSKÝCH
DOMOVŮ**

**KRIZOVÉ OBDOBÍ
BĚHEM PANDEMIE**

**UPOZÁDOVÁNÍ
DĚTSKÝCH
DOMOVŮ A JEJICH
PRACOVNÍKŮ**

**TVOŘENÍ
JÍDELNÍČKU**

**ZAPOJENÍ
MLADŠÍCH DĚTÍ DO
PŘÍPRAVY JÍDLA**

**POMOC A PODPORA
ASISTENTKY
PEDAGOGA**

uvaří, zamíchá, oni si to pak zapečou. Ale snažíme se teda aby ty děti, v rámci toho, že mají i nějaký věci do školy, opravdu je vedem k tomu, aby se postaraly i o úklid těch svých prostor, mají i zájmové aktivity, někteří chodějí na volný vycházky, tak jako úplně nemůžou stát pořád u plotny a sama bych chtěla vidět, který dítě stojí u plotny. Takže částečně jim ty dospělí se snažejte to stravování zajistit, ale vedem děti k tomu, aby se to jako naučily. Jo když je potřeba odpoledne doběhnout pro nějaký pečivo nebo pro nějaký nákup, tak i ty děti prostě pošleme, ať jdou na nákup. A jak jsem říkala i o těch víkendech, tak v podstatě, vždycky je to na tý skupině, za prvé jak jsou vedený těma pracovníkama, za druhý, když jsou tam děti, máme třeba skupinu kde jsou převážně děti s mentální retardací, tak tam se úplně nedá očekávat, že by ty děti byly schopný udělat nějakou kalkulaci. Jo je to vždycky o tom, jak ta skupina vypadá a tam se potom snažíme ty děti do toho nějak zatáhnout, ale vlastně, v podstatě, je to práce asistentů pedagoga, společně s vychovatelem, ale pomáhají a jsou na tom spoluúčastní i ty děti. A tak je to vlastně i na bytech, tam jsme si to vyzkoušeli a teď to vlastně děláme i tady.

**DOSTATEK ČASU
NA VOLNOČASOVÉ
AKTIVITY A
ŠKOLNÍ PŘÍPRAVU**

**SAMOSTATNÉ
NÁKUPY**

**KLÍČOVÉ JE
SLOŽENÍ
VÝCHOVNÝCH
SKUPIN**

**NA DOMÁCÍCH
PRACÍCH SE
SPOLUPODÍLEJÍ
VŠICHNI**

Kdybyste měla vypíchnout ty největší rozdíly?

Já jsem tady byla na začátku, když tady v té budově bylo čtyřicet dětí, dneska tady máme těch dětí polovinu a je to hrozně znát, je to prostě za mě klidný prostředí pro ty děti, už jsem to zmiňovala, když jsem mluvila na začátku, říkala jsem, že když jsme někam s dětma jezdili, tak jsme jeli vždycky se čtyřiceti dětma, dneska jako cílem je, i když nás to vyjde daleko draž, aby ty děti prostě jezdily s tou skupinkou nebo prostě děláme výjezdy, který jsou na týden pro šest osm dětí maximálně, to spíš pro šest dětí, protože si myslíme, že ty děti si to fakt jako užijou, je to úplně něco jinýho. A snažíme se k tomu, aby tam furt byl ten individuální přístup, aby těch dětí, když se někam pohybují, nebo někam jdou nebo někde žijou, aby jich byla co nejmenší skupinka, protože si myslím, že to je ten ideál. Já si pamatuju, když tady ten barák byl plnej dětí a bylo to jedno jestli to byl den, víkend nebo to byla prostě, bylo tady hodně jako živo a teď když tady budeme sedět i odpoledne tak tady je prostě klid, je tady opravdu klid. Někdy leckdy jsou tady lidi odpoledne na návštěvě a říkají jako kde ty děti máte, vždyť my ani skoro nevíme, že tady jsou. A to si myslím, že to, že vlastně, to bezpečí a ten klid co to dětem přináší je vlastně to nejdůležitější, co vlastně můžeme teďka těm dětem nabídnout.

**SNÍŽENÍ POČTU
DĚTÍ**

**CESTOVÁNÍ
V MENŠÍCH
SKUPINÁCH**

**INDIVIDUÁLNÍ
PŘÍSTUP**

**DŘÍVE VÍCE DĚTÍ A
VĚTŠÍ ROZRUCH**

**NYNÍ MÉNĚ DĚTÍ A
VĚTŠÍ KLID**

**DŮRAZ NA KLID A
BEZPEČÍ PRO DĚTI**

V čem vidíte největší pozitiva ústavní péče?

No, tak já si myslím, že asi tím našim největším pozitivem je to, že pečujeme a vychováváme děti, u kterých selhala nebo prostě nějakým způsobem nefunguje jejich původní rodina. To si myslím, že je asi nejvíc. Protože naše děti jsou zkrátka v některých ohledech specifické a neprožily bohužel takové to pohádkové dětství, které vám chce vaše vlastní rodina většinou dát, ba naopak mají za sebou různé negativní zkušenosti a to se na nich prostě nějak podepsalo, asi na každým by to zanechalo nějaký následky. Takže podle mě je vůbec takové největší pozitivum to, že my těm dětem vlastně nahrazujeme domov, samozřejmě to, ten život tady pro ně není stejný jako by byl, kdyby žily v rodině, ale přesto se snažíme jim ten domov dát a snažíme se je vychovávat a předávat jim nějaký vlastní zkušenosti a hodnoty, jak nejlépe dovedeme. Ono totiž, tohle je těžký. Často se říká, že děti v ústavní péči jsou citově deprivovaní, ale ono je to hrozně těžký, protože ty děti i v rámci toho, že prostě choděj na různý vyšetření, tak se to dost často jako používá, ale já zase si říkám, že měli bycho být objektivní. Kdyby se dost často udělala nějaká škála i dětí z rodin, my prostě musíme počítat s tím, že pracujeme s dětmi, kteří jsou z nefunkčních rodin a samozřejmě tam ty věci byly nastavený jako špatně. Samozřejmě se tam věci děly takový jaký se tam děly, bohužel teď dost často přijímáme děti a čím dál častěji děti, který jsou zneužívaný a týraný, takže bodejď by se to na těch dětech nějak nepodepsalo, ale zas kdybychom vzali, já vždycky říkám, že je dobrý se na to podívat jako z druhý stany a vzali bychom určitý procento dětí z rodin, tak by mě zajímalo, jestli třeba i ty děti taky tam nemaj citovou deprivaci. Já musím uvést jeden příklad, a dost často slycháme, že ty děti malinký když jsou do ústavní péče, tak že je to poznamenaná na celý život. Máme tady holčičku, která byla přijmuta, nebyl jí ještě ani jeden rok, bylo to jedno asi z prvních dětí, který byla tady nejmladší přijmutá, protože jsme kvůli ní pořizovali tenkrát postýlku, ohrádku a všechno a přišla k nám jenom proto, že vlastně měla starší sourozence dva a my vlastně takhle malý děti přijímáme jedineh tehdy pokud jsou součástí sourozenecký skupiny. Nikdy bychom dítě samostatně takhle malinký nevzali, protože my jsme zařízení spíš pro ty děti školního věku. A je to holčička, která je dál ve styku s maminkou, maminka sem chodí dost často. Samozřejmě je to dítě, který žije v ústavní péči a já fakt na ní nemůžu vůbec říct, že bych na ní viděla nějakou citovou deprivaci. Je to jedna z nejužasnějších holčiček která tady jako je a, takže ono je to

**POSKYTNUTÍ
NÁHRADNÍHO
DOMOVA**

**POMOC DĚTEM
POZNAMENANÝM
PŮVODNÍM
PROSTŘEDÍM**

**SNAHA
POSKYTNOUT
DOMOV A ŘÁDNOU
VÝCHOVU**

**CITOVÁ
DEPRIVACE**

**PŮVODNÍ
NEFUNKČNÍ
RODINNÉ
PROSTŘEDÍ**

**CITOVÁ
DEPRIVACE NEJEN
U ÚSTAVNÍCH DĚTÍ**

**KONKRÉTNÍ
PŘÍKLAD DÍTĚTE
V ÚSTAVNÍ PÉČI**

**DÍTĚ BEZ ZNÁMEK
CITOVÉ
DEPRIVACE**

hrozně těžký jo. A je jí osm ted'ko, takže ona už tady je přes osm let. Na ty děti je dost často poukazovaný všema různějma odborníkama, to já je nechci nějak zpochybňovat jo, ale na druhou stranu kdybychom měli být objektivní, tak bychom měli vzít stejný procento dětí z rodin, i je vyšetřit a zjistit zda ty děti i někde jinde v rodině nejsou citově deprivovaný. Samozřejmě asi když ta rodina funguje, tak je to zlatý a svatý, je to pro to dítě to nejlepší, co může být. Jsou tady děti, který jak jsem říkala ty rodiny nemaj funkční a myslím si, že ta ústavní péče, pokud je dobře nastavená a jsou tam nějaký pravidla, který ty děti dokážou potom provést tou ústavní péčí a při tom odchodu jsou schopný odejít a samostatně fungovat, tak si zas myslím, že to není úplně takový zlo, tak jak se o nás jako mluví. Za ty léta co já tady jsem, tak odešlo spousta dětí, většina z nich tady zůstává v Pardubicích, maj tady možnost bydlení i práce, buďto se domluvěj prostě po jednom, někdy jsou u svých partnerů a nebo prostě jich jde třeba víc, ale já musím říct, že jich odešly desítky a možná by mně stačila asi jedna ruka na děti, který vím, že prostě nedopadly dobře. A to si myslí, že je výsledek, konkrétně práce v tomhle zařízení těch našich pracovníků, tak jak je to nastavený a těch pravidel. Takže já jako, chápu, že ústavní péče není úplně to ono a nemůže se to srovnávat s rodinou funkční, ale my proboha řešíme to, že jsou to děti z nefunkčních rodin a pak si myslím, že prostě nějaký to místo ta ústavní péče tady v tom státě prostě má.

Jaká jsou podle Vás největší negativa ústavní péče?

No mě napadá jako první negativum, je že je hrozně málo mužů a my hlavně teda máme smůlu na muže, ted' teda nevím jestli je to otázka jenom ústavní péče, ale myslím si, že je to jako i trend ve školství, že je prostě málo mužů a bylo by potřeba jako. No dětem prostě chyběj ty mužský vzory, jo je to, ale kde vzít a nekrást. Negativum trošku přinášíme i tím, a jsou to zejména ti pracovníci, kteří mají to srdíčko, jsou to ty lidi, kteří to nemají jako to povolání, ale mají to jako to poslání, je to ten učitel'skej, to řemeslo, tak to s sebou přináší i to riziko, že vlastně, někteří z nich dětem dělají čtyři a dvaceti hodinovej servis, a to je trošku možná i to negativum, jo, že prostě je ten servis takovej, že prostě, ty děti jsou zvyklý a často, když ta situace nastane, tak já se třeba na ně zlobim, že prostě si neuvědoměj, že maj maj mít něco podepsanýho nebo cokoli a vždycky tady je nějaký ten člověk, kterej jim takzvaně ten zadek jako zachrání, jo, a to trošku beru jako to negativum. Takže když ten člověk bude statečnej a nechá ho v tom jako vykoupat, jo a řekne prostě ne, tak ted' musíš mít nějakou zodpovědnost, tak ted' prostě, si to musíš někde zařídit

**CITOVÁ
DEPRIVACE JAKO
NÁLEPKA**

**VÝZNAM
FUNGUJÍCÍ RODINY**

**ÚSTAVNÍ PÉČE JAKO
VÝCHODICKO
Z NEFUNKČNÍ RODINY**

**POZITIVNÍ
ZKUŠENOSTI S DĚTMI
OPOUŠTĚJÍCÍ DD**

**ODBORNÝ PERSONÁL
A NASTAVENÍ
PRAVIDEL**

**DŮLEŽITOST A
POZICE ÚSTAVNÍCH
ZAŘÍZENÍ**

**ABSENCE
MUŽSKÉHO
ELEMENTU
V ÚSTAVNÍ PÉČI**

**PŘÍLIŠNÁ
DOBROSRDČNOST
ZE STRANY
NĚKTERÝCH
PRACOVNÍKŮ**

**NEOCHOTA
NECHAT DĚTI NĚST
ZODPOVĚDNOST**

nebo prostě tak to nebudeš mít, ale dostaneš jako vynadáno, tak to zas né každej ten pracovník umí, protože oni většinou ty srdíčka v tý ústavní péči ty pracovníci jako maj a tak to možná trošku, je taky jakoby negativní a ono se někdy mluví ošklivě o tom, což já teda si o nás jako úplně nemyslím, že to někdy mají děti jako na hotelu. Myslím si, že naše děti si toho dost tady odpracujou a musej jako udělat, protože to tak prostě, je tak nastavený, ale že samozřejmě ten servis ty děti tady maj, tak to maj, ale je to někdy i, říkám, o tom dobrým srdíčku, že ty lidi to tak úplně nemyslej špatně. Jedna z negativních věcí samozřejmě je, že se tady střídá hodně pracovníků, ale kdyby mně někdo ukázal, protože já jsem odpovědná za to, jak ten provoz tady poběží a jak ty služby budou udělaný, takže když by mně někdo ukázal, jak to udělat, abych tady měla třeba jenom jednu třetinu z těch lidí, tak já si ráda nechám poradit jo, ale prostě, práce okolo těchto dětí není na dvacet čtyři hodin týdně, to prostě nejde, takže samozřejmě uznávám, ano, je nás tady těch pracovníků hodně, ale je nás tady tak, aby ten provoz byl zajištěnej a není tady ani jeden člověk jako navíc. Jo takže, to беру jako negativum, že samozřejmě těch lidí je hodně, ale zpátky se vrátím k tý holčičce, tak my jsme tady v tý době měli Českou školní inspekci, ta chtěla aby se jí v určitém období mezi tím prvním a třetím rokem věnoval třeba jenom dopoledne jeden pracovník, abychom mu prostě dali jiný služby a tak dál, ale na tý holčičce dneska je vidět, že prostě se na ní ty lidi asi kteří s ní pracovali nezanechali žádné negativní dopad, ale je to fakt holčička, která je samostatná, usměvavá, spokojená, chodí k mamince, od maminky se vrací, těší se sem, těší se k mamince, myslím si, že holčička je úplně v pořádku, jo je to prostě konkrétní případ, kterej tady máme. Takže jako negativum, ano беру, je tady hodně těch lidí, kteří se kolem těch dětí motaj, ale my to jinak udělat neumíme. Jinak negativní asi z pohledu dětí, což já teda úplně nemůžu posoudit, ale věřím tomu, že pro ně je to negativní, je nálepka jako jsem dítě z děčáku, je to ve třídách, je to ve školách, někdy to bývá třeba, nevím jestli v těch bytech, my docela v těch bytech máme štěstí na to, že nás tam přijali, že si jako opravdu ty lidi co bydlej vedle to musej vědět, tak že to vzali překvapivě dobře. My teda na to zvonku u toho bytu nemáme napsáno nic jako dětský domov nebo tak něco. Tak ale přesto si myslím, že ta nálepka jako jo, že třeba pamatuju si i dívky který byly na středním vzdělávání a tam prostě třeba tvrdily, že jsou na intru. Protože prostě tu nálepku nechtěly mít, takže ta nálepka „Jsem dítě z děčáku,“ ta je taková jakoby negativní bych řekla.

**SERVIS JAKO NA
HOTELU (z pohledu
veřejnosti)**

**VELKÉ MNOŽSTVÍ
A ČASTÉ STRÍDÁNÍ
PERSONÁLU**

**U NEJMLADŠÍCH
DĚTÍ POUZE JEDEN
VYCHOVATEL**

**KONKRÉTNÍ
PŘÍKLAD DÍTĚTE
BEZ NEGATIVNÍHO
DOPADU ÚSTAVNÍ
VÝCHOVY**

**NÁLEPKA „DÍTĚ
Z DĚČÁKU“**

**DĚTI SE STYDÍ ZA
TO, ŽE ŽIJÍ V DD**

Máte nějaké návrhy jak vyzdvihnout tu ústavní péči?

Aby si uvědomovali ve státě, že jsme školské zařízení, jsme pod Ministerstvem školství a že nemají jenom ve své gesci základní a střední školy a tyhle věci, ale že mají taky nás, protože si myslím, že my by jsme si tu pozornost jako zasloužili. No a určitě nějaká podpora tý profese, aby sem šli ty speciální pedagogy do tý ústavní péče dělat jako chlapi. Protože ty chlapi fakt jako chyběj a ten mužskej vzor, samozřejmě máme nějaký dobrovolníky nebo prostě se snažíme spolupracovat v rámci i trenérů třeba a tak dále, tam kde ty chlapi jsou, proto ty děti choděj hodně na ty kroužky a v podstatě máme kluky, kteří trénujou skoro pětkrát týdně, jo ale to je věc, která určitě bych řekla že chybí a je to otázka asi i peněz pro ty muže si myslím nebo nevim.

**VĚTŠÍ POZORNOST
OD MINISTERSTVA
ŠKOLSTVÍ**

**NALÁKAT DO
ÚSTAVNÍ PÉČE
MUŽE**

Jak připravuje zařízení děti na odchod ven?

Tak u těch mladších dětí je to hodně v rámci přípravy na vyučování, že teď ti pomáháme, jsi prvňák, druhák, už seš čtvrták, tak teď to zkusíš sám, já ti to zkontroluju. Máme nastavený u těch nejstarších dětí, třeba osmá třída, že se prostě připravujou sami v pokoji a my je pak jenom vyzkoušíme, už si za to zodpovídaj. Nenaučil ses? Máš pětku? No tak to je tvůj problém. Chtěls na tuhle školu? No tak když máš pětky, tak to asi jako nepůjde. Je to o tom, že, nevypral sis včera? Máš špinavý kalhoty? No tak asi půjdeš ve špinavých nebo já nevím jako, jo, a prostě je to v každý tý činnosti, v každým tom dílu, to co se týče kolem těch dětí, tak se snažíme prostě, dle věku, dle mentální schopnosti, je vést k té samostatnosti. Takže takhle k nim přistupujeme. A potom když to dítě dosáhne dospělosti, je mu těch osmnáct let, tak se přesouvá do té garsonky, kde už vlastně nepotřebuje dohled toho vychovatele, protože jsou to už dospělí lidé. Pořád mají ale toho svého klíčového pracovníka, takže sociální pracovníci tady z dětského domova, když s čímkoli potřebujou poradit, tak vědí, že se na ní můžou obrátit. Jinak ale žijou už samostatně v těch garsonkách. Ale maj taky nějaký povinnosti, aby na sobě měli naloženou nějakou zodpovědnost a vlastně se stali jako zodpovědnějma lidma. Sice jsou to banality, je to banalita třeba o tom, že ráno odcházím, mám tam sešit a napíšu se, protože když se přijde třeba paní sociální pracovnice podívat kde někdo je, tak zjistí, že v tom sešitě je ve škole nebo je u lékaře nebo prostě má dneska ředitelský volno a někam jel, za to jsem zodpovědněj, napíšu si příchod, **jsem zodpovědněj za to, že prostě musím mít nakoupeno, jsem zodpovědněj za to, že**

**PŘÍPRAVA NA
VYUČOVÁNÍ (nejprve
s pomocí, poté
samostatně)**

**VÝCHOVA K
SAMOSTATNOSTI**

**SAMOSTATNÝ
ŽIVOT V GARSONCE
S PODPOROU
SOCIÁLNÍ
PRACOVNICE**

**ZAPISOVÁNÍ
PŘÍCHODŮ A
ODCHODŮ**

prostě když mám jít k lékaři tak prostě půjdu, jsem zodpovědnej za to, že můžu jít na volnou vycházku kdy chci, je to můj volný čas, je mi 18 let a odpovídám už sám za sebe, ale mám jakoby nakoupeno nebo mám prostě uklizeno a tak dále, je to o týchletý odpovědnosti, kterou oni si s sebou jakoby nesou. Je to odpovědnost za to, že třeba jednou měsíčně musím sociální pracovníci poslat stavy vody a plynu a energií a tak dále. Jsou to jakoby věci, kterýma je učíme odpovědnosti, že mám jít někam, prostě na pracovní místo se tam přihlásit, nebo mám jít někam na úřad, tak tam prostě půjdu, jo, jsou to sice drobnosti, ale je to o určitý odpovědnosti toho dítěte, oni si jednou týdně musej sestavit jídelníček, kterej předložej a podle vlastně toho potom nakoupěj a vařej, takže jsou to takový různý kroky k odpovědnosti, vlastně pracujou jako samostatně, tedy s nějakou kontrolou, ale je to o tom, že prostě, když vím, co mám dělat a za co si zodpovídám, tak to pak dokážu i v tom životě. A vlastně ty garsonky, tak je to jedna z možností, která vlastně v tom městě přináší tu možnost toho, že v tý garsonce pronajatý budou žít i dál potom, to by byl cíl, kdyby nám třeba město potom ty garsonky pro ty děti přenechalo a pronajali nám jako jinou, zatím jsme to jako nerealizovali, ale myslím to, že když se potom třeba dva domluvej, že pojd'mě, pronajmeme si garsonku, tak už víme, že se tam platí toto, toto, že když chci jíst, musím si nakoupit, když mám něco zařídit, tak prostě vím, že to musím ten a ten den zařídit. Jo a je to vlastně ta šablona toho, kam vlastně ty děti většinou potom jdou žít, je to pronajatý byt, většinou je to v Pardubicích a jsou to určitý jako i návyky.

**VEDENÍ
K ODPOVĚDNOSTI
PROSTŘEDNICTVÍM
KAŽDODENNÍCH
BĚŽNÝCH AKTIVIT**

**ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ
A PLNĚNÍ
POVINNOSTÍ
DOSPĚLÉHO
ČLOVĚKA**

**PĚSTOVÁNÍ
ODPOVĚDNOSTI
KROK ZA KROKEM**

**SAMOSTATNÝ
ŽIVOT
V GARSONKÁCH
JAKO NÁCVIK PRO
POZDĚJŠÍ ŽIVOT VE
VLASTNÍM BYTĚ**

Příloha č. 4: Kategorizace kódů jednoho z rozhovorů

